

MANUAL DE DEMOCRAȚIE SOCIALĂ 6

Tobias Gombert et al.

Statul, societatea civilă și democrația socială

AKADEMIE
FÜR SOZIALE
DEMOKRATIE

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

Publicat de

Friedrich-Ebert-Stiftung

Ediția germană: Departamentul Academia Politică, Bonn, martie 2015

Ediția română: Friedrich-Ebert-Stiftung România, București, decembrie 2015

Redacția: Jochen Dahm, Helga Grebing, Christian Krell, Michael Reschke, Meik Woyke

Traducere în limba română: Alex Gröblacher, Sorin Georgescu

Fotografia de pe copertă: Frédéric Cilon, PhotoAlto; Dmitry Nikolaev, Fotolia.com

Răspunderea pentru conținutul afirmațiilor revine autorilor fiecărei secțiuni a volumului. Opiniile lor nu sunt în mod necesar aceleași cu ale Friedrich-Ebert-Stiftung.

MANUAL DE DEMOCRAȚIE SOCIALĂ 6

Tobias Gombert et al.

Statul, societatea civilă
și democrația socială

Cuvânt înainte	4
1. Introducere	6
2. Democrația socială și ideea unei societăți civile solidare	10
2.1. Obiectivele democrației sociale	11
2.2. Valori fundamentale, drepturi fundamentale și instrumente aferente	12
2.3. Contradicții și provocări	15
3. Statul ca noțiune politică	23
3.1. Sfârșitul antichității eline: polisul lui Aristotel	28
3.2. Epoca burgheză: Hobbes, Locke și Rousseau	33
3.3. Excurs: o privire asupra istoriei constituționalității	50
3.4. Liberalism, conservatorism și democrație socială în secolul al XX-lea	64
3.5. Domenii de dezbatere: governance – democrație directă – criza democrației?	81
4. Societatea civilă și implicarea cetățenească	88
4.1. Cel de-al treilea nivel	90
4.2. Societatea civilă – o noțiune politică strălucită	92
4.3. O privire asupra modalităților de implicare cetățenească	100
5. Politica implicării ca domeniu al acțiunii politice	126

6. Democrația economică, statul și societatea civilă	134
---	------------

6.1. Întreprinderile economice ca membri activi ai societății civile	135
--	-----

6.2. Modelul democrației economice	138
------------------------------------	-----

6.3. Democrația economică – o misiune neîndeplinită	145
---	-----

7. Poziționarea partidelor în chestiunea raporturilor dintre stat și societatea civilă	150
---	------------

7.1. Principii fundamentale pentru Germania – programul CDU	150
---	-----

7.2. Șanse pentru toți! Programul CSU	151
---------------------------------------	-----

7.3. FDP: principiile fundamentale de la Wiesbaden	152
--	-----

7.4. Viitorul e verde – programul alianței Bündnis 90/Die Grünen	153
--	-----

7.5. Programul de la Hamburg – programul de principii al SPD	154
--	-----

7.6. Programul partidului DIE LINKE	155
-------------------------------------	-----

7.7. Concluzii	155
----------------	-----

8. Câteva reflecții pentru viitor	157
--	------------

Bibliografie	158
---------------------	------------

Douăzeci de personalități și de noțiuni importante	160
---	------------

Despre autori	161
----------------------	------------

CUVÂNT ÎNAINTE

Așteptările noastre în privința societății civile sunt mari.

Este întărirea societății civile soluția pentru ieșirea din presupusa criză a democrației? Își poate societatea civilă aduce contribuția în chestiuni pentru care statul și piața nu oferă soluții?

Noțiunea de „societate civilă” nu este univocă.

Oare cei ce pledează pentru societatea civilă sunt împotriva statului? Ce semnificație are situația când cele mai diverse curente politice se poziționează de partea societății civile?

Prin clarificarea noțiunilor, explicarea dezbaterilor și punerea la dispoziție a unei baze pentru determinarea și exprimarea unei poziții proprii, seria manualelor de democrație socială vine în întâmpinarea unei necesități extinse în privința complexului tematic „statul și societatea civilă”, răspunzând astfel unei provocări importante.

Această intenție de clarificare are o importanță deosebită, tocmai fiindcă noțiunea „societate civilă” are o anumită imprecizie, iar statul însuși a fost în repetate rânduri contestat, ca noțiune și ca instituție. Dezbaterile despre „cetățeanul furios” și despre „dezgustul față de politică”, dar și cele despre democrația parlamentară și despre votul uninominal au arătat limpede că relația dintre stat și societate civilă trebuie redefinită – nu în ultimul rând din perspectiva democrației sociale. Acest manual oferă câteva jaloane de orientare, abordând inclusiv chestiunea raporturilor dintre stat, societate civilă și piață. Fără conjugarea acestor trei domenii ale societății și fără societatea civilă, reprezentată de cetățeni, lucrurile nu funcționează. În anul 2001, Herbert Riehl-Heyse a formulat foarte izbutit această convingere, într-un articol publicat în *Süddeutsche Zeitung*:

„Se spune că, în situații îndoielnice, te ajută piața sau statul. Dacă totuși nu vrem să ne încredem că înalții funcționari ai administrației orașelor vor organiza petreceri dansante pentru pensionari și dacă nu vrem să ne lăsăm bătrânii nici la cheremul organizatorilor de excursii cu autocarul, pe parcursul cărora li se bagă pe gât pățuri de învelit, la prețuri exorbitante*, atunci nu ne rămâne decât să avem grijă singuri de noi. Și iată cum ajungem la societatea civilă.” (Herbert Riehl-Heyse, *Süddeutsche Zeitung*, 24/25 februarie 2001)

* Este vorba despre o practică abuzivă, relatată în presa germană în repetate rânduri. Pensionarii sunt ademeniți cu excursii la un preț avantajos, apoi, în autocar, instalația de climatizare este pornită intenționat la maximum (câteodată invocându-se un „defect”), pentru ca apoi călătorilor să le fie vândute pățuri la prețuri exagerate, pentru a se putea încălzi. (n.t.)

Cu ajutorul volumului al VI-lea din seria de manuale ale democrației sociale, sperăm să aducem mai multă claritate în acest domeniu politic mult discutat, dar adesea nebulos. Seria pornește de la volumul I, *Fundamentele democrației sociale*, dezvoltând apoi tematici conexe. Există câteva conexiuni între volumul de față și volumul I. Celelalte volume abordează domenii precum economia, statul social, Europa, integrarea socială și migrația.

Dorim să le adresăm aici mulțumiri cordiale lui Tobias Gombert și lui Martin Timpe. În calitate de autor principal, Tobias a scris cea mai mare parte a acestui manual. Martin a contribuit, pe de o parte, cu articole proprii și a sprijinit și îmbogățit activitatea redacțională și didactică, pe de altă parte. Recunoștința noastră se îndreaptă și spre Constantin Olbrisch, pentru contribuția sa, precum și către Serge Embacher, Albrecht Koschützke și Matthias Freise. Aceștia din urmă au contribuit cu sugestii valoroase la conceperea acestui manual. Mulțumim din inimă tuturor celor implicați și ne asumăm eventualele inadvertențe.

Simbolul Academiei pentru Democrație Socială este busola. Prin ofertele editoriale ale Academiei, Fundația Friedrich Ebert dorește să pună la dispoziție un cadru pentru clarificarea pozițiilor și a orientărilor. Ne-am bucura, dacă și dvs. ați folosi oferta noastră, pentru a vă determina acțiunile politice. Democrația socială își trage seva din preocuparea cetățenelor și cetățenilor pentru problemele societății și din devotamentul acestora în slujba democrației sociale. Democrația socială trăiește din faptul că cetățenii discută despre ea și se implică activ.

Dr. Christian Krell

Director

Academia pentru Democrație Socială

Jochen Dahm

Director de proiect

Manualele democrației sociale

Bonn, martie 2012

1. INTRODUCERE

*Societatea civilă:
definiție?*

Pentru început, avem o întrebare pentru cititoarele și cititorii noștri¹:
Ce înțelegeți de fapt prin societate civilă?

*Nu există corect
sau greșit!*

Prin această întrebare, nu dorim să vă verificăm cunoștințele. Așadar nu puteți „greși” sau „avea dreptate”. În cele din urmă, dvs. știți cel mai bine cum înțelegeți sau vreți să înțelegeți noțiunea. Luați-vă răgazul necesar pentru a vă găsi propria definiție. În paginile următoare găsiți diverse enunțuri ale unor cetățeni cu privire la conceptul de „societate civilă”. Vă propunem să le trecem în revistă, pentru a vedea diverse definiții posibile ale noțiunii de „societate civilă”.

Definiția mea, când vine vorba de societatea civilă:

Protejarea naturii?

Ulrike, 16 ani: „Eu mă implic în protejarea naturii. Cred că e important să ne implicăm noi înșine. Activez la un adăpost pentru animale și încerc să-i conving și pe alții să respecte mai mult natura.”

*Crescătorii
de porumbei?*

Markus, 60 de ani: „Noi, crescătorii de porumbei, suntem astăzi prizoniți de toată lumea. Păsările noastre astăzi n-au o reputație bună în rândurile populației. Și când te gândești că tocmai la noi, în bazinul Ruhr, avem o tradiție îndelungată cu porumbeii. Sunt animale foarte inteligente și curate. Ne-am organizat într-o asociație. Ce ne preocupă pe noi e protejarea exagerată a păsărilor răpitoare în metropole. N-avem nimic împotriva păsărilor răpitoare, dar se răspândesc mult prea tare și ne atacă porumbeii. Factorul politic ar trebui să facă ceva.”

Consiliul local?

Matthias, 26 de ani: „În urmă cu patru ani, am devenit membru SPD. Am fost primit cu multă prietenie în filiala locală a partidului. La SPD m-a atras faptul că pledează pentru echitate socială. Între timp am ajuns și membru în consiliul local al orașului nostru.”

*Managementul
conflictelor?*

Marina, 37 de ani: „Eu sunt mediatore de profesie. Ca mamă a doi copii, observ mereu cât de important este să deprinzi de la o vârstă fragedă un comportament prin care îți prețuiești semenii. Mulți părinți nu știu acest lucru și nu se învață nici la școală. De aceea, am pus pe picioare un proiect la școala primară din orașul nostru.

¹ Textul conține în mare parte atât formele masculine, cât și cele masculine ale diverselor substantive însuflețite. Acolo unde, din motive lingvistice, am renunțat la menționarea ambelor genuri, se subînțelege că este vorba de ambele. (n.a.)

Elevii și elevele claselor a treia și a patra învață cum să se poarte respectuos unii cu ceilalți.”

Horst, 23 de ani: „Eu sunt în organizația camaraderească² XY. Camarazii noștri cultivă solidaritatea între germani. E nevoie de fapte, având în vedere toată porcăria asta multiculturală. Și dacă ne gândim la politicieni, nici ăia nu fac nimic. Dimpotrivă: germanii adevărați sunt nevoiți să supraviețuiască cu Hartz IV³. În organizația noastră, combatem lucrurile astea. Și organizăm serbări populare. Ne ocupăm de oameni.”

Miriam, 40 de ani: „Eu lucrez într-o mică întreprindere de familie cu 54 de angajați. În ultimii ani, am trecut prin tot felul de greutăți: a avut loc un schimb de generații în conducerea firmei și nici criza economică nu a trecut fără să lase urme. Și atunci ne-am spus că trebuie să avem și noi un cuvânt de spus și am înființat un comitet de întreprindere. Sigur, ne-a fost puțin teamă că vom supăra conducerea firmei. Dar sindicatul ne-a ajutat să înființăm comitetul. Iar acum cooperarea funcționează foarte bine.”

Forster, 43 de ani, SUA: „Da, și eu l-am votat pe Obama. Dar să avem o asigurare de sănătate de stat – asta e prea de tot. Asta e socialism. La noi, ne ajutăm unul pe celălalt. Eu însumi sunt medic și îi ajut și pe pacienții care n-au bani. Însă nu vrem să fim tratați paternalist. Îi ajutăm pe cei nevoiași, dar să avem o asigurare de stat obligatorie – nu, asta nu e corect.”

Juan, 23 de ani: „Avem miliarde de oameni ce suferă de foame și de sărăcie, iar țările europene nu au nimic mai bun de făcut decât să dea asigurări băncilor că nu vor pierde niciun ban. Statele nu sunt decât niște magazine de autoservire aflate la dispoziția băncilor și a piețelor financiare. Ne împotrivim acestei situații. Eu particip la manifestația mișcării «Occupy», organizată în fața Băncii Centrale Europene, la Frankfurt.”

*Organizații
camaraderești?*

*Activitatea în
comitete de
întreprindere?*

*Asigurare de
sănătate privată?*

Mișcarea „Occupy”?

Sugestie pentru discuția liberă:

Priviți încă o dată definiția dată de dvs. Sunt persoanele de mai sus – potrivit definiției dvs. – active în societatea civilă?

2 În original: Kameradschaft. Organizațiile camaraderești sunt asocieri ce cultivă virtuțile presupus bărbătești sau tipic germane și spiritul cazon, fiind adesea apropiate de spectrul politic al extremei drepte. Organizează serbări populare sau manifestări paramilitare și propagă grija față de cetățeanul de rând ce ar fi lăsat de izbeliște de establishmentul politic. (n.t.)

3 Ajutor social de stat ce combină alocația de șomaj cu alte forme de sprijin social, denumit după managerul german Peter Hartz, președintele comisiei care a elaborat conceptul. (n.t.)

*Nu există
„numitor comun”*

Oricât de diferite ar fi aserțiunile, activitățile și opiniile de mai sus și oricât de dificil ar fi de adus toate aceste persoane la un numitor comun – ele au totuși ceva în comun: se implică în mod politic în societatea civilă.

Obiective pozitive?

Poate unii dintre dvs. vor încreți fruntea dezaprobator: oare chiar toate persoanele de mai sus se implică în societatea civilă? Unii dintre cei de mai sus, de pildă Horst, nu au obiective politice pozitive. Societatea civilă nu era ceva pozitiv?

Poate unii dintre dvs. nu sunteți siguri nici în ce-l privește pe Matthias. El este un membru activ al unui partid și în același timp în consiliul local – oare asta mai înseamnă implicare în societatea civilă?

Fără partide?

În cele din urmă, e posibil și ca unele din persoanele de mai sus să refuze să pară implicate „politic”. Ele pledează și acționează pentru atingerea anumitor scopuri și interese, însă, în percepția lor, nu activează în sens „politic”.

Apolitic?

Dacă plecăm de la presupuziția că toate persoanele citate mai sus sunt active în cadrul societății civile, îndoiala și întrebările dvs. sunt îndreptățite și nu trebuie excluse. Dimpotrivă: tocmai fiindcă sintagme precum „societatea cetățenilor”, „societatea civilă” și „implicarea cetățenească” sunt noțiuni vehiculate de aproape toate partidele și de către mulți actori fără legătură cu statul, e important să găsim o cale de înțelegere printr-o definiție „bună”. Societatea civilă este o parte a societății pluraliste și democratice – așadar nu poate fi obiectul unei definiții unitare. În acest sens, fiecare om trebuie să determine pentru sine ce însemnătate are societatea civilă pentru propria persoană.

Discuția e necesară!

Însă acest demers nu e suficient. Într-o a doua etapă, va trebui mereu să răspundem la o întrebare legată de viitor: cu privire la ce aspecte vrem să obținem un consens, în calitatea noastră de cetățeni democrați, și cum vrem să fie organizată conviețuirea noastră? În plus: ce formă de societate civilă vrem așadar să convenim?

*În strânsă legătură:
statul și societatea*

Ca și cum acest demers n-ar fi deja destul de dificil, se mai adaugă o problemă: indiferent ce concepție avem despre societatea civilă, fără o delimitare de stat, văzut ca o societate organizată formal, cu instituțiile sale, este imposibil să găsim o definiție a societății civile.

Volumul de față oferă o introducere în abordarea acestor chestiuni, din perspectiva democrației sociale.

În **Capitolul 2** se propune o modalitate de definire a „democrației sociale”. Această teorie, bazată în părțile esențiale pe scrierile lui Thomas Meyer, reprezintă totodată un instrument de apreciere și un punct de plecare în contextul altor reflecții.

*Capitolul 2:
Teoria democrației
sociale*

În **Capitolul 3** privim mai îndeaproape noțiunea de „stat”. O atenție sporită se acordă deosebirilor în ce privește concepția despre stat în viziunea libertariană, conservatoare și cea a democrației sociale.

*Capitolul 3:
noțiunea de „stat”*

În centrul atenției **Capitolului 4** se află „societatea civilă”. Se pot totuși deosebi două concepții despre societatea civilă: o formă liberală, respectiv libertariană a societății civile, pe de o parte, și societatea civilă solidară, pe de altă parte.

*Capitolul 4:
societatea civilă*

În **Capitolul 5** este analizată întrebarea în ce fel o „politică activă a implicării”, promovată de diverși actori politici, poate contribui la crearea condițiilor-cadru necesare pentru existența societății civile solidare și pentru acțiunea conjugată între factorii de stat și actorii de pe piața economică.

*Capitolul 5:
politica implicării*

În **Capitolul 6**, în centrul atenției se află subiectul „democrației economice”. Aici abordăm tema întreprinderilor economice ca actori ai societății civile, explicăm modelul democrației economice și îl prezentăm drept schița unei misiuni neîndeplinite.

*Capitolul 6:
democrația economică*

Capitolul 7 aruncă o privire asupra programelor de bază ale celor șase partide reprezentate în Bundestag. Pe ce poziții se află partidele, când se referă la societatea civilă?

*Capitolul 7:
partidele și
societatea civilă*

2. DEMOCRAȚIA SOCIALĂ ȘI IDEEA UNEI SOCIETĂȚII CIVILE SOLIDARE

Cele trei sfere

Statul, piața și societatea civilă sunt trei sfere esențiale cu ajutorul cărora societatea poate fi descrisă și pe baza cărora aceasta se organizează. Formele de organizare ale acestor sfere și relațiile reciproce dintre ele marchează șansele fiecărui om în societatea noastră.

*Noțiuni cu
dublu sens*

Aceste noțiuni au o dublă alcătuire. Ele sunt categorii descriptive, cu ajutorul cărora societatea poate fi cercetată științific. Totodată ele sunt și noțiuni politice sau „normative” ce pot reprezenta dezideratele politice. Cele două dimensiuni ale noțiunilor nu sunt independente una de cealaltă, ci asemenea celor două fețe al lui Ianus. Ianus, zeitate romană ce străjuia poarta Romei antice, a fost văzut și ca o întrupare metaforică a trecerii între ani – cu privirea sa ațintită în trecut și totodată către viitorul adus de noul an.

Lucrurile se petrec similar în știință: cercetarea nu poate evalua decât date științifice provenite din trecut și din prezent, însă cuprinde adesea și o raportare la viitor – cel puțin atunci când dorește să aibă și o relevanță socială.

O astfel de teorie științifică, ce cuprinde elemente descriptive, dar se bazează și pe un nucleu normativ, este teoria democrației sociale. Eșafodajul teoretic a fost elaborat pe parcursul mai multor decenii de diverși oameni de știință. Teoria este într-un stadiu avansat și totodată departe de a fi încheiată. Teoria democrației sociale este mai degrabă caracterizată de o evoluție continuă. A reacționat în repetate rânduri la evoluțiile sociale și științifice, totodată influențându-le.

O privire exhaustivă asupra teoriei democrației sociale oferă volumul I al acestei serii de manuale, *Fundamentele democrației sociale*. În volumul de față, propunem doar o scurtă introducere în tematica democrației sociale.

La fel ca în volumul despre bazele democrației sociale, în introducerea de față am folosit volumul *Teoria democrației sociale*, de Thomas Meyer. Volumul amintit

**Lectură
suplimentară:**
*Manualul 1:
Fundamentele
democrației sociale
(2009), Bonn.*

conține o trecere în revistă exhaustivă a demersului teoretic social-democrat și oferă o concepție de sine stătătoare, atât din punct de vedere normativ, cât și din punct de vedere empiric.

2.1. Obiectivele democrației sociale

Democrația socială este întemeiată pe ideea că toți oamenii conviețuiesc după principiul libertății, egalității și al solidarității, doar astfel putând fi clădită o societate echitabilă.

Valorile fundamentale – libertatea, egalitatea și solidaritatea – alcătuiesc o veritabilă busolă pentru formularea și concretizarea drepturilor fundamentale.

Libertatea nu poate fi definită doar ca lipsa îngrădirilor exercitate de societate și de stat („libertățile negative”), ci conține și dreptul fiecărui om de a se dezvolta și trăi liber („libertățile pozitive”) și de a avea la dispoziție mijloacele necesare realizării acestui deziderat. Singura limitare a libertății decurge din faptul că ea se li cuvine tuturor oamenilor în mod egal. Vorbim așadar despre „libertăți egale”. Drepturile și libertățile ce se bazează pe inechitate socială contravin valorilor democrației sociale.

Egalitatea/echitatea⁴ se bazează pe revendicarea ca toți oamenii să-și poată exercita libertatea și trage foloasele de pe urma libertății lor, în egală măsură. Egalitatea se sprijină pe distribuirea în mod principal egală a bunurilor și șanselor sociale. Dacă totuși e necesară o distribuie inegală a bunurilor și a șanselor, atunci ea trebuie justificată printr-un un temei negociat și acceptat de societate. Redistribuirea socială este menită să asigure realizarea egalității pe termen lung, atunci când resursele sunt distribuite în mod inegal.

Solidaritatea se referă la liantul social ce face posibilă acțiunea în vederea sprijinului reciproc și în comunități. Spre deosebire de stat, văzut ca societate constituită, solidaritatea se clădește pe relațiile personale și pe conștientizarea responsabilității pentru ceilalți. Solidaritatea se constituie într-o motivație spre acțiune, ce poate fi și trebuie promovată, dacă dorim ca societatea să funcționeze pe termen lung.

4 Cu privire la conceptele „egalitate” și „echitate”, în calitatea lor de a doua valoare fundamentală, ca importanță, a democrației sociale, a se vedea Manualul 1, *Fundamentele democrației sociale* (2009), capitolul 2.2. (n.a.)

Libertate

*Egalitate/
Echitate*

Solidaritate

Drepturile și libertățile egale și punerea lor în practică într-o manieră solidară au ca premisă recunoașterea deciziilor politice de către societate. În conceptul „libertății egale” este prin urmare înscrisă și revendicarea unui proces cuprinzător și democratic al luării deciziilor, ca model funcțional de negociere într-o democrație socială. Tocmai din această revendicare a unui model funcțional de negociere rezultă cu precizie importanța centrală a statului democratic și a societății civile solidare. Ambele nu sunt pur și simplu aspecte „nice to have”, ci reprezintă temelia transpunerii în viață a valorilor fundamentale.

O societate în care valorile fundamentale sunt puse în practică este o societate echitabilă, iar o astfel de societate aspiră la înfăptuirea democrației sociale.

2.2. Valori fundamentale, drepturi fundamentale și instrumente aferente

Valorile fundamentale precum libertatea, egalitatea/echitatea și solidaritatea sunt norme, așadar valori consacrate ce s-au cristalizat într-o evoluție istorică și au devenit importante. Ele au evoluat începând cu Iluminismul, trecând prin Revoluția Franceză și succesele mișcării muncitorești, și s-au impus ca o cerință în conviețuirea socială. Astăzi, ele se regăsesc în toate programele marilor partide și sunt obiectul unui consens de la sine înțeles sau cel puțin asumat.

În acest context nu trebuie însă trecut cu vederea că valorile fundamentale sunt deduse și interpretate în moduri foarte diverse. Și din punct de vedere cultural, ele sunt fundamentate în diferite moduri. În timp ce unii le deduc din creația divină și din acțiunea unei divinități milostive (fie ea creștină, evreiască, musulmană sau de altă natură), alții le văd ca forță motrice în antagonismele apărute inițial în sânul societății burgheze, apoi în mișcarea muncitorească, și iarăși alții le deduc din natura umană sau din istoria umanismului, începând cu Renașterea.

În funcție de sursele de fundamentare a valorilor fundamentale și de relațiile stabilite între acestea, și înfăptuirea lor concretă în societate va fi apreciată diferit.

De aceea, acceptarea valorilor fundamentale reprezintă un consens social important, dar ea nu este adecvată pentru un fundament unitar și nici destinată să fie un instrument „măsurabil” pentru acțiuni concrete. Ca reprezentări morale, valorile fundamentale sunt profund ancorate în cultura noastră și – dincolo de orice drepturi abstracte – au și un efect individual imediat asupra multor oameni. Astfel, libertatea, echitatea și sentimentul de apartenență nu sunt pur și simplu parametri abstracți, ci întruchipează necesități și reprezentări individuale ancorate emoțional, indiferent cât de diferit ar putea fi formulate și interpretate concret de către fiecare individ. De aceea, „valorile fundamentale” și necesitățile reprezentate de acestea au ca funcție esențială să faciliteze încuviințarea cetățenilor și cetățenilor față de punerea în practică a drepturilor fundamentale, chiar dacă nu o pot și impune. Valorile fundamentale sunt astfel o sursă indispensabilă și un punct inițial al negocierii unor drepturi fundamentale, pe de o parte, și un sistem de punere în siguranță a conviețuirii în societate, de de altă parte.

Cum democrația socială nu vrea să nege diversitatea culturală, dar nu poate nici livra o teorie universală, trebuie să se sprijine pe încă un punct de plecare, pe lângă valorile fundamentale. Acest temei se găsește în drepturile fundamentale, așa cum sunt ele puse în practică prin pactele ONU pentru drepturile omului din 1966. Aici sunt stipulate, în mod obligatoriu și independent de mediul cultural, drepturile și libertățile economice, politice și culturale a căror respectare și-au asumat-o cele mai multe țări de pe Terra. Pactele s-au concretizat în urma unor decizii democratice și au căpătat astfel – dincolo de orice specificități culturale – legitimitate.

Drepturile și libertățile stipulate în pactele ONU nu se limitează la descrierea amănunțită a pretențiilor la care indivizii sunt îndreptățiți în societate. Ele conțin și ideea evolutivă după care societățile trebuie să se sprijine reciproc la nivel internațional pentru punerea în practică a drepturilor și libertăților fundamentale.

În statele care au semnat pactele pentru drepturile omului, aceste drepturi fundamentale sunt universal valabile. În schimb, punerea lor în practică este în stadii diferite de avansare, iar pentru realizarea lor, în diversele țări se utilizează instrumente sociale și statale diferite.

*Drepturile
fundamentale
concretizează valorile
fundamentale*

Menirea teoriei democrației sociale nu constă așadar doar în descrierea normelor și valorilor ce asigură încuviințarea societății în privința drepturilor fundamentale, ci rezidă și în punerea în practică a drepturilor fundamentale în diversele țări și în reflecții și verificări cu privire la instrumentele necesare realizării acestui deziderat

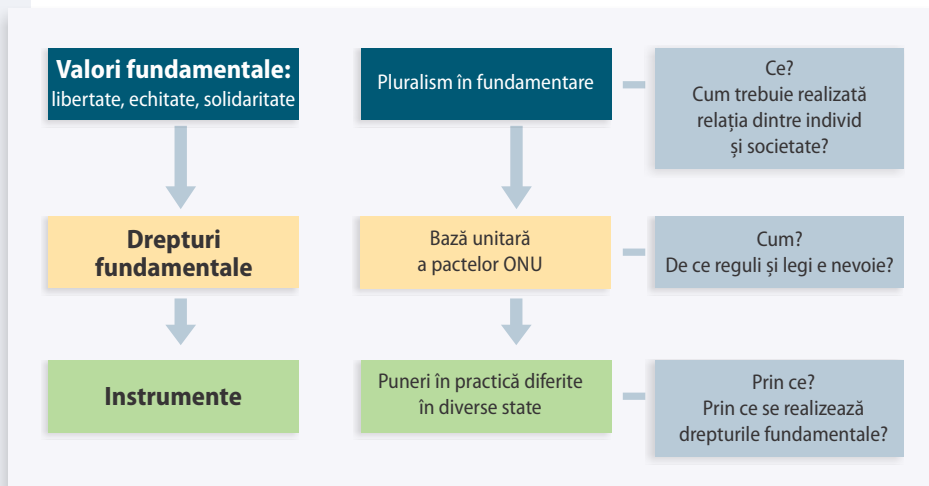

Fig. 1: Valori fundamentale, drepturi fundamentale, instrumente

Astfel de instrumente pot fi de pildă măsurile compensatorii ce reduc inechitatea socială și garantează drepturile și libertățile pozitive, adică cele creatoare de libertăți, așa cum se manifestă ele în statele moderne ce asigură bunăstarea.

Aici putem avea în vedere modelul asigurărilor sociale din Germania, pe de o parte, și modelul beneficiilor sociale finanțate din impozite, existent în multe state, pe de altă parte. Din punct de vedere științific, se poate verifica foarte concret cât de bine un sistem de asigurări sociale poate împiedica apariția inechităților sociale.

Pentru teoria democrației sociale, cele expuse mai sus duc la concluzia că trebuie acționat atât teoretic, cât și empiric. Acest aspect o diferențiază limpede de alte teorii și transformă democrația socială într-o adevărată piatră de încercare.

2.3. Contradicții și provocări

Democrația socială nu este un model de societate împărțit fără nicio îngrădire sau considerat un deziderat de toată lumea. Modelul este controversat și trebuie de aceea promovat în disputele de idei. Este vorba despre hegemonia modelului în societate și de procesul negocierii sociale. Această dispută nu poate fi câștigată decât dacă majoritatea oamenilor va vedea un avantaj în acceptarea democrației sociale ca model de societate.

Simplificând foarte mult, se pot deosebi două modele esențiale de societate: democrația libertariană și democrația socială. Ambele provin din tradiția liberalismului politic, așa cum a evoluat el odată cu ascensiunea burgheziei.

*Democrația socială:
rod al negocierilor
în societate*

*Două modele:
democrația
libertariană și
democrația socială*

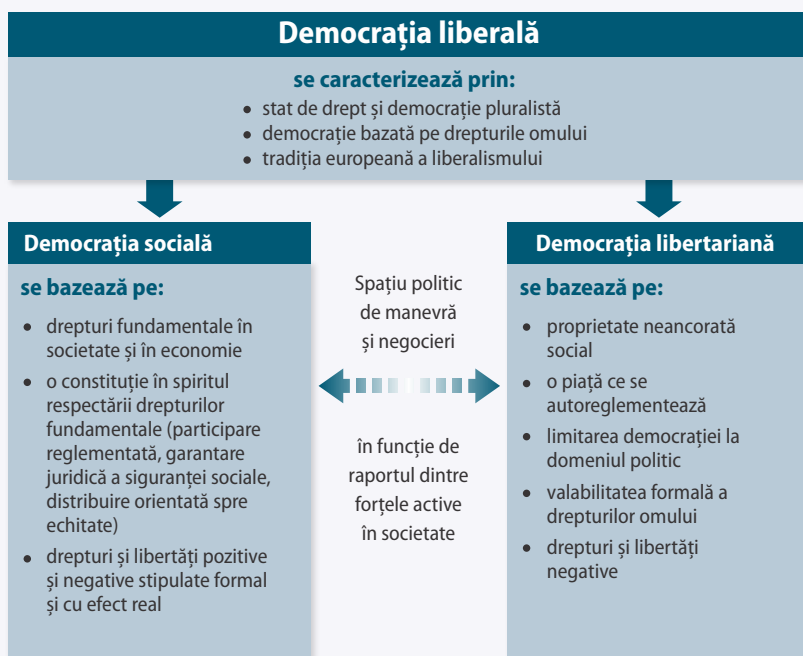

Fig. 2: Democrația liberală, libertariană și socială, după Meyer, 2005

Concepțiile diferite din perspectiva democrației sociale și a celei libertariene provin din punerea în balanță sistematic diferită a așa-numitelor drepturi și libertăți pozitive și negative.⁵

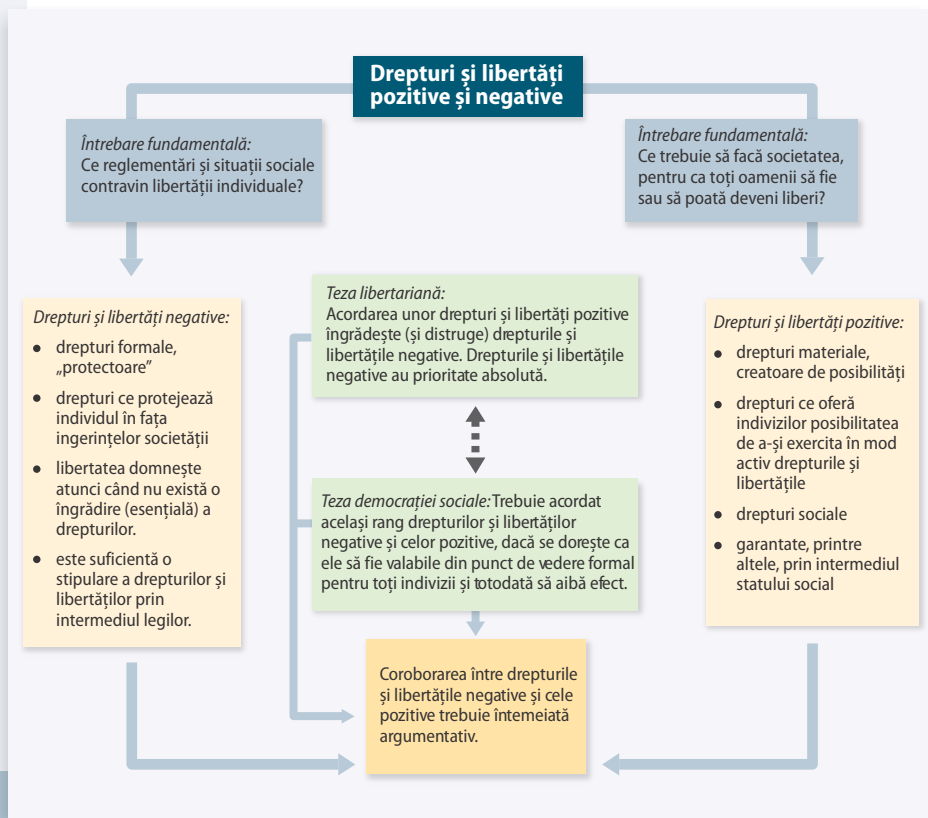

Fig. 3: Drepturile și libertățile negative și pozitive, în concepția lui I. Berlin

O democrație liberală poate evolua fie în direcția unei democrații libertariene, fie în cea a unei democrații sociale – în funcție raporturile de forțe și de alianțele existente în societate.

⁵ Această pereche de noțiuni a fost teoretizată de filosoful Isaiah Berlin; a se vedea și rezumatul din Manualul 1, Fundamentele democrației sociale, Capitolul 4.4.

Material vizual:

filmul didactic
„Soziale Demokratie”,
[www.youtube.com/
fesonline](http://www.youtube.com/fesonline)

În cazul Republicii Federale Germania, se poate vorbi – spre deosebire de alte țări – despre o democrație socială cu nivel mediu de incluziune. O democrație socială cu un nivel înalt de incluziune găsim de exemplu în Suedia.⁶

Cu toate minusurile și evoluțiile negative existente, Germania dispune de un sistem de siguranță socială bine articulat. Există un sistem public de educație de bună calitate, dar care este totodată selectiv. În comparație cu țări cu un nivel înalt de incluziune (precum țările scandinave), inegalitățile sociale sunt sensibil mai mari.

În Germania, punerea în practică a drepturilor și libertăților pozitive nu este desăvârșită, fiind totuși asigurată în mod principal.

Economia de piață este coordonată și reglementată politic – cadrul legislativ și dreptul garantat la codeterminare în întreprinderile economice și colectivele de lucrători asigură o diminuare a dezechilibrului de putere între capital și forța de lucru, chiar dacă acest dezechilibru nu e complet eliminat.

Începând cu anii 1980, s-a putut observa că orientarea politică în mai multe țări tindea în multe privințe spre direcția unor sisteme libertariene. Această evoluție poate fi constatată și în Germania. Această liberalizare – mai cu seamă cea din ultimii doi-trei ani – a fost și este controversată; rămâne de văzut în ce măsură în viitorul apropiat se va putea vorbi despre o nouă turnură, pornind de la raporturile modificate de forțe în societate.

Raportul tensionat între inegalitățile sociale produse de piață, pe de o parte, și drepturi și libertăți, pe de altă parte, este o caracteristică a democrației liberale. Democrația a luat naștere în contextul ascensiunii burgheziei, mai întâi în Anglia, ulterior și în Franța și în Germania. În decursul acestui proces, capitalismul orientat către piață a fost cu siguranță un factor stabilizator. Acest lucru e confirmat și de studierea proceselor de tranziție de la state autocratice la state democratice.

RFG: democrație socială cu nivel mediu de incluziune

Anii 1980: tendință libertariană

Raport tensionat: piața liberă și drepturile fundamentale

6 Alte exemple de țări se găsesc în Manualul 1, *Fundamentele democrației sociale*, Capitolul 5.

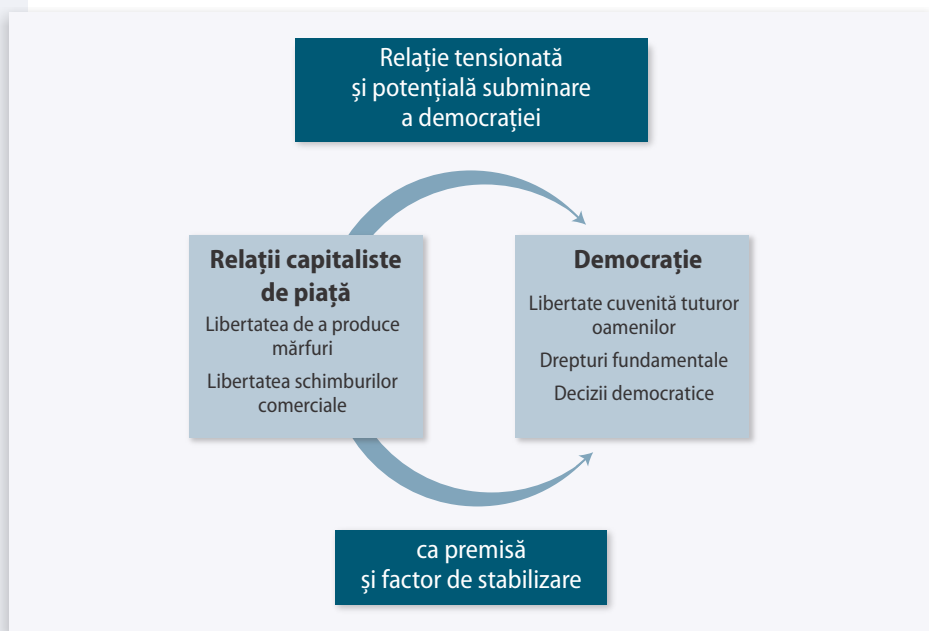

Fig. 4: Relații tensionate între capitalismul orientat către piață și democrație

Totodată, prin inechitățile și nesiguranța create, capitalismul orientat către piață subminează bazele pentru realizarea drepturilor și libertăților egale și participarea democratică a tuturor oamenilor la viața socială.

Și acest aspect indică faptul că democrația socială este o misiune ce trebuie îndeplinită în contextul tensiunilor existente în societatea civilă solidară, și nu un model dat, imuabil.

Relație specială de complementaritate

Determinarea sferei de acțiune a statului democratic și a societății cetățenilor solidari, din perspectiva democrației sociale

Dacă pornim de la democrația socială ca model normativ, atunci și relația de complementaritate între statul democratic și societatea civilă solidară este una specială.

De regulă, valorile fundamentale reprezentate de drepturile și libertățile egale și de solidaritate sunt concretizate în drepturi fundamentale la care individul este îndrituit în fața statului. Aceste drepturi, a căror respectare o poate reclama orice cetățean, sunt puse în practică de stat prin intermediul obligației sale de a acționa, fie prin intermediul garantării asigurărilor sociale, fie prin punerea la dispoziție a

unei infrastructuri publice. În acest sens, statul este garantul îndeplinirii pretenției cetățenilor de a le fi respectate drepturile și libertățile negative și pozitive. Acest rol activ al statului, atribuit acestuia în calitate sa de comunitate solidară încheată, este o cucerire obținută prin luptă, ale cărei limite sunt puse mereu și din nou la încercare în societate.

Dacă există așadar und stat ce contribuie la satisfacerea acestor pretenții, sunt oare îndeplinite toate premisele democrației sociale? Când ne referim la comunitatea cetățenilor unui stat, o putem oare asemui cu un magazin cu autoservire, la care toată lumea are acces? Cu siguranță, nu!

Până acum am descris doar o față a medaliei: drepturile și libertățile egale nu se epuizează în pretenții, ci au ca premisă participarea și drepturi egale la (co)decizie, dar și responsabilitatea cetățenilor și cetățenilor. Acest aspect se traduce în cerințe mari față de organizarea democratică a statului și a societății. Iar pentru îndeplinirea lor e nevoie de o diviziune socială a muncii și de coordonare, prin care statul activ și democratic este legat de comunitatea cetățenilor solidari. În figura 5 vă propunem un model normativ. El este normativ, întrucât conține reprezentarea unui obiectiv, nu descrierea unei realități:

*Libertăți egale:
dreptul la
(co)decizie*

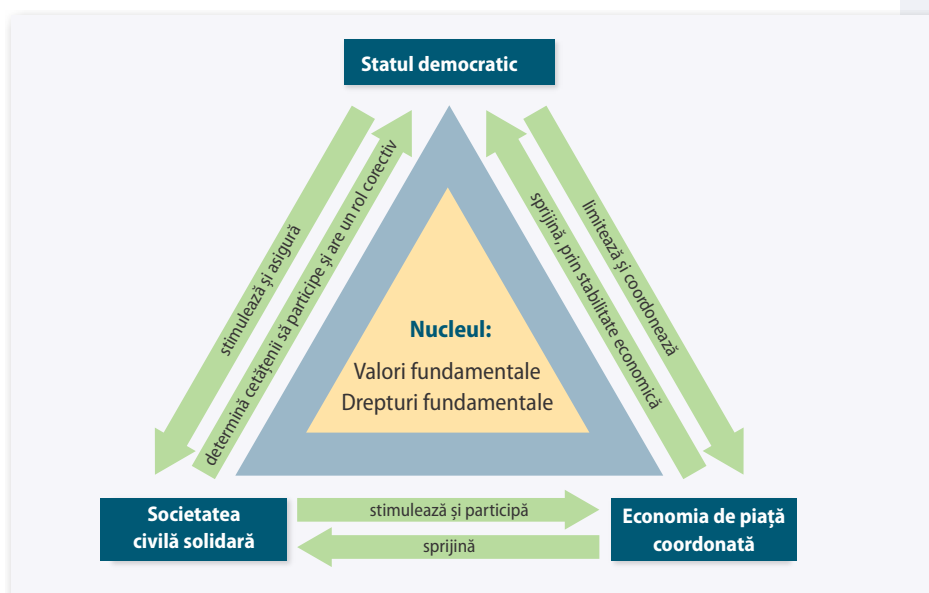

Fig. 5: Model fundamental normativ, din perspectiva democrației sociale

Modelul descris mai sus se bazează în esență sa pe libertăți egale și pe transpunerea lor în drepturi egale. Transpunerea în realități sociale este organizată prin intermediul celor trei sfere reprezentate de statul democratic, societatea civilă solidară și economia de piață coordonată.

Funcție primordială a statului

Statului îi revine aici o funcție primordială: el garantează valorile și drepturile fundamentale și este legitimat democratic și are îndatorirea de a defini și asigura cadrul necesar existenței celorlalte două sfere. Această funcție legitimatoră și ordonatoare nu înseamnă însă că statul însuși e obligat să-și îndeplinească singur toate îndatoririle. Statul le poate delega societății civile și pieței, trasând totodată și regulile necesare și formele de organizare.

„O societate civilă vie poate și trebuie să controleze, să corecteze, să stimuleze, să degreveze și să completeze acțiunile statului. Nu poate însă să i se substituie statului în acțiunile sale. Numai acolo unde statul își îndeplinește îndatoririle, poate lua naștere o societate civilă viguroasă. Fără o societate civilă vigilentă, statul democratic este mereu în pericol. Ambele sfere au nevoie una de cealaltă.”

(Programul de la Hamburg, 2007: 30)

Ce formă de organizare e adecvată?

Tocmai această funcție de garant și ordonator face ca discuția despre stat, societate civilă și piață să devină complexă și să facă obiectul unor dispute politice. Aspectele menționate nu sunt săpate în piatră pentru vecie, ci evoluează și fac necesare negocieri politice cu privire la formele de organizare ce asigură cel mai bine (echitabil și eficient) respectarea drepturilor fundamentale. Această dispută, mereu reînnoită, cu privire la relațiile dintre stat, piață și societatea civilă e o caracteristică a lumii contemporane. Două exemple ar putea ilustra această situație:

„Delegare”

Exemplul 1: asigurările private de sănătate

Un exemplu pentru „delegarea îndatoririi de acțiune” este permiterea existenței asigurărilor private de sănătate, prin care se organizează o parte a sistemului de asistență socială, alături de asigurările de sănătate oferite de stat. Acest aspect reprezintă o delegare către piață a îndatoririi statului de a acționa.

Prin aceasta însă, îndatorirea statului de a acționa nu este nicidecum îndeplinită.

Cazul insolvenței casei de asigurări de sănătate City BKK, în mai 2011, arată limpede: pretențiile asiguraților față de societatea solidară nu s-au încheiat odată cu insolvența casei de asigurări amintite, ci au fost garantate și după episodul respectiv. Casele de asigurări de sănătate au fost obligate să ofere asiguraților garanții în caz de insolvență, iar toate asigurările (de tip vechi) existente au obligația să ofere un contract bazat cel puțin pe tarife de bază, ceea ce a pus de altfel unele case de asigurări de sănătate în fața unor dificultăți economice nedorite.

Pentru a evita orice neînțelegere: cele expuse mai sus nu reprezintă niciun fel de poziționare politică pentru sau împotriva caselor private de asigurări de sănătate – pentru această discuție e nevoie în continuare de analize și de considerații politice. Această analiză va trebui să conțină mai ales considerații cu privire la echitate și la eficiență.

Pentru moment, aici e vorba doar de îndatorirea statului democratic de a garanta transpunerea în realitate a valorilor și drepturilor fundamentale. Acest aspect nu înseamnă automat că statul trebuie sau poate să organizeze acest lucru în toate cazurile.

Exemplul 2: dreptul organizațiilor de mediu de a înainta plângeri în justiție

În mai 2011, Curtea Europeană de Justiție (CEJ) a pronunțat o sentință principală după care acum și organizațiile și inițiativele din domeniul protejării mediului înconjurător au dreptul să înainteze plângeri în justiție, în cazul unor măsuri privind infrastructura. Sentința a fost întemeiată prin existența unui interes public, de care legea germană cu privire la remedii legale în domeniul mediului înconjurător nu ar ține cont în mod suficient, întrucât legea ar încălca directiva UE cu privire la participarea publică la elaborarea unor planuri și programe cu impact ambiental. Speța concretă a pornit de la planificarea construirii unei centrale termoelectrice pe huilă în Lünen (Westfalia).

Și în exemplul al doilea avem de-a face cu o deplasare a raportului între îndatoririle și instituțiile statului și cele ale societății civile. În acest caz, jurisprudența CEJ a întărit funcția de corectiv a exponenților societății civile. Distribuția sarcinilor ce revin statului și a celor ce revin societății civile face astfel obiectul unei redistribuiri având efecte asupra reglementării de către stat a activității întreprinderilor economice.

Ajunși în acest punct, încă nu se pune întrebarea dacă sentința e de salutat sau nu.

„Corectiv”

Au însă greutate argumentele care pledează în favoarea întăririi în acest fel a reprezentanților societății civile.

Pe de altă parte, e îndreptățită și întrebarea ce legitimitate au reprezentanții societății civile.

Ambele exemple arată că relațiile dintre și diviziunea muncii între sferele reprezentate de stat, societatea civilă și piață alcătuiesc un model de negociere dinamic și cu potențial politic exploziv. Și mai arată un lucru: nu e suficient să privim societatea civilă sau statul ca entități izolate, iar importanța și dimensiunea lor politică pot fi descrise mai degrabă în interacțiunea lor relativă.

Deja în interiorul unui singur model din cele posibile, găsim poziții contrare. Acest lucru e valabil chiar și pentru modelul ce se bazează pe democrația socială drept cadru de desfășurare a acțiunilor și cu este cu atât mai mult valabil atunci când avem de-a face cu modele de societate bazate pe poziții adverse (liberalism, democrație socială, conservatorism).

Toate aceste aspecte transformă discuția despre democrație, participare a cetățenilor și, pe plan supraordonat, discuția despre libertăți egale și participare egală într-o dezbateră vie și captivantă.

„Experiențele secolului al XX-lea ne învață că nici statul, nici piața, nici societatea civilă nu trebuie idealizate și astfel supraestimate în capacitatea lor de a călăuzi societatea, așa cum o fac activiștii vechii stângi, neoliberalii și ecologiștii ce pledează pentru democrația la nivelul maselor populare [...]. Stânga democratică, ce vrea să transforme societatea, tinde spre acea combinație de acțiuni prin intermediul statului, al societății civile și al pieței care valorifică avantajele acestor diferite instrumente de dirijare și care compensează deficitele fiecăruia.”

(Gabriel 2008: 111–114)

3. STATUL CA NOȚIUNE POLITICĂ

În acest capitol:

- este descris statul ca sferă politică;
- aruncăm o privire asupra diverselor definiții ale statului, în evoluția lor istorică;
- sunt schițate concepțiile despre stat din perspectiva conservatoare, liberală și cea a democrației sociale;
- se discută care vor fi întrebările importante pentru viitor, legate de conceptul de stat, din perspectiva democrației sociale, la care vor trebui găsite răspunsuri.

Atunci când încerci să înțelegi o noțiune, primul pas va fi desigur aruncarea unei priviri într-o enciclopedie obișnuită sau în internet. Astfel vom proceda și noi, privind noțiunea statului prin ochelarii unor descrieri aparent obiective. Bineînțeles, nu ne vom limita la o singură definiție sau la o singură sursă, ci vom consulta diverse enciclopedii, dicționare, lexicoane și pagini de internet:

Brockhaus

„stat [< lat.], s.n., reunirea unei multitudini de oameni în cadrul unui spațiu geografic bine delimitat și aflat sub uniunea unei multitudini de oameni în interiorul unui spațiu geografic bine delimitat, sub o putere suverană.” (noțiunea de „stat”, în: Brockhaus în 5 volume, ed. a 7-a, 1994).

Creifelds

„În forma sa cea mai simplă, prin stat se înțelege o comunitate de persoane cu organizarea ei politică ce are ca premisă existența unui teritoriu, a unui popor titular și a unei puteri de stat. Puterea exercitată de stat este nemijlocită și cuprinzătoare; toate celelalte sfere politice comunitare sunt subsumate statului, iar puterea lor se deduce din puterea statului.” (Creifelds 2011: 1111).

Mini-lexiconul sistemelor politice

„Statul, ca act cultural complex, a trecut prin diverse forme structurale; din perspectiva modernă însă, structurarea spațiului politic a fost definită drept o centralizare și coordonare a scopurilor comunitare în exercitarea puterii.” (Papcke 2003: 595).

*O primă privire:
consultăm
enciclopedii*

*„spațiu geografic
delimitat și putere
suverană”*

*„teritoriu de stat,
popor titular,
putere de stat”*

*„centralizare și
coordonare a scopurilor
comunitare în
exercitarea puterii”*

„stăpânire colectivă
cu monopol legitim
asupra exercitării
forței”

Lexiconul „Das Politiklexikon”

„Prima [definiție] definește statul drept o comunitate delimitată teritorial, având ca scop exercitarea puterii, «ce reclamă (cu succes) pentru sine monopolul exercitării forței fizice, instituind astfel o relație legitimă de putere exercitată de oameni asupra altor oameni» (M. Weber)” (Das Politiklexikon 2006: 285).

NU există
o definiție unică

Prima observație, deloc surprinzătoare: vom căuta în zadar să găsim o noțiune unitară sau o definiție universal valabilă a „statului”. Mai degrabă ne confruntăm cu o multitudine de perspective asupra statului, provenite fie din viziunea cercurilor de specialitate, fie din contextul întemeierii statului.

Prin urmare, atunci când vorbim despre „stat”, avem de-a face nu doar cu o noțiune ce are o tradiție îndelungată și e controversată din punct de vedere politic, ci este vorba și de o noțiune pe care diverse ramuri ale științei o abordează, explică și interpretează diferit.

Abordări
de specialitate
diferite

Să abordăm, pentru început, sensurile de specialitate: pe un prim palier, atunci când vorbim despre stat, trebuie să distingem între perspectiva filosofică, cea juridică și cea politologică. Dacă este vorba despre disciplinele științifice, atunci există și abordări diferite ale aceluiași subiect, fiecare știință însușindu-și noțiunea și înzestrând-o cu propriile înțelegeri.

Perspectiva
filosofică

Din **perspectiva filosofică**, noțiunea de „stat” poate fi circumscrisă (simplificând puțin) următoarelor întrebări: cum poate fi organizată conviețuirea și de ce această reglementare este adecvată din punct de vedere normativ și etic? Cum poate fi descris raportul între individ și societate? Perspectiva filosofică încearcă așadar să găsească un sistem de justificare, utilizând astfel întrebarea „de ce”.

Perspectiva
juridică

Din **perspectiva juridică**, statul este privit drept o instituție de drept ce își deduce legitimitatea din constituția având ca obiect un popor titular și un teritoriu statal, fiind prin urmare îndrituit să acorde drepturi și să stabilească obligații pentru membrii comunității statale, reglementând astfel conviețuirea în societate.

Dacă vrem să sintetizăm perspectiva juridică sub forma unor întrebări, atunci aspectul esențial ar putea fi formulat în felul următor: cum e reglementată conviețuirea între oameni? Respectarea căror reguli poate fi pretinsă cetățenilor și cetățenilor, drept premisă a existenței statului?

Perspectiva juridică cere așadar existența unui sistem de reguli convingător, la care membrii societății să se poată raporta. E vorba aici de un sistem de reglementări ce organizează nu doar relațiile juridice dintre cetățeni, ci și raporturile de natură colectivă: astfel, statul oferă în multe privințe (de exemplu în sistemul asigurărilor sociale sau în dreptul penal) reglementări colective (în lipsa cărora totul ar trebui organizat la nivel individual). În alte domenii juridice (de exemplu în dreptul civil), statul degrevează cetățenii, prin rolul său de arbitru și de factor ce asigură ordinea.

Perspectiva **științelor sociale**, respectiv a **științelor politice** face și ea apel la întrebări normative cu privire la buna conviețuire, dar descrie în esență mai detaliat cum sunt statele organizate în mod real, cum acționează instituțiile în mod conjugat și cum se modifică constelațiile de putere. Întrebările esențiale sunt așadar: cum funcționează lucrurile în mod real, ce rămâne neschimbat, ce se modifică?

*Perspectiva
științelor sociale*

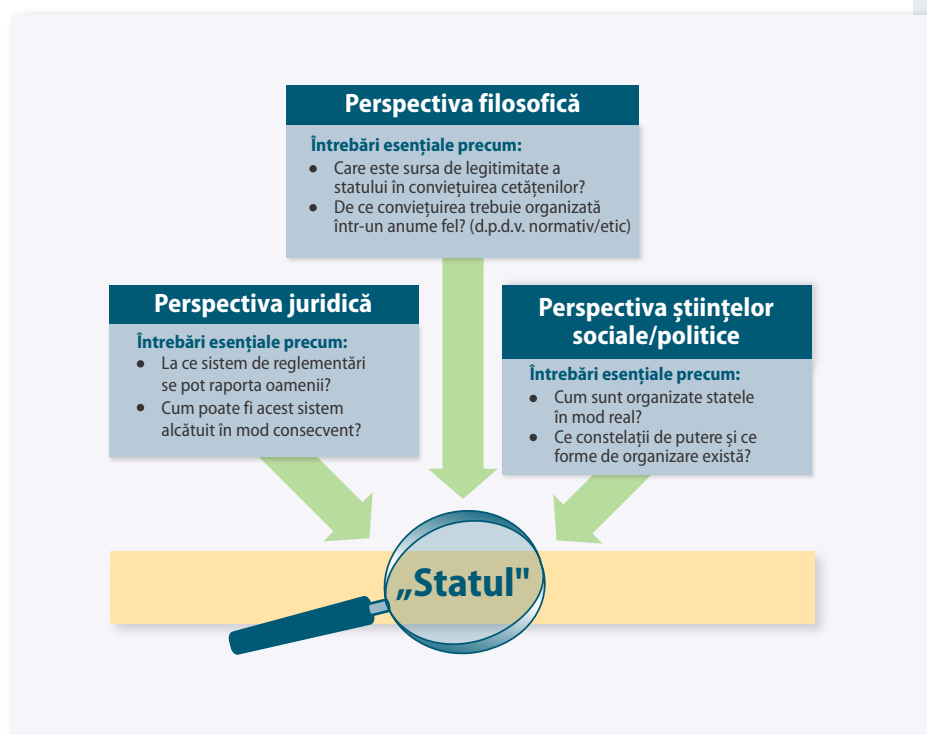

Fig. 6 : Perspective științifice asupra „statului”

Toate teoriile politice exhaustive țin cont de aceste abordări diferite ale noțiunii de „stat”. Fiecare o face însă pe baza propriului canon de valori – este și cazul democrației sociale:

Pornind de la **perspectiva filosofică**, democrația socială se raportează la modelul demnității egale cuvenite tuturor oamenilor și se orientează pe baza valorilor fundamentale precum libertatea, dreptatea și solidaritatea. Din îndelungata tradiție filosofică, democrația socială ține cont nu doar de liberalismul politic, ci și de teorii sociale critice.

Pornind de la **perspectiva juridică**, democrația socială e preocupată de cum poate fi pus în practică un set de reguli și un sistem de drept în care drepturile și libertățile pozitive și negative să fie în vigoare și să devină efective. Teoreticieni precum Hermann Heller, aflați în slujba valorilor fundamentale ale democrației sociale, au elaborat concepte de drept statal ce se regăsesc în părțile lor esențiale în Legea Fundamentală a Germaniei.

Din perspectiva **științelor sociale**, respectiv a **științelor politice**, democrația socială se întreabă în ce măsură statele reușesc, prin forma lor de organizare, să transforme în realitate drepturile fundamentale, în contextul istoric dat, preocupându-se totodată de depășirea contradicțiilor și conflictelor ce apar între realizarea drepturilor și libertăților, pe de o parte, și raporturile de dominanță existente, pe de altă parte, prin participare politică și negociere.

În manualul de față, aceste trei perspective și abordări diferite vor fi utilizate într-o manieră coroborativă.

Democrația socială și statul

În introducerea acestui capitol, am caracterizat statul drept „o comunitate delimitată teritorial, având ca scop exercitarea puterii politice, «ce reclamă (cu succes) pentru sine monopolul exercitării forței fizice, instituind astfel o relație legitimă de putere, exercitată de oameni asupra altor oameni» (M. Weber)” (Das Politiklexikon 2006: 285). Această definiție spune doar prin ce se caracterizează un stat, dar nu precizează care sunt scopurile ce-l definesc. În această formulare, definiția nu are nicio dimensiune normativă care să cuprindă obiective sociale și să identifice viitoare imperative de acțiune printre menirile statului.

Lipsește dimensiunea valorizatoare. Astfel, definiția de mai sus nu reprezintă un concept care să corespundă în mod suficient viziunii democrației sociale asupra statului. Întrebările cu privire la ce trebuie să caracterizeze un stat și care sunt menirile acestuia nu sunt noi, ci reprezintă provocări cu care filosofii s-au confruntat dintotdeauna.

Din perspectiva democrației sociale, putem concluziona, ținând cont și de cele spuse în Capitolul 2.2., că statul este instanța centrală pentru garantarea și realizarea drepturilor fundamentale. Dar și concepția despre stat a democrației sociale a evoluat în mod dinamic, de-a lungul timpului.

Democrația socială nu rămâne fixată asupra unei concepții statale ce ar descrie statul drept o „stare singulară”, ci solicită totodată o evoluție către o societate echitabilă. În contextul condițiilor-cadru din societate, aflate mereu în schimbare, va fi mereu necesar să ne asigurăm că această evoluție este de fiecare dată posibilă.

Temă de discuție

Importanța internetului este în continuă creștere – atât în ce privește formarea unei opinii politice, cât și în ce privește simpla participare socială. După părerea dvs., ar trebui ca statul să garanteze și să finanțeze accesul tuturor oamenilor la internet?

Vă invităm la un tur de orizont prin istoria umanității. Pentru ca cititoarele și cititorii noștri să-și poată face o impresie, îi invităm pentru început să ne însoțească în discuțiile specifice epocilor descrise, iar abia după aceea vom descrie punctele de referință și perspectivele utile din punctul de vedere contemporan asupra statului și al democrației sociale.

Am ales exemple din trei epoci și momente de cotitură din istoria omenirii: un exemplu din Antichitatea elină clasică, apoi discuția despre statul cetățenilor din perioada iluministă, iar în final ne vom referi la discuția contemporană asupra concepției despre stat, așa cum a evoluat ea în sec. al XX-lea.

Primul exemplu istoric ne duce la sfârșitul Antichității eline – la filosofia lui Aristotel (384–322 î. d. Hr.). În prelegerile sale despre politică, filosoful a formulat o teorie a societății la care teoreticienii recurg și în zilele noastre.⁷ În trăsăturile ei fundamentale, teoria a devenit călăuzitoare și pentru epoca modernă.

7 Comunitariștii, de exemplu, s-au orientat în parte după principii de bază asemănătoare (cf. Höffe 1996: 236). (n.a.)

3.1. Spre sfârșitul Antichității eline: polisul lui Aristotel

Modelul atenian?

Când ne referim la prima democrație, cel mai adesea nu este vorba despre Epoca Modernă, ci despre Antichitatea elină clasică. Atena este considerată de mulți drept primul exemplu reușit al unei republici citadine cu trăsături democratice.

Premise și condiții de viață

Condițiile de viață și premisele democrației atice nu pot fi însă transferate asupra epocii actuale.⁸

Atena a fost una dintre cele mai mari republici-oraș ale Greciei antice. Avea o suprafață comparabilă cu cea a landului Saarland și un număr de locuitori cât aproximativ jumătate din populația landului amintit. Dintre locuitori, abia dacă 10% erau cetățeni liberi ce puteau decide soarta statului. Femeile, sclavii și străinii erau excluși de la participarea la viața politică.

Sistemul economic

Republica ateniană era caracterizată de agricultura din zona limitrofă orașului și de un centru urban marcat de comerț și de meșteșugari. Nu se poate spune că erau firme și întreprinderi în sensul actual, ci era vorba despre mari proprietăți de familie și gospodării „casnice”. În mare parte, asigurarea celor necesare vieții se realiza în aceste gospodării casnice, și nu prin intermediul statului. Economia funcționa în bună măsură datorită muncii sclavilor.

Sistemul politic

Cheltuielile publice ce intrau în atribuțiile „statului” erau astfel foarte restrânse. În esență, era vorba despre împărțirea recoltei de cereale, apărarea țării și siguranța și ordinea publică. Chestiunile publice erau rezolvate prin intermediul întrunirilor obștești ale cetățenilor cu drepturi depline, pe de o parte, și prin intermediul adunărilor populare ce aveau loc de 40 de ori pe an, pe de altă parte.

Societatea atică nu era așadar o democrație în sensul actual. În domeniul restrâns al chestiunilor publice și în cadrul grupului selectiv al cetățenilor cu drepturi depline se ajunsese însă la stabilirea unor reguli și principii de decizie bazate în mare măsură pe egalitatea drepturilor și a libertăților (nota bene: doar în beneficiul cetățenilor cu drepturi depline!). Dorințele individuale de putere au dus însă, în repetate rânduri, și la periclitarea acestui model politic. Antichitatea elină a cunoscut din plin cultura

⁸ Pentru cifre și stări de fapt, a se vedea Rotermundt 2008. (n.a.)

deciziei democratice, o instituție labilă și care presupune îndeplinirea unor premise. Prelegerile lui Aristotel despre politică reprezintă probabil cea mai cunoscută descriere a acestui model politic.

Bazele teoriei politice a lui Aristotel

Poate cel mai important punct de plecare în teoria politică a lui Aristotel este constatarea că omul este prin natura sa o ființă socială:

Aristotel: omul ca ființă socială

„Din acest motiv, chiar și atunci când «oamenii» nu au nevoie de sprijinul celorlalți, ei tind la fel de mult să trăiască împreună.” (Aristotel, Politica, p. 159)

Omul nu se simte doar dator să coopereze, ci are și dorința firească de a conviețui cu alți oameni – nu este vorba doar de o comunitate servind unor scopuri, chiar dacă folosul traiului în comun este scos în evidență de Aristotel:

„Fără îndoială că avantajul îi aduce în comun atât cât fiecare are parte de o viață bună. Acesta este mai ales scopul «lor», atât în comun cât și în particular. Dar ei se adună la un loc chiar și în vederea vieții propriu-zise (căci și în acest fapt există totodată o parte nobilă) și alcătuiesc comunitatea politică chiar și numai în vederea vieții, dacă ea nu este împovărată de prea multe greutăți.” (Aristotel, Politica, p. 159)

Cu alte cuvinte: conviețuirea este necesară, pentru a asigura traiul, totodată însă ea este și un scop, întrucât, prin intermediul ei, fiecare individ se poate apropia de obiectivul său, anume de „desăvârșire a propriei vieți”. Astfel, viața socială este în mai multe privințe indispensabilă oamenilor.

Conviețuirea e necesară și totodată un scop în sine!

Și exact aici capătă relevanță noțiuni importante precum „egalitate” și „libertate”.

Noțiuni relevante: egalitatea și libertatea

„De aceea se consideră că este important ca magistraturile politice să fie îndeplinite pe rând, atunci când «puterea» este întemeiată pe egalitatea și asemănarea cetățenilor. [...] Rezultă din acestea că unele constituții care au în vedere în acest fel avantajul public se întâmplă să fie drepte, potrivit dreptății luate în sens absolut, pe când acelea care «au în vedere» doar interesul conducătorilor sunt corupte și deviate de la constituțiile drepte, căci ele sunt despotice, pe când cetatea este comunitatea oamenilor liberi.” (Aristotel, Politica, p. 161)

Tocmai fiindcă există o legătură strânsă între cei egali și cei liberi, comunitatea devine mai puternică, dar statul, ca aparat administrativ, rămâne totodată slab și dotat cu puține mijloace de acțiune socială. Astfel, ia naștere un stat slab constituit, în condițiile unei democrații directe puternice.

„Așa se întâmplă ca, în democrații, săracii să fie suveranii celor bogați, căci ei sunt mai mulți, iar opinia majorității este suverană. Așadar, unul dintre semnele libertății este faptul că toți democrații o propun pe aceasta drept definitorie pentru constituție, iar un alt «semn» este faptul de a-și trăi viața fiecare după plac. [...] De aici a provenit și «dorința» de a nu fi guvernat de nimeni, pe cât este posibil, iar dacă aceasta nu se poate, atunci «guvernarea să aibă loc» pe rând. Iar acest lucru este conform cu libertatea în sens de egalitate.” (Aristotel, Politica, p. 345)

*Adevăratul polis:
comunitate a
celor liberi și egali*

Adevăratul polis⁹ este așadar o „comunitate a oamenilor liberi” ce sunt „asemenea”, adică egali. Aristotel numește însă și premisa esențială pentru buna funcționare a comunității: Constituția, așadar forma de organizare politică, trebuie să asigure că „folosul comun” (sau: „binele comun”, cum am spune astăzi) rămâne obiectivul comunității. Aristotel sugerează aici că, pentru „comunitatea celor liberi și egali”, există totdeauna riscul de a fi folosită de către indivizi pentru obținerea de avantaje personale.

Abuzul în funcție era – chiar și în timpul vieții lui Aristotel, când sistemul politic era în genere încă unul stabil – un fenomen destul de uzual, mai ales în cetatea Atenei (cf. Rotermundt 2008: 31). Conceptul fragil al comunității celor liberi și egali în drepturi trebuia așadar mereu reîntemeiat. Pentru aceasta, Aristotel consideră necesară existența a trei aspecte esențiale: virtutea cetățenilor (și educarea acestora în spiritul ei), o constituție bună și independența economică a cetățenilor:

9 Aici trebuie menționat că noțiunea elină de „polis” nu poate fi echivalată cu conceptul actual de „stat”. Polisul cuprinde nu doar „societatea orânduită”, ci se referă și la conceptul mai larg al conviețuirii oamenilor în societate – nediferențind așadar statul de societatea civilă. (n.a.)

Prin **virtutea cetățenească** se urmărea ca fiecare cetățean să facă uz în mod responsabil de libertatea sa:

*Virtutea cetățenească:
libertate responsabilă*

„Există însă o anumită putere potrivit căreia sunt stăpâniți cei care sunt egali ca neam, precum și cei care sunt liberi. [...] De aceea se și spune pe bună dreptate că nu există buni conducători dacă nu au fost «și ei» conduși. Deși virtutea aceasta este deosebită, este necesar totuși ca bunul cetățean să învețe să fie capabil atât să conducă cât și să fie condus, și aceasta este virtutea cetățeanului, ca el să cunoască puterea oamenilor liberi în ambele situații. [...] Iar dacă atât în cazul celui care conduce, cât și în cazul celui condus și liber, cumpătarea și dreptatea sunt de specii diferite, atunci este evident că virtutea «bărbatului» ales nu va fi una singură, ca de pildă simțul dreptății, ci ea va avea specii «diferite», după cum el conduce sau ar fi condus.” (Aristotel, Politica, p. 153-154)

Virtutea cetățenească reprezintă capacitatea de a face uz în mod competent și responsabil de libertatea individuală în sânul comunității – ea poate fi (și trebuie) învățată.

Al doilea aspect esențial, necesar funcționării comunității celor egali și liberi, este întrebarea ce tip de **constituție** e cel mai bun. Iar aici, răspunsul lui Aristotel poate să surprindă: filosoful nu pledează în mod neîngrădit pentru un model oarecare, ci consideră constituția și forma de organizare statală ca fiind dependente de premisele existente în societate (alcătuirea populației, structura economiei, dar mai ales gradul de răspândire a virtuții în societate etc.). Astfel, „cea mai bună formă de democrație” s-ar putea înfirișa în rândurile „plugarilor”. Aceștia ar fi asigurați din punct de vedere economic, pe de o parte, ar da dovadă de calitate precum „onoare” și „virtute” și ar dispune – într-o oarecare măsură – și de tihna necesară pentru a se ocârmui, fără a vrea să-și atragă de aici câștiguri personale, pe de altă parte (cf. Aristoteles 1994: 1318b). În acest mediu social, democrația ar putea fi realizată în mod neîngrădit.

*Forma
constituțională
depinde de
premisele sociale*

Ultimul aspect este independența economică a cetățenilor. Astfel, în primele capitole ale scrierii sale, Aristotel abordează teoria gospodăriei casnice, potrivit căreia propria gospodărie i-ar înlesni fiecărui cetățean să fie independent din punct de vedere economic. Astfel, cetățenii ar trebui să dispună de răgazul necesar pentru a se putea preocupa de politică.

*Independență
economică*

*Învățăminte pentru
democrația socială?*

Aristotel – ce preluăm din ideile sale în discuția asupra democrației sociale?

Oricât de complexă ar fi fost viziunea sa: Aristotel încuviința sclavia, lipsa de libertate și inegalitatea femeilor față de bărbați. Ambele situații el le vedea ca „firești”. De aici se deduce că filosoful rămâne tributar epocii sale și că nu reflectează până la capăt asupra criteriilor descrise de el pentru o viață fericită, bazată pe libertate și egalitate. Multe dintre chestiunile abordate de Aristotel se dovedesc totuși a rămâne veritabile „mesaje peste timp”, adresate epocii moderne. Iată câteva impulsuri de reflecție pentru democrația socială, deduse din discursul aristotelian:

*Cum asigurăm
existența egalității
și a libertății?*

Cum ne asigurăm că egalitatea și libertatea sunt efective?

Mențiunea lui Aristotel cu privire la necesitatea unei independențe economice, în vederea participării la democrație, indică strânsa legătură și interdependență între drepturile și libertățile negative și cele pozitive, între democrație și existența unor cetățeni liberi și egali în societate. E de la sine înțeles că modelul cetății-republică eline nu poate fi pur și simplu transferat asupra societăților contemporane moderne.

*Cum ancorăm
democrația
în societate?*

Cum obținem încuviințarea și participarea cetățenilor la procesele politice și la democrație?

Această întrebare, esențială pentru epoca noastră, nu făcea parte din preocupările lui Aristotel. Argumentările sale nu diferențiază statul de societatea civilă: după filosoful elin, cetățenii decid singuri în chestiunile ce-i privesc, sarcinile statului și instituțiile societății se suprapun (în mare parte). Este vorba așadar de un model bazat pe o democrație directă puternic articulată. Desigur, chiar și din acest model se pot deduce puncte de interes pentru discuția contemporană despre mai multă cooptare și participare a cetățenilor.

*Ce înseamnă
„virtute cetățenească”?*

Chestiunea „virtuților cetățenești”

În anii 1980 și 1990, au sporit discuțiile despre sintagma „virtuți cetățenești”. Simplificând, s-au formulat atunci două poziții: prima vede în virtutea politică o formă a vieții în bune condiții, acordând astfel virtuții o valoare intrinsecă. Cea de-a doua poziție, în schimb, accentuează ideea că virtuțile politice sunt o premisă necesară pentru funcționarea democrației. Indiferent de nuanțările exprimate în

aceste luări de poziție și puncte de discuție, ne rămâne să ne întrebăm, alături de Aristotel: cum putem învăța să ne folosim de libertatea ființei umane într-o democrație? Aici se adaugă dilemele legate de educația în spiritul democrației, aspect ce ar trebui să aibă o înaltă prioritate, având în vedere situația actuală în care privește acceptarea sistemului democratic de către cetățeni.

Tocmai pentru că premisele și condițiile sociale existente în Antichitate sunt complet diferite de cele de astăzi, se poate vedea încă o dată cât de mult depinde realizarea egalității și a libertății de societatea concretă la care ne referim.

3.2. Epoca burgheză: Hobbes, Locke și Rousseau

„L'État, c'est moi!” („Statul sunt eu!”) – spunea Ludovic al XIV-lea, regele Franței, întruchiparea monarhiei absolutiste. Citatul nu vădește doar conștientizarea de la sine înțeleasă a dreptului divin, ci este mai degrabă o mărturie a faptului că enunțul în sine era controversat chiar și în epocă.

În Franța centralistă din vremea lui Ludovic al XIV-lea (1638-1715), statul, ca aparat de cârmuire la dispoziția unui suveran unic, devenise deja fragil – iată cum mai poate fi interpretat citatul de mai sus. Războaiele de succesiune spaniole și taxele și impozitele imense, destinate finanțării vieții somptuoase de la Curte, făcuseră să sporească împotrivirea. Regele era nevoit să spună limpede cine sau ce e statul și că între el ca persoană și stat ca instituție nu e nicio diferență.

La aproape 75 de ani de la moartea lui Ludovic al XIV-lea, izbucnea Revoluția Franceză, iar poporul prelua (o scurtă perioadă) cârmuirea țării și statul.

Sub mantia absolutismului, în Europa – mai ales în Anglia, ulterior și în Franța – se produsese reforme economice burgheze, dar apăruse și o filosofie burgheză în care privește înțelegerea statului și a societății, filosofie ce avea să ducă, în cadrul unui proces istoric îndelungat, la prăbușirea absolutismului. Astfel lua naștere societatea burgheză.

„Statul sunt eu!”

*Altă interpretare:
expresie a slăbiciunii*

Această trecere către societatea capitalistă se produce decalat în țările europene, are loc sub premise sociale diferite și se dezvoltă pe căi diverse. Cu toate acestea, se poate vedea un model social (relativ) unitar, bine descris de istoricul Jürgen Kocka:

*„Prin «societate burgheză» se înțelege un **model de ordine economică, politică și socială** ce duce la instituirea principiului libertății individuale reglementate juridic, prin depășirea absolutismului și desființarea privilegiilor unor pături sociale și a paternalismului clerical, asigurând conviețuirea oamenilor după principiul raționalității și organizând economia de piață pe baza concurenței reglementate juridic.”*(Kocka 1995:23)

Această dezvoltare a societății burgheze a fost însoțită de doctrine statale și de teorii filosofico-sociale: Iluminismul și liberalismul, alături de critica acestuia.

Fundamentul burghez al „doctrinei statale”

Odată cu epoca burgheză și Iluminismul timpuriu începe istoria așa-numitului contractualism, adică a ideii că cetățenii alcătuiesc un stat pe baza unui contract. Statul ca „persoană” nu se mai fundamentează pe „dreptul divin”, așa cum proclamase Ludovic al XIV-lea.

Teoriile contractualiste se bazează în principal pe ideea oamenilor egali și liberi, ce trebuie să coordoneze și să reglementeze conviețuirea în societate.

Legitimitatea unui cărmuitor / monarh (predestinat de Dumnezeu / de natură) nu mai este suficientă – legitimitatea se obține prin declarația de voință a oamenilor. Este vorba despre o veritabilă schimbare de paradigmă.

*Burghezia și
Iluminismul
timpuriu*

*Nu mai există
„drept divin”*

Teoriile contractuale

De Thomas Hobbes (1588–1679) se leagă începuturile așa-numitului contractualism. Teoria contractualistă se bazează pe ideea (ipotetică) că oamenii s-ar afla într-o stare naturală de libertate și că ar încheia de bună voie un contract social. Astfel ia naștere comunitatea statală.

Teoriile contractualiste au fost astfel o sursă teoretică esențială pentru filosofia statului burghez, bazată pe libertatea cuvenită în mod egal tuturor oamenilor.

Acest model de gândire specific burghez nu este nicidecum unitar, ci variază adesea – mai cu seamă în timpul Iluminismului francez din sec. al XVIII-lea.

3.2.1. Thomas Hobbes și „statul puternic” – punct de referință pentru conservatorism

O scriere influentă în spiritul acestor idei, apărută în 1651, o datorăm filosofului englez Thomas Hobbes. Coperta, devenită celebră, a cărții sale *Leviathan* concentrează noua viziune asupra statului, de factură burgheză (timpurie).

Coperta înfățișează un suveran puternic și înarmat. În vremea lui Hobbes – lucrarea Leviathan apare la scurtă vreme după sfârșitul Războiului de Treizeci de Ani –, se pledează astfel pentru un stat „viguros” și un suveran puternic.

La o privire mai atentă, se vede că trupul regelui este alcătuit dintr-o mulțime de oameni/cetățeni mici. Potrivit lui Hobbes, această structură a societății se obține prin încheierea unui dublu contract. Pe de o parte, se încheie un „contract social” de constituire a statului, pe de altă parte se convine un contract de supunere, prin care puterea este delegată unui rege puternic.

Puterea monarhului este astfel legitimată prin contractul cu poporul ce alcătuiește statul. Suveranul primește însă puterea doar cu condiția să o utilizeze în interesul statului (văzut drept comunitatea cetățenilor) – așadar contractul de supunere poate fi desfăcut, în principiu.

Dacă rememorăm citatul din Ludovic al XIV-lea, devine limpede cât de legată era ideea unui stat puternic de ideea unui monarh la fel de puternic. Diferența esențială între viziunea absolutistă și cea burgheză timpurie asupra societății nu rezidă în

Fig. 7: Leviathan
de Thomas Hobbes...

... un suveran
puternic, alcătuit
din mulți cetățeni

*Dublu contract:
contract social și
contract de supunere*

*O nouă
legitimare*

chestiunea conducerii statului de către un monarh, ci în chestiunea legitimității – așadar constă în diferența între dreptul divin (argumentarea absolutistă), pe de o parte, și monarhia constituțională cu bivalența alcătuită din contractul social și cel de supunere (argumentarea burgheză timpurie), pe de altă parte. Cărmuitorul/monarhul puternic este necesar, fiindcă oamenii sunt, prin natura lor, într-o situație de concurență și potențial angajați într-o luptă unii cu ceilalți. Aceste potențiale de conflict pot fi eliminate doar atunci când un suveran puternic preia puterea. De aceea este necesar și cel de-al doilea contract, care întemeiază o cărmuire puternică.

Ulterior însă – chiar începând din perioada iluministă –, condițiile în care se încheiau contractele, dar și viziunile politice asupra unei bune constituții au evoluat puternic divergent.

*Hobbes: astăzi,
luat de conservatori
drept model;
în vremea sa:
un gânditor modern*

Întemeierea dată de Thomas Hobbes monarhiei constituționale, ce-și trage seva din încheierea contractelor și își menține coagularea prin efectul pacificator al unei stăpâniri puternice, reprezintă până în zilele noastre un model pentru viziunile teoretice conservator-burgeze cu privire la stat. Mai cu seamă în chestiuni ce țin de politica de securitate internațională și de intervenții militare, găsim adesea argumentări deduse din viziunea lui Hobbes. N-ar trebui însă uitat că Hobbes însuși nu a fost un conservator care să pledeze pentru păstrarea situației din epoca sa, ci a argumentat foarte modern. Modelele sale de argumentare au fost însă ulterior preluate adesea de teoreticienii conservatori.

Thomas Hobbes – legături cu doctrina conservatoare asupra statului:

Aspectul prezervator: Argumentarea lui Hobbes se clădește în principal pe o apreciere sceptică a naturii umane. Esența ideii de stat este astfel aceea de a struni firea umană și de a oferi, prin intermediul statului, siguranța necesară unei conviețuiri pașnice. Acest accent pus pe „politica de securitate” este și astăzi un argument esențial folosit în inițiativele politice conservatoare.

Statul „puternic”: Thomas Hobbes pune accent – cu siguranță și pe fundalul Războiului de Treizeci de ani – pe capacitatea de apărare a statului. Utilizarea forței este permisă, atâta vreme cât e legitimă. Ea poate fi justificată prin contractul de cărmuire și prin interesul public (subordonat). Într-adevăr, conservatorii de regulă nu se feresc de

accentuarea puternică a unor subiecte precum „siguranța internă” sau a unor revendicări de „intervenție dură”, când e vorba despre probleme legate de infraționalitate, iar în politica externă acordă încredere mare opțiunilor militare.

Raportul dintre drepturile fundamentale: Chiar dacă Thomas Hobbes încă nu vedea diferența între drepturile și libertățile pozitive (creatoare de posibilități) și cele negative (protectoare), se poate presupune o continuitate implicită în argumentarea de tip conservator. Raportul între drepturile și libertățile negative și cele pozitive rămâne, în argumentările conservatoare, tendențial unul subunitar. Totodată, intervenția statului în drepturile și libertățile oamenilor apare drept oportună, în această argumentare, atunci când statul ar putea părea slăbit sau periclitat. Pozițiile exprimate de conservatori în dezbaterile cu privire la „retenția datelor și protecția datelor cu caracter personal” sunt un bun exemplu în acest sens.

Discuție

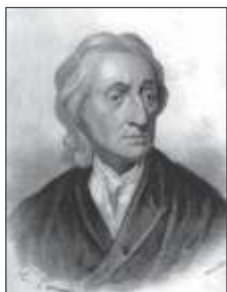
Siguranța internă e considerată adesea un domeniu politic aflat în apanajul conservatorilor. În cartea sa *Eine solidarische Leistungsgesellschaft*, Erhard Eppler argumentează că ar trebui să fie un subiect care să preocupe și stânga. Dvs. ce părere aveți?

„În SUA, există deja orașe unde la un polițist [din serviciul public] avem cinci angajați ai unor firme private de securitate. Mulți oameni înstăriți își cumpără propria siguranță. [...] Europeanii vor înțelege de aici că nu există vreo societate mai nedreaptă ca aceea în care până și siguranța împotriva infracțiunilor devine o marfă pe care doar puțini și-o pot permite. Siguranța internă a devenit o chestiune legată de dreptatea socială și, prin aceasta, și o temă ce ar trebui reclamată de stânga, chiar dacă nu toți oamenii de stânga au realizat acest lucru.” (Eppler 2011: 53)

3.2.2. John Locke sau nașterea liberalismului

Fig. 8: John Locke

John Locke, Sursa: wikipedia

În Anglia, industrializarea începuse de foarte timpuriu, stimulând dezvoltarea societății burgheze.

Și din punct de vedere politic, ideile burgheze se impuseseră de timpuriu. În anul 1688, Revoluția Glorioasă a dus la un balans de putere între Rege și nobilime, pe de o parte, și burghezie, pe de altă parte. Prin acest compromis, regele a obținut o centralizare a finanțelor și posibilitatea de a avea o armată

permanentă la dispoziție. La rândul său, burghezia și-a putut impune (inclusiv în fața micilor fermieri) dreptul asupra proprietății și libertatea în fața tutelării de către stat, prin intermediul regelui; totodată, și-a întărit poziția în fața nobilimii.

Anglia: monarhie constituțională încă de timpuriu

Astfel, în Anglia, monarhia constituțională a apărut mult mai devreme decât în Franța. Urmarea a fost că burghezia s-a încheat pe termen lung ca forță economică - făcând astfel posibilă dezvoltarea economică a unei societăți a capitalismului timpuriu.

Glorious Revolution

În 1688/89, adversarii absolutismului au impus, printr-o revoluție în mare parte nesângeroasă, monarhia constituțională. De atunci, sistemul parlamentar de guvernare este garantat prin documentul „Bill of Rights” („Declarația drepturilor”).

Locke: *Two Treatises of Government*

La doi ani după Revoluția Glorioasă, John Locke și-a scris cele „Două tratate despre cărmuire” (*Two Treatises of Government*), un text-cheie despre liberalismul politic. Scrierea reprezintă fundamentarea politică ulterioară a revoluției înseși.

Trăsăturile fundamentale ale teoriei politice a lui John Locke

Scrierea *Two Treatises of Government* a lui John Locke urmărește în primul rând un lucru: stipularea libertății drept normă. În vederea atingerii acestui scop, era necesară combaterea tezelor existente în epocă și crearea unei comprehensiuni pentru libertatea cuvenită în egală măsură tuturor.

În primul său tratat, Locke respinge tezele teoreticianului conservator Lord Filmer; acesta susținea că dreptul divin al casei regale din epoca sa se deduce prin

Obiectiv:
stipularea libertății

Starea naturală

Starea naturală este o formulă de argumentare tipic burgheză. Se susține că punctul inițial al istoriei e constituit de o stare naturală a oamenilor, în care fiecare individ e înzestrat cu aceleași drepturi.

Starea naturală și teoria aferentă au avantajul că pleacă de la premisa existenței libertății tuturor.

descendența din Adam și Eva. Hotărâtor este faptul că Locke combate aserțiunea potrivit căreia ar exista o deosebire, dată de Dumnezeu (și de natură), între monarhi și supuși.

Abia în cel de-al doilea tratat al său, Locke își dezvoltă teoria despre ființele umane ce se nasc cu drepturi egale și libere. În acest sens, Locke se folosește de un artificiu de argumentare foarte popular printre filosofii burghezi dinaintea lui și de după el: își imaginează oamenii într-o (ipotetică!) stare naturală, cvazi „anterioară” existenței societății.

În această stare naturală, toți oamenii sunt în egală măsură liberi. Sunt liberi să dispună de propria persoană, căci își aparțin sieși. Sunt liberi în gândurile și sentimentele lor. Și sunt liberi să dispună după bunul lor plac de obiectele ce le aparțin. Asupra acestor obiecte capătă dreptul la proprietate, dar numai dacă – și aici avem de-a face cu o figură argumentativă tipic burgheză – au prestat o muncă legată de acel obiect. Cine lucrează un ogor, capătă astfel dreptul de a reclama pentru sine acel ogor.

Oamenii au așadar – potrivit lui Locke – un drept natural asupra propriei persoane, asupra gândurilor, sentimentelor și obiectelor ce le aparțin. Dotați cu acest drept, ei trăiesc într-o stare naturală.

Bineînțeles că aici apare o întrebare importantă: ce l-ar face pe om să renunțe la libertatea sa naturală? Pentru a răspunde la această întrebare, Locke dezvoltă o cale argumentativă interesantă și plină de consecințe:

„Dacă omul în starea naturală ar fi așa de liber cum s-a spus, dacă el ar fi stăpânul absolut asupra persoanei și posesiunilor sale, dacă ar fi egalul celui mai puternic și n-ar fi supus nimănui, de ce ar renunța el la libertate? De ce ar renunța la acest imperiu al său și s-ar supune autorității și stăpânirii unei alte puteri?” (John Locke, Al doilea tratat despre cărmuire, Trad: S. Culea, Ed. Nemira, 1999, Ed. Nemira, 1999, p. 129)

*Starea naturală:
un truc filosofic*

*În stare naturală,
toți oamenii sunt
liberi*

*De ce ar renunța
omul la libertate?*

Locke dă imediat și răspunsul:

„[Deși] în starea naturală el are un asemenea drept, posibilitatea de a se bucura de acesta este totuși foarte nesigură și în mod constant expusă încălcării de către ceilalți.”
(John Locke, Al doilea tratat despre cârmuire, Trad: S. Culea, Ed. Nemira, 1999, p. 129)

Soluția de a scăpa din această situație de nesiguranță este strângerea oamenilor laolaltă, în sânul unei societăți:

„Și nu fără temei el urmărește și dorește să se alăture societății altora, care sunt deja împreună sau au de gând să se unească în vederea conservării reciproce a vieților, libertăților și proprietăților lor, adică, pentru a folosi un termen general, a proprietății.”
(John Locke, Al doilea tratat despre cârmuire, Trad: S. Culea, Ed. Nemira, 1999, p. 129)

Prin întemeierea unei societăți, dreptul de a dispune asupra propriei persoane și dreptul la proprietate asupra unor obiecte se transformă. Prin contractul social, toți indivizii primesc drepturi și libertăți cetățenești, de factură burgheză, stipulate prin lege. Fiecare cetățean trebuie să respecte drepturile și libertățile celorlalți membri ai societății. Totodată, impunerea și transpunerea propriilor drepturi este transferată unor judecători imparțiali și statului. Se previne astfel situația ca fiecare să-și facă singur dreptate, încălcând drepturile altora.

Drepturile naturale sunt astfel ancorate durabil în drepturile cetățenești și garantate de statul liberal.

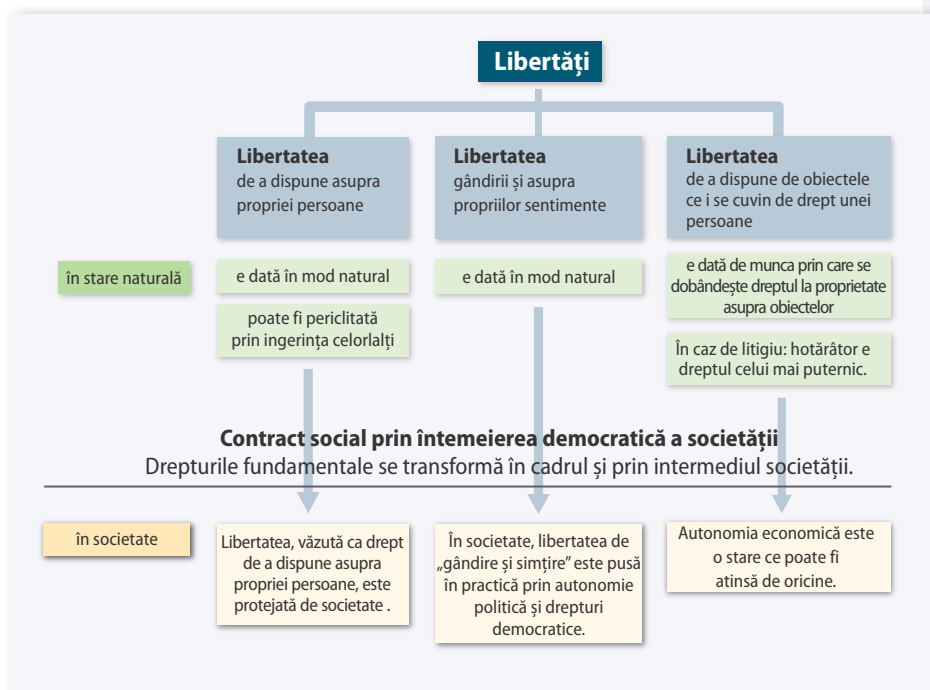

Fig. 9: Conceptul de libertate al lui John Locke

Din aceste reflecții rezultă că Locke atribuie statului mai cu seamă și rolul exclusiv de a garanta libertatea membrilor săi:

Locke: statul e doar un garant al libertății

„Dar, deși oamenii renunță atunci când intră în societate la egalitatea, libertatea și puterea executivă pe care o aveau în starea naturală, încredințându-le societății, pentru ca legislativul să dispună de ele așa cum o cere binele acesteia, totuși fiecare făcând aceasta cu intenția de a-și conserva mai bine libertatea și proprietatea (căci nu poate fi presupus ca vreo creatură rațională să își schimbe condiția cu intenția de a și-o înrăutăți), puterea societății, sau legislativul constituit de către ei, nu se întinde niciodată dincolo de binele comun, ci el este obligat să protejeze proprietatea fiecăruia împotriva acelor trei lipsuri mai sus menționate, care au făcut starea naturală atât de dificilă și nesigură.”

(John Locke, Al doilea tratat despre cărmuire, Trad: S. Culea, Ed. Nemira, 1999, p. 132)

Ca urmare a acestui sistem de gândire, întemeierea practică și teoretică a statului se deosebește fundamental de concepțiile absolutiste; statul burghez pune în prim plan binele comun și egalitatea în drepturi și libertăți a tuturor oamenilor; întemeierea unei societăți se bazează pe rațiune și pe libera voință a membrilor săi. Această concepție asupra statului are ca premisă existența unei decizii democratice.

În concepția lui Locke, „cârmuirea” capătă o îngrădire limpede: ea nu mai poate și nu mai are voie să transgreseze drepturile și libertățile cetățenești. Măsura ei este dată de modul în care poate satisface în mod durabil cerințele pe baza cărora se întemeiază societatea.

Astăzi, teoreticienii liberali și libertarieni se referă adesea la John Locke. Însă tocmai la acest filosof trebuie să ținem mereu cont de faptul că liberalismul său politic a fost un concept foarte curajos și vizionar pentru epocă. Multe din ideile sale s-au regăsit în Declarația de Independență americană.

*Locke: în
vremea sa – un
vizionar!*

Locke: relaționări cu doctrinele neoliberales/libertariene actuale asupra statului:

Concentrarea asupra drepturilor și libertăților negative: Pentru John Locke, statul e un instrument menit să împiedice ingerințe ale unor cetățeni și ale statului însuși în drepturile celorlalți. Această concentrare asupra drepturilor și libertăților este comună tuturor teoriilor liberale ulterioare despre stat. Această focusare îngustă face ca spațiul necesar statului pentru a juca un rol activ să rămână foarte restrâns. Se merge pe ideea că redistribuirea sau drepturile și libertățile pozitive trebuie ținute în limite atât de strânse, încât să nu împiedice exercitarea drepturilor și libertăților negative (ale celor bogați și puțini). Locke însuși pleacă însă de la premisa că orice om dobândește proprietăți prin muncă. Distribuția (extrem de) inegală a averilor în societate nu joacă niciun rol în teoria sa.

Teoriile contractuale: „Munca legitimează proprietatea.” Această chintesență a liberalismului este continuată în multe concepții liberale cu privire la echitate, bazate în mare parte pe o „echitate în funcție de prestație”. Desigur că John Locke n-a avut în vedere în mod explicit vreo teorie a echității. Totuși, argumentarea sa cu privire la distribuirea proprietății în societate după principiul unei echități a muncii prestate rămâne prezentă până astăzi în toate încercările teoretice de factură liberală.

Egalitatea văzută ca egalitate în fața legii: O cucerire importantă a zilelor noastre, bazată pe liberalismul politic al lui John Locke, este înțelegerea statului ca stat de drept ce asigură

respectarea drepturilor și libertăților cuvenite indivizilor. Egalitatea este însă limitată la egalitatea în fața legii. Pentru Locke, ca și pentru cei mai mulți gânditori liberali, limitarea pieței libere nu este (sau nu e aproape deloc) o temă de discuție.

3.2.3. Rousseau: o privire critică asupra societății burgheze

Jean-Jacques Rousseau s-a considerat mereu drept un cetățean (nerecunoscut și persecutat) al orașului-stat Geneva, chiar dacă o mare parte a vieții sale a trăit în Franța. Tocmai pornind de la situația sa personală, punerea în practică a libertății și a democrației a fost o preocupare importantă a lui Rousseau.

Rousseau e considerat un precursor al democrației moderne și un autor deschizător de drumuri în științele educației. În Franța prerevoluționară, scrierile sale politice i-au pus adesea viața în pericol.

În trei lucrări aflate în legătură unele cu celalalte, el își expune concepția despre societate. În *Discurs asupra inegalității*, Rousseau cercetează contextul apariției societății burgheze. În *Contractul social*, se schițează trăsăturile unei societăți democratice, bazate pe libertate și egalitate, și Constituția acestei societăți. În lucrarea *Émile*, se caută un răspuns la chestiuni ce țin de educație și cultură în societatea descrisă anterior.

În *Discurs asupra inegalității*, Rousseau se distanțează critic de John Locke și își propagă propria ipoteză asupra evoluției, având ca punct de plecare o imaginată stare naturală. În concepția sa, societatea burgheză contemporană autorului este sursa inegalității oamenilor. Scopul lucrării este de a scoate în evidență „contractul social greșit” pe care se bazează această societate.

*Precursor al
democrației radicale*

*Trei lucrări
fundamentale*

*Obiectiv:
demasarea
„contractului social
greșit”!*

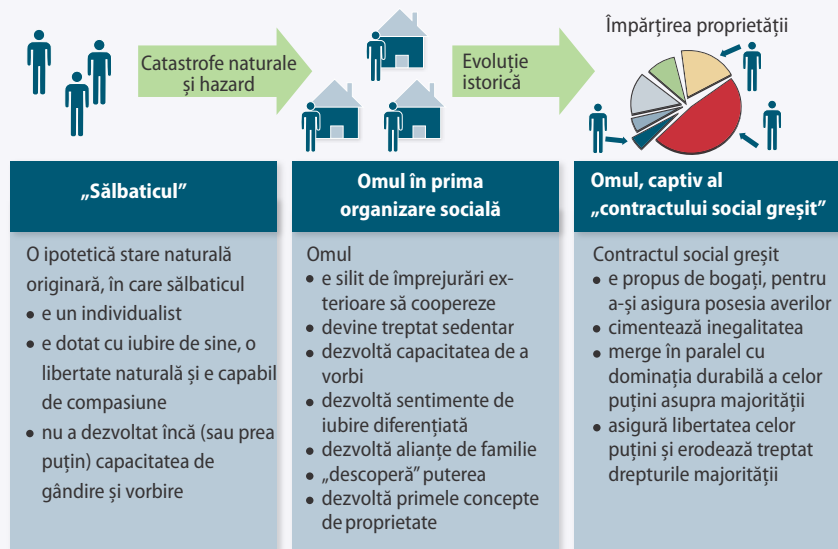

Fig. 10 Societatea burgheză și „contractul social greșit”, după Rousseau

Punct de plecare:
„sălbaticul”

Într-o (ipotetică) stare naturală originară, Rousseau își imaginează omul drept un sălbatic, a cărui existență solitară se desfășoară cutreierând pădurile și limitându-și contactele cu semenii la minim. „Sălbaticul” e caracterizat în primul rând de iubirea de sine, e capabil să simtă compasiune și are capacitatea de a dezvolta alte aptitudini. În această concepție despre starea naturală, sălbaticului îi lipsesc capacitatea de gândire și vorbire și judecățile morale – capacități ce se bazează pe abilitatea de a învăța și se dezvoltă doar în comunitate cu alți oameni.

Necesară:
cooperarea

Prin hazard sau în urma unor catastrofe naturale, la oamenii sălbatici apare necesitatea de cooperare, pentru a-și putea asigura supraviețuirea. Primele forme de cooperare și de asociere liberă duc la o organizare socială laxă, în care oamenii învață să coopereze, dezvoltă un limbaj simplu și învață să compare și să diferențieze. Rousseau caracterizează această primă fază de „asociere liberă” drept cea mai fericită fază a istoriei omenirii. Libertatea naturală nu e complet abandonată, dar s-a ajuns la cooperare. Omul învață să se perceapă în raport cu ceilalți, iubirea de sine e întregită de iubirea diferențiată.

Această fază a primei organizări sociale trece apoi în faza sedentarizării. Astfel, se creează legături puternice de familie și comunitare. Apare proprietatea privată, se dezvoltă limbajul. Prin diviziunea muncii, iau naștere spații de libertate individuală ce sunt folosite pentru dezvoltarea bunurilor culturale.

Această fază a primei organizări sociale duce la întărirea iubirii de sine, iar lupta pentru reputație și influență sporește. Apare proprietatea și se ajunge tot mai des la litigii. În această fază a litigiilor, apare înființarea formală, „juridică” a societății – aici concepțiile lui Locke și cele ale lui Rousseau nu diferă.

„Să ne unim, le-a spus el, ca să-i apărăm pe cei slabi împotriva asupririi, să-i ținem în frâu pe cei ambițioși și să asigurăm tuturor stăpânirea bunurilor ce le aparțin: așezăminte pentru orânduirea dreptății și a păcii, cărora toți să fie obligați a li se conforma, care să nu facă excepție cu nimeni și să compenseze oarecum capriciile norocului, supunând în chip egal pe cel puternic și pe cel slab unor îndatoriri reciproce. Într-un cuvânt, în loc să ne îndreptăm puterile împotriva noastră înșine, haideți să ni le unim într-o singură putere supremă.” (Jean-Jacques Rousseau, Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni, Trad: S. Antoniu, Ed. Incitatus, 2001, p. 92)

Deosebirea dintre cei doi gânditori este următoarea: în „istoriografia” lui Rousseau, contractul social e încheiat în dauna celor săraci și în avantajul bogaților. Printr-un „contract social greșit”, cei bogați reușesc să impună, în decursul înființării statului, și împărțirea averilor existente în perioada când societatea încă nu era întemeiată. Bogații prezintă contractul lor social drept fiind reciproc avantajos (v. textul din casetă), iar cei săraci sunt induși în eroare de argumentarea aferentă.

Protejarea proprietății este ridicată la rang de obligație pentru societate, inegalitatea socială este astfel legitimată și cimentată.

Rousseau descrie apoi foarte plastic întemeierea societății burgheze, prin apariția proprietății:

„Primul om care, împrejmuint un teren, s-a încumetat să spună acesta este al meu și care a găsit oameni destul de proști ca să-l creadă a fost adevăratul întemeietor al societății civile. De câte crime, războaie, omoruri, de câte mizerii și orori ar fi scutit omenirea cel care, scoțând țărâșii sau astupând șanțul, ar fi strigat semenilor săi: «Feriți-vă să-l ascultați pe acest impostor; sunteți pierduți dacă uitați că roadele sunt ale tuturor și că pământul nu este al nimănui!»”

(Jean-Jacques Rousseau, Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni, Trad: S. Antoniu, Ed. Incitatus, 2001, p. 77)

„Eroare congenitală” a societății burgheze

Această critică e îndreptată în mod limpede împotriva contractului social, așa cum și-l imaginează Locke. Rousseau punctează spiritual „defectul congenital” al societății burgheze. În timp ce Locke consideră proprietatea ca parte a drepturilor naturale ale individului, fiind astfel nesupusă controlului social, Rousseau consideră această concepție greșită.

Acest „defect congenital” a dus la sporirea inegalității în societatea burgheză. În textele despre Geneva sa natală, Rousseau demonstrează minuțios cum, în decursul câtorva decenii, patricienii bogați au reușit să submineze treptat Constituția orașului Geneva, la origine întemeiată pe baze democratice, au restrâns democrația reprezentativă și au limitat efectul drepturilor cetățenești doar la elite. Aceasta a fost fără îndoială una din cele mai importante contribuții ale lui Jean-Jacques Rousseau: gânditorul a descris legătura între proprietate și putere, îngrădirea insidioasă a libertății și inegalitatea în creștere.

Ne putem închipui o alternativă?

În cercetarea operei lui Jean-Jacques Rousseau există păreri diferite cu privire la întrebarea dacă filosoful consideră societatea ireparabil afectată, dacă vede o evoluție inevitabil negativă și dacă indică – fie și doar extrem de precaut – vreo alternativă.

Rousseau identifică cel puțin două domenii sociale în care vede un punct de pornire pentru o republică așezată pe baze democratice: încheierea unui „contract social corect”, pe de o parte, și educarea cetățenilor în spiritul libertății, a responsabilității și a capacității de a trăi democrația, pe de altă parte.

Ce alternativă propune Rousseau?

Prezentăm aici succint câteva puncte esențiale ale „contractului social corect”: întemeierea societății trebuie să se bazeze pe egalitatea și libertatea absolută. Acest lucru se traduce în felul următor: toate proprietățile și toate drepturile naturale trec în proprietate obștească, odată cu întemeierea societății. În același timp, toți oamenii, văzuți ca părți constitutive ale societății, primesc drepturi cetățenești.

Toate deciziile de natură legislativă sunt luate de toți cetățenii – forul suprem de decizie este reprezentat de voința comună, la exprimarea căreia participă toți cetățenii. Prin participarea la luarea deciziilor, fiecare om este supus voinței comune, așadar propriei voințe, dobândind astfel libertate cetățenească.

Acest lucru presupune însă ca fiecare cetățean să fi dezvoltat capacitatea de a-și folosi rațiunea în spiritul binelui comun. Numai astfel însumarea voințelor individuale are drept rezultat voința comună. Pentru atingerea acestui deziderat, fiecare cetățean trebuie să fi învățat să-și cultive compasiunea naturală și iubirea de sine, punând totodată frâu iubirii diferențiate. Abia când toți cetățenii vor fi adoptat moralitatea cetățenească drept principiu de acțiune, voința comună va avea un efect durabil, iar comunitatea va funcționa fără a se dezintegra.

Ultimul aspect nu poate funcționa decât dacă educația oamenilor stimulează capacitatea acestora de acțiune rațională și morală – una din chestiunile esențiale abordate în romanul educativ *Émile*. Pentru Rousseau, republica constituită pe baze democratice se află într-o stare instabilă, fiind mereu supusă forțelor centrifugale și confruntată cu interesele particulare.

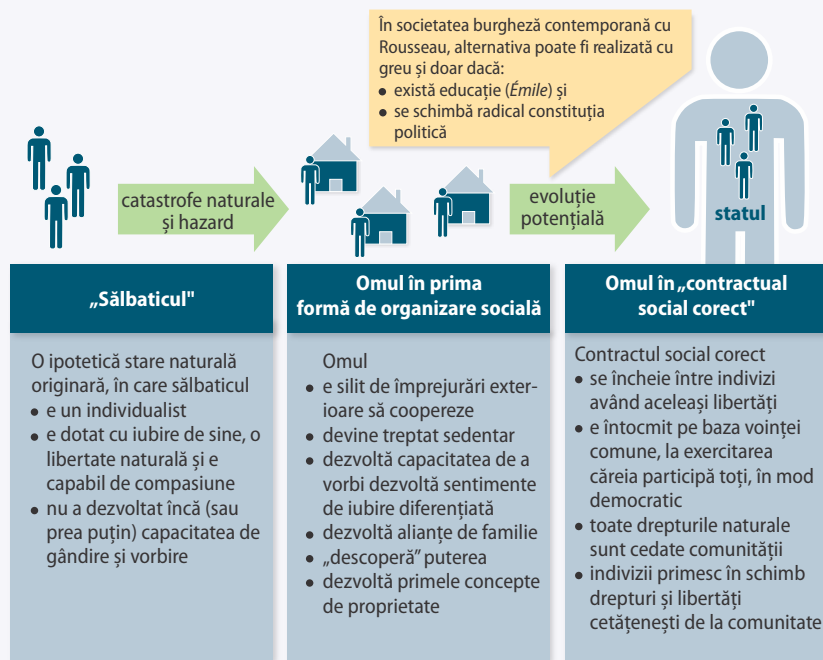

Fig. 11: Societatea burgheză și „contractul social corect”, după Rousseau

Receptarea lui Rousseau

Critica lui Rousseau față de societatea burgheză contemporană lui a influențat până astăzi discuția despre democrație și societatea civilă, dar s-a confruntat și cu respingeri îndreptățite.

Analizele sale critice arată tensiunile existente în societate între democrație și situația proprietății și indică faptul că balansul social și democrația se condiționează reciproc. Prin constatarea că distribuția inegală a posibilităților sociale și a proprietății poate duce rapid la subminarea democrației și a drepturilor fundamentale, teoria lui Rousseau oferă câteva puncte de plecare importante pentru o teorie a democrației sociale.

Trebuie însă reținut și că modul radical în care Rousseau pune comunitatea înaintea drepturilor și libertăților fundamentale încurajează argumentări de tip totalitar. Prin aceasta, teoria lui Rousseau se deosebește limpede de democrația socială, bazată pe drepturi și libertăți inalienabile și convenite în egală măsură tuturor.

Rousseau: stimuli de reflecție și relaționări cu conceptul statal republican:

Statul democratic, în centrul atenției: Inspirat din Jean-Jacques Rousseau, teoriile de stat republicane consideră statul alcătuit pe baze democratice drept element constitutiv în vederea punerii în practică a drepturilor și libertăților. În cadrul statului de acest tip, interesele cetățenilor și cetățenilor sunt însumate, iar apoi sunt gestionate și se decide asupra lor, în cadrul unui proces politic.

Relația dintre drepturi și libertăți negative și pozitive: Rousseau este desigur mai radical decât cei mai mulți dintre adepții teoriilor statale republicane. Cu toate acestea, el se referă în mod explicit la raportul dintre drepturile și libertățile cu caracter protector și cele pozitive ale indivizilor. Ca toți filosofii republicani ulteriori, Rousseau sugerează că trebuie să existe un echilibru în raportul dintre drepturile și libertățile negative și cele pozitive, pentru ca proprietatea să fie ancorată social și să poată fi asumată în mod responsabil.

Libertatea cuvenită în mod egal tuturor, ca drept de participare: Libertatea cuvenită în mod egal tuturor face necesară existența unei posibilități reale de participare la toate domeniile esențiale ale vieții sociale. Acest lucru se traduce în cerința de a structura statul și economia în mod democratic și de asemenea manieră încât potențial toți indivizii să poată lua decizii cu privire la propria existență. Pentru atingerea acestui deziderat, e nevoie de educație și cultură democratice.

3.2.4. Începuturile societății burgheze – ce putem reține pentru discuția despre democrația socială?

Începuturile societății burgheze au dat un impuls important teoriilor despre stat. Atunci au fost formulate principii esențiale – precum cele ale lui Hobbes, Locke și Rousseau – ce au fost în egală măsură foarte controversate. Privind lucrurile istoric, cele trei teorii prezentate aici (ale lui Hobbes, Locke și Rousseau) au reprezentat puncte de pornire pentru conservatorism, liberalism și democrația socială.

Modelul de democrație socială prezentat în manualul de față nu poate fi arondat în mod exclusiv niciuneia din cele trei teorii. Cele mai multe puncte de pornire pot fi însă fără îndoială găsite în liberalismul politic al lui John Locke, pe de o parte, și în critica acestuia, formulată de Jean-Jacques Rousseau, pe de altă parte.

*Puncte de pornire
pentru democrația
socială*

Pentru conceptul statului în care domnește democrația socială, se pot reține următoarele puncte:

*Plecând de la
Locke*

Drepturi și libertăți cuvenite tuturor, în mod egal: Argumentarea lui John Locke cu privire la libertățile fundamentale ce trebuie traduse în drepturi fundamentale cuvenite tuturor rămâne și astăzi valabilă și reprezintă o bază importantă în discuția actuală despre responsabilitățile statului.

*Plecând de la
Hobbes*

Teoriile contractuale, așa cum au fost ele elaborate de Thomas Hobbes, deschid calea către o discuție esențială: un contract ar trebui să se bazeze pe libera voință și pe folosul reciproc. Pe cât de puțin se negociază „contractele” în mod real în societate, pe atât de mult această argumentare devine mai necesară, pentru a discuta despre echilibrarea intereselor și despre binele comun într-o societate – un punct de plecare esențial pentru doctrina statală a democrației sociale.

*Plecând de la
Rousseau*

Legătura dintre echilibrul social și democrație: Rousseau a fost unul dintre primii gânditori care au remarcat că democrația nu poate fi realizată fără un echilibru social și că echilibrul social nu poate fi păstrat în absența democrației și a educării în spiritul democrației.

3.3. Excurs: o privire asupra istoriei constituționalității

*Transformare
în viziunea
asupra statului*

La începutul capitolului, am trecut în revistă diverse definiții ale noțiunii „stat”. Un aspect esențial îl constituie perspectiva juridică, respectiv faptul că întemeierea statului se produce concomitent cu instituirea unei legislații și a unor norme juridice.

*Engels (printru alții):
percepție negativă
a statului*

Înființarea și întărirea social-democrației s-a bazat în esență dintotdeauna și pe concepția unui stat acționând pozitiv. În rândurile mișcării muncitorești, ideea că statul ar trebui să fie actorul principal în garantarea drepturilor, libertăților și valorilor fundamentale a fost însă multă vreme disputată. Controversa se explică prin faptul că, în rândurile mișcării muncitorești, adepții canonului marxist clasic percepeau statul ca fiind ca un instrument al dominației clasei burgheze, fiind de dorit depășirea acestei situații, laolaltă cu capitalismul.

Un reprezentant marcant al acestui punct de vedere a fost Friedrich Engels; el și-a expus această viziune în scrierea *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, apărută în 1884.

Forțele mai degrabă moderate din rândurile mișcării muncitorești s-au opus acestei viziuni, spunând că statul poate fi transformat și pus în slujba unei societăți echitabile. Juristul constituționalist Hermann Heller rezumă foarte izbutit această concepție: „Eroarea cu urmări teoretice și practice din cele mai fatale, în care persistă foarte mulți socialiști, este aceea că ei se așteaptă ca prin înlocuirea funcției politice cu cea economică să se instituie economia socială, în loc să pledeze pentru îngrădirea sau anularea legităților pur economice prin intermediul puterii politice. O economie socială nu se poate planifica și realiza astăzi decât pornind din afara economiei, prin organizarea și stimularea unei activități coroborate a ramurilor economice.” (Heller 1963: 215).

Abia în sec. al XX-lea, odată cu Republica de la Weimar, sub conducerea primului guvern animat de ideile social-democrate, și după Al Doilea Război Mondial, cu prilejul negocierilor privind Constituția din 1949, ideea unui stat federal social și democratic a fost pusă în practică.

Această istorie a statului ca actor pozitiv este strâns legată de istoria constituționalității, ale cărei valori fundamentale nu prind viață decât dacă sunt ancorate în drepturi declarate formal și având un efect real pentru toți oamenii. Aici este vorba de un proces îndelungat și nicidecum încheiat.

Această relaționare cu un sistem unitar de drepturi reprezintă un pas hotărâtor în realizarea democrației sociale, cu comprehensiunea sa exhaustivă asupra drepturilor și libertăților cuvenite în egală măsură tuturor oamenilor (nu doar celor ce și-o permit).

În acest sens, etapele istorice în evoluția reglementărilor democratice au o importanță deosebită și pentru democrația socială. Se pot decela diverse pietre de hotar în evoluția reglementărilor statale, ulterior democratice. În mod deosebit trebuie evidențiate Constituția adoptată în 1848 în catedrala Sf. Pavel (din Frankfurt), Constituția Republicii de la Weimar din 1919, Legea Fundamentală din 1949. Adăugăm aici și pactele ONU din 1966, ratificate de Bundestag în 1973 și intrate în vigoare în 1976, chiar dacă în acest caz nu avem de-a face cu o constituție națională.

Heller: percepție pozitivă a statului

În strânsă legătură: concepția asupra statului și istoria constituționalității

Pietre de hotar în evoluția constituționalității

*Evoluția
constituționalității:
marcată de dispute!*

*Ebert: „Democrația
are nevoie de
democrați.”*

Hotărâtor este faptul că istoria constituționalității reflectă istoria raporturilor de forțe și a compromisurilor în societate. Niciuna dintre aceste pietre de hotar pe drumul către o ordine democratică și socială nu ar fi fost posibilă, dacă raporturile de forțe din societate nu s-ar fi modificat și regrupat.

Doar prin schimbarea raporturilor de forțe în societate, interesele cetățenilor și cetățenilor au putut fi ancorate treptat în Constituție. Acest lucru e semnificativ pentru faptul că revendicarea unei societăți în care să domnească democrația socială nu poate fi impusă în mod durabil decât prin intermediul unor cetățene și cetățeni activi; altfel spus, citând un dicton atribuit lui Friedrich Ebert: „Democrația are nevoie de democrați.”

Primele două constituții germane (din 1848 și 1871) sunt caracterizate de faptul că au izvorât într-adevăr din raportul de forțe existente în societate, însă au fost elaborate nu împotriva statului, ci în întâmpinarea unui stat aflat în schimbare. (cf. Grimm 1999: 44).

În cele ce urmează, vom prezenta pe scurt cele două constituții premergătoare, pentru explica apoi mai pe larg apariția Legii Fundamentale, pe baza celor precursore.

*„Prima încercare
germană”*

1848 – Catedrala Sf. Pavel

Constituția adoptată în catedrala Sf. Pavel, cu meritul de a fi „prima încercare germană”, este adesea uitată, desigur și fiindcă n-a avut niciodată efect (cf. Grimm 1999: 56). Cu toate acestea, ea a fost prima constituție adoptată în urma presiunii exercitate de burghezia revigorată. După războiul împotriva lui Napoleon și scurta perioadă de restaurație, era prima constituție ce încerca să impună un nou cadru social.

Ce-l drept, nu era vorba de încercarea de a edifica un stat democratic, ci se urmărea mai ales limitarea „capacității de intervenție” a statului monarhic în viețile indivizilor. Atunci au fost întărite – în conformitate deplină cu tradiția liberală – doar drepturile și libertățile negative, cu rol protector. Astfel, „reprezentarea populară nu putea fi văzută ca parte a puterii de stat. Separarea puterilor în stat era considerată incompatibilă cu principiul monarhic. Parlamentul îndeplinea mai degrabă doar rolul reprezentării societății în fața statului, iar atribuțiile sale se limitau la dreptul de

veto față de intențiile statului, în măsura în care aduceau atingere libertății și proprietății” (Grimm 1999:47).

Totuși, prin această constituție, s-au stipulat pentru prima dată drepturi fundamentale în fața legii, mai cu seamă libertatea și egalitatea. Este adevărat că stânga a revendicat și drepturi fundamentale sociale, însă ele nu s-au putut impune în Adunarea Națională Constituantă. În disputa pe această temă, liberalii s-au reapropiat de conservatori/monarhiști (cf. Grimm 1999:56).

Astfel, prima constituție¹⁰ a Prusiei, din 1848, a fost în mai mică măsură urmarea unor negocieri bazate pe voința suverană a poporului, ci a reprezentat mai degrabă un compromis parțial ce asigura puterea monarhiei. Înnăbușirea revoluției în Prusia și Austria a dus ulterior și la revocarea acestui compormis. Catalogul de drepturi fundamentale, de pildă, în realitate niciodată în vigoare, a fost anulat și formal, în 1851.

1919 – Prima republică ce poartă o semnătură social-democrată

1919 este anul adoptării primei constituții cu adevărat democratice pe teritoriul Germaniei. Totodată, această constituție a reprezentat încercarea de a face o trecere de la un stat marcat de o economie în slujba războiului și de regimul imperial la o nouă societate, aflată sub însemnele suveranității poporului.

Punctele esențiale ale constituției adoptate în 1919 de Adunarea Națională de la Weimar au fost următoarele:

- Cărmuirea și Constituția izvorăsc din popor. Astfel, nu doar Adunarea Națională de la Weimar a fost aleasă în mod democratic, ci însuși principiul democrației a fost stipulat în Constituție.
- Toți cetățenii primesc drept de vot.
- Drepturile și libertățile liberale de tip clasic, cu rol protector (așa-zise „negative”), sunt în continuare garantate și sunt chiar completate cu câteva drepturi fundamentale de natură socială. În genere, însă, drepturile fundamentale nu sunt identificate drept punct de plecare și obiectiv principal al statului, așa cum e cazul în Legea Fundamentală a Germaniei contemporane.
- În mare, e stipulată obligația statului de a acționa în vederea garantării și punerii în practică a drepturilor fundamentale.

¹⁰ Aici nu e vorba de constituția elaborată în catedrala Sf. Pavel, ci de o constituție impusă de rege.

Cu toate acestea, se putea constata prezența câtorva reminiscențe ale supunerii față de stăpânire (de pildă poziția puternică a președintelui Reichului), cât și păstrarea sistemului de asigurări sociale (alcătuit din asigurări de sănătate și de pensie), instituit după o strategie abilă de Bismarck.

Deși critica e îndreptățită, inclusiv în ce privește atitudinea față de acele părți ale stângii care gândea diferit, prin Constituția de la Weimar s-a reușit, cel puțin o vreme, dezvoltarea unei culturi democratice, în ciuda opoziției monarhiștilor și a naționaliștilor, pe de o parte, și a unor părți ale stângii, pe de altă parte.

*O nouă
încercare: RFG*

1949 – a doua încercare

După dictatura nazistă, ororile celui de-Al Doilea Război Mondial și dominația unui stat ce disprețuia oamenii și umanitatea, odată cu înființarea Republicii Federale Germania, a fost întemeiată o republică bazată pe democrație. La început, susținerea de care se bucurau democrația și Legea Fundamentală erau extrem de mici (cf. Limbach 1999: 19 urm.). Motivele pentru această stare de fapt erau desigur diferite: scepticism și neîncredere, la unii, dar de bună seamă și cantonarea în ideologia nazistă, la alții.

*Punctul
de plecare*

Din perspectiva de astăzi, e de mirare cum au reușit părinții Constituției să cadă de acord asupra Legii Fundamentale, în ciuda tuturor viziunilor diferite ale conservatorilor, liberalilor și social-democraților. În cartea sa *Auslaufmodell Staat (Statul, un model perimat)*, Erhard Eppler descrie foarte plastic ce i-a motivat pe părinții Constituției. După părerea lui Eppler, membrii Consiliului Parlamentar se aflau cu siguranță sub șocul produs de încălcarea demnității umane, de sărăcie și de cele trăite în timpul războiului. Cu toate acestea, teoria statală evoluase încă din vremea Republicii de la Weimar.

„Fotografiile [din epocă] arată că doamnele și domnii ce au elaborat, între 1948 și 1949, Legea Fundamentală a Republicii Federale Germania erau niște personaje numai piele și os: fețe emaciate, trupuri descărnate în costume mult prea largi. Știau ce înseamnă foamea. De la anul foamei, 1947, nu trecuse decât foarte puțin timp. Ei toți nu voiau decât să reconstruiască țara distrusă și economia, cât mai repede posibil. Însă niciunui nu i-a trecut prin cap să introducă drept preambul al noii Constituții o frază precum:

«Obiectivul de stat al acestei republici este creșterea economică.» În schimb, au căzut de acord asupra formulării: «Demnitatea ființei umane este intangibilă.» Părinții Constituției știau de bună seamă că demnității umane i se poate aduce atingere și văzuseră că ea poate fi lezată, profanată, batjocorită, dar nu poate fi distrusă. Astfel, s-a ajuns la cea de-a doua propoziție: «Respectarea și protejarea ei [a demnității umane] reprezintă o obligație pentru toate puterile statului.»» (Eppler 2005:85)

Din partea democrației sociale, merite deosebite îi reveniseră constituționalistului Hermann Heller. Unul din discipolii săi, Carlo Schmid, fusese membru al Consiliului Parlamentar din partea SPD și a avut un rol determinant în elaborarea Legii Fundamentale.

În cele ce urmează, vom prezenta câteva elemente esențiale ale teoriei statale a lui Heller. În completare, vom arăta cât de bine se completează cu discursul principal al lui Carlo Schmid, ținut în 1949, la cea de-a doua întrunire a Consiliului Parlamentar.

3.3.1. Teoria statală a lui Hermann Heller ca bază teoretică a Legii Fundamentale

Hermann Heller (1891–1933) a fost unul dintre constituționaliștii marcanți ai sec. al XX-lea, cunoscut pentru elaborarea conceptului de „stat de drept social” și pentru pledoaria sa în favoarea principiului democratic, în timpul Republicii de la Weimar. Lucrarea sa *Staatslehre*, apărută postum în 1934, în Olanda, a reprezentat, după cel de-Al Doilea Război Mondial, o bază teoretică hotărâtoare pentru elaborarea Legii Fundamentale.

Mai cu seamă pentru teoria statală a lui Hermann Heller e valabilă observația că nu poate fi decât cu greu rezumată sumar, dat fiind că este o teorie argumentativă cuprinzătoare și complexă. Perspectiva oferită aici nu va fi așadar un rezumat, ci va încerca mai degrabă să rețină ideile fundamentale ce au imers ulterior în discuția cu privire la Legea Fundamentală.

Aspectul esențial prin care teoria statală a lui Heller se deosebește de alte teorii este poate poziționarea inițială. Heller nu caută o definiție fundamentală a statului, ci se întreabă care este funcția sa:

*Membru în Consiliul
Parlamentar:
Carlo Schmid*

*Punctul de plecare
în teoria lui Heller*

„Statul are așadar funcția de a organiza și de a activa în mod de sine stătător acțiunea conjugată în cadrul teritoriului social, întemeiată pe necesitatea istorică a unui status vivendi comun tuturor intereselor divergente [...]” (Heller 1963: 203)

Această descriere a funcționării statului este atât de succintă, încât trebuie să o „derulăm” pas cu pas, pentru a o putea înțelege.

Funcția statului

Potrivit definiției, statul are funcția de a organiza „acțiunea conjugată în cadrul teritoriului social”. „Teritoriu social” este o sintagmă cultă, prin care Heller spune că toți oamenii aflați pe un teritoriu (statul) își organizează din punct de vedere social conviețuirea. Avantajul acestei sintagme ușor greoaie este că nu se referă la „apartenența la popor” prin „legătura de sânge” sau la drepturi cuvenite din naștere, ci la un context social de viață, respectiv la o comunitate ce s-a dezvoltat pe un anumit teritoriu.

Spre deosebire de definițiile date de teoriile contractuale, statul nu ia naștere într-un spațiu vid, prin simpla încheiere a unui contract, ci este o parte a dezvoltării societății. Într-un teritoriu social deja dezvoltat, statul se formează pentru a organiza și activa acțiunea conjugată. Organizarea de către stat devine necesară, fiindcă în societate există în mod necesar interese diferite ce trebuie articulate, negociate și clarificate. Nicio altă instituție nu-și poate asuma menirea supraordonată de a echilibra interesele divergente.

Heller nu se limitează însă la a defini funcția statului. Să privim mai îndeaproape următorul său pas argumentativ:

„Căci această funcție socială nu poate decât limpezi și explica de ce există statul ca instituție; însă nu va putea justifica niciodată de ce trebuie să existe instituția statului sau statul ca atare. Orice explicație se referă la trecut, iar orice justificare țintește către viitor. [...] Pretențiile imense reclamate de stat se justifică nu fiindcă statul asigură o ordine social-teritorială «oarecare», ci doar atunci când el tinde către o ordine justă. Doar prin raportarea funcției statului la cea a legii devin posibile cu atribuțiile sale juridice sancțiunile exercitate de către stat.” (Heller 1963: 217)

Statul nu este așadar legitimat să conducă prin simplul fapt al puterii deținute și ca urmare a deciziei democratice; el este îndrituit să conducă abia atunci când călăuzește activ „acțiunea conjugată pe teritoriul social” în direcția unei ordini juste. Statului îi revine aici menirea de a aspira la instaurarea unei ordini juste, făcând posibilă o echilibrare a intereselor – iată că și aici Heller pledează pentru un proces democratic de negociere și nu doar pentru o simplă instaurare de către stat a unor norme juridice, prin intermediul puterii statale.

*Statul: asigură
o ordine justă*

Astfel, funcția juridică a statului capătă un rol central prin faptul că acțiunea complexă și conjugată în societate necesită o ordine și reguli comune.

Funcția juridică

„Instituția statului se justifică astfel prin faptul că, într-o anumită fază a diviziunii muncii și a relațiilor sociale, sensul sistemului de drept și certitudinea executării dispozițiilor legale reclamă existența statului. După cum, odată cu atingerea unei anume densități în traficul rutier, devin necesare o legislație rutieră, special elaborată, și, în cele din urmă, organe distincte de poliție de circulație, tot astfel, odată cu dezvoltarea civilizației, devine necesară o organizare statală din ce în ce mai diferențiată, în vederea elaborării, aplicării și impunerii legislației.” (Heller 1963: 223)

Funcția statului și cea a legii sunt pentru Heller puncte esențiale într-un stat democratic. O chestiune rămâne însă deschisă: cum ne putem asigura că diversele interese sociale se pot dezvolta și articula?

*Interesele sociale:
cum se dezvoltă și
se articulează?*

Teoria statală a lui Heller oferă un răspuns și la această întrebare:

„Noutatea în conținutul constituțiilor moderne constă în tendința de a introduce o limitare obiectivă a puterii statului și de a-i asigura puterea politică prin drepturile și libertățile subiective participative ale cetățenilor în fața statului, astfel încât drepturile fundamentale individuale să fie protejate prin însăși structura organizațională de bază a statului. [...] Avem de-a face cu o apreciere fundamental greșită și periculoasă, atunci când, mai nou, separația puterilor și drepturile fundamentale sunt percepute ca fiind două instituții independente una de cealaltă. În realitate, tendința organizării planificate, după principiile statului de drept, a puterii

statului și tendința garantării libertății se condiționează reciproc. [...] În realitatea socială, libertatea umană trebuie mereu organizată.” (Heller 1963: 273)

În Legea Fundamentală, acest proces de completare interdependentă a statului de drept democratic cu drepturile și libertățile participative ale cetățenilor și cetățenilor, așa cum îl teoretizează Heller, trasează cadrul organizării statului: „Demnitatea ființei umane este intangibilă. Respectarea și protejarea ei reprezintă o obligație pentru toate puterile statului” (art. 1 GG). În Constituția de la Weimar, „drepturile și obligațiile fundamentale ale germanilor” erau stipulate în ultima parte; în Legea Fundamentală actuală, funcția statului este de la bun început definită ca fiind concentrată asupra demnității cuvenite în mod egal tuturor oamenilor.

3.3.2. Carlo Schmid și activitatea Consiliului Parlamentar

În 1948, la solicitarea Puterilor Aliate, Consiliul Parlamentar și-a început activitatea în vederea elaborării și adoptării Legii Fundamentale. Carlo Schmid a reprezentat grupul parlamentar al SPD în Consiliu și a avut o contribuție majoră la edificarea Legii Fundamentale.

Discursul programatic al lui Schmid

Într-un discurs programatic, rostit în cea de-a doua ședință a Consiliului Parlamentar, la 8 septembrie 1948, a schițat liniile directoare ale Legii Fundamentale. În decursul cuvântării, s-a referit la teoria statală elaborată de Hermann Heller.

Carlo Schmid (1896–1979) a fost unul dintre juriștii constituționaliști marcanți ai SPD. A reprezentat partidul în Consiliul Parlamentar și a contribuit, printre altele, la redactarea Programului de la Godesberg (1959) al SPD.

În contrapartidă, viziunea CDU și CSU a fost reprezentată de Adolf Süsterhenn, în aceeași ședință. Pornind de la principiile democrației liberale, împărțite de toți, argumentarea sa se deosebește limpede de remarcile lui Schmid.

În cele ce urmează vom descrie punctele esențiale ale argumentației lui Schmid, completând descrierea cu viziunile divergente ale lui Süsterhenn.

Statutul Legii Fundamentale

În viziunea lui Schmid, Legea Fundamentală nu îndeplinea funcția unei constituții. La fel ca Heller, el pleca de la observația că e nevoie de o „acțiune conjugată într-un teritoriu social”, exercitată de un popor suveran și independent, pentru a instaura un stat legitim. Consiliul Parlamentar – continuă Schmid – nu îndeplinește aceste condiții. Puterile Aliate acordaseră doar drepturi limitate de suveranitate; în plus, doar trei dintre zonele vestice erau reprezentate în Consiliul Parlamentar. Astfel, Schmid considera că nu are de-a face cu o putere suverană care să negocieze și să adopte „acțiunea conjugată pe teritoriul social”. Asemenea lui Heller, Schmid se referă la contextul de viață comun și la echilibrarea intereselor negociate în mod democratic, văzute ca premisă pentru elaborarea unei constituții.

În plus, potrivit lui Schmid, statutul intermediar al Legii Fundamentale ar fi marcat de faptul că statul întemeiat prin Constituția de la Weimar nu a fost distrus în mod explicit de către Puterile Aliate, fiindcă acestea din urmă și-ar fi exprimat voința de a permite statului german să existe în continuare. Astfel, nu statul în sine, ci organizarea statului după principiile celui de-al Treilea Reich ar fi fost distrusă. Menirea Legii Fundamentale ar fi de aceea reorganizarea (și, potrivit teoriei lui Heller, activarea) vieții sociale.

Schmid ajunge astfel la concluzia că Legea Fundamentală nu poate fi decât o reglementare tranzitorie, până ce o adunare națională pangermană va putea elabora o constituție, în libertate deplină: „O Germanie unificată și democratică, avându-și locul său în Liga Națiunilor, va fi un garant mai bun al păcii și prosperității Europei decât o Germanie ținută în lanț precum un câine rău” (Schmid 1979: 382). Potrivit acestei viziuni, Legea Fundamentală trebuia să iasă automat din vigoare, odată ce o adunare națională ar fi adoptat o nouă constituție, pe cale democratică.

Aprecierile lui Schmid cu privire la o reglementare tranzitorie au fost de la bun început controversate în Consiliul Parlamentar. Süsterhenn a ripostat în numele CDU/CSU, contestând fundamental tezele lui Schmid. În viziunea sa, negocierile se purtau de bună seamă în numele poporului suveran. În spiritul tradiției conservator-liberale, Süsterhenn deducea legitimitatea din „dreptul natural al poporului german”, pe de o parte, și din viziunea creștină asupra ființei umane, pe de altă parte: „Noi ne identificăm mai degrabă cu principiul doctrinei statale creștine din Evul Mediu, potrivit căruia orice popor are dat de la Dumnezeu dreptul la autoorganizare

*Schmid:
LF nu reprezintă
o constituție*

*Propunere: renunțare
la LF și reorganizare*

politică și dreptul la reprezentare politică” (Süsterhenn 1996: 47). Această deducere din dreptul natural duce și la concepția lui Süsterhenn potrivit căreia „landurile aflate în zona estică de ocupație” n-ar putea „obține” calitatea de membru în „statul federal” decât dacă îndeplinesc „principiile liberale și democratice ale statului de drept” (Süsterhenn 1996: 51).

În plus, această concepție asupra dreptului natural îl face pe Süsterhenn – aici pornind de la viziunea creștină asupra omului – să pledeze și pentru ideea ca atât statului, cât și puterilor de ocupație să li se interzică intervenția în dreptul natural al părinților. (Süsterhenn 1996: 53).

În esență, în această dezbateră s-au confruntat două viziuni foarte diferite cu privire la statutul Legii Fundamentale ce trebuia elaborată. Preambulul impus în esență de Schmid marchează în orice caz faptul că era vorba de o reglementare tranzitorie.

3.3.3. Reorganizarea statului democratic prin Legea Fundamentală

În viziunea lui Schmid, efectul Legii Fundamentale se limita în esență la reorganizarea statului. Cu toate acestea, el schițează și pilonii fundamentali ai celei de-a doua democrații pe teritoriul german:

- Schmid pledează pentru o legătură indisolubilă între drepturile fundamentale și organizarea democratică a statului. Drepturile fundamentale sunt menite să fie un punct de plecare, iar respectarea lor constituie o obligație pentru stat (cf. Schmid 1979: 377); drepturile fundamentale „trebuie să guverneze Constituția” (ibid.).
- Drepturile fundamentale nu vor fi „simple declarații sau directive [...], ci ancorate nemijlocit în legislația federală în vigoare, pe baza căreia orice cetățean al țării va putea înainta plângere în fața instanțelor” (Schmid 1979: 378).
- În ciuda criticilor formulate, Schmid insistă că, pentru a funcționa, o constituție democratică are nevoie de separația puterilor în stat, acestea fiind cea legislativă, cea executivă și cea judecătorească, constituite de legiuitor, puterea executivă și puterea judecătorească. Aici el consideră că sunt posibile atât o „democrație nemijlocită, de tip plebiscitar”, cât și o „democrație reprezentativă” – hotărâtoare fiind în acest sens „practicabilitatea”, așadar posibilitatea de a transpune lucrurile în realitate (Schmid 1979: 377).

- În plus, Schmid solicită ca toate „reglementările dreptului internațional să fie transpuse nemijlocit în legislația germană”, iar legislația germană ar trebui să permită ca anumite „atribuții de suveranitate să fie transferate unor organizații internaționale” (Schmid 1979: 379). Astfel, Schmid oferă o perspectivă pentru „Statele Unite ale Europei”, teoretizate de social-democrație în Programul de la Heidelberg din 1925, și subliniază revendicările internaționaliste, transnaționale ale democrației sociale.

În ce privește instituțiile statului (separația puterilor, poziția și alcătuirea Bundesratului) și tipul de democrație dorit (democrație reprezentativă), s-a ajuns la un consens cu poziția conservator-liberală reprezentată de Süsterhenn.

Cele două poziții se deosebesc însă limpede în deducerea drepturilor fundamentale și în interacțiunea lor cu statul democratic. În timp ce Schmid reclamă o poziție puternică a individului în fața statului, pentru ca cel dintâi să-și poată impune în mod real drepturile (Schmid 1979: 378), Süsterhenn pune accentul mai cu seamă pe drepturile și libertățile negative (Süsterhenn 1996:55). Ele au jucat un rol esențial în

dezbaterea Consiliului Parlamentar cu privire la ancorarea socială a proprietății și în negocierile ulterioare pe marginea acestui aspect.

Adolf Süsterhenn (1905–1974)

a fost unul din juriștii constituționaliști marcanți ai CDU. Ca vice-președinte al grupului parlamentar CDU/CSU, a activat în Consiliul Parlamentar.

Poziții comune ...

*... și divergențe
față de pozițiile
conservator-liberale*

3.3.4. Concepte de democrație socială în Legea Fundamentală

Cerințe îndeplinite

Multe dintre cerințele formulate de Schmid în numele grupului parlamentar al SPD și-au găsit locul lor în Constituție. Esența acestor cerințe se regăsește în art. 1 al Legii Fundamentale, prin care demnitatea umană este legată de rațiunea existenței statului, dedusă din respectarea primeia, statului revenindu-i în acest sens un rol activ.

Modelul statului social și ancorarea socială a proprietății

Pentru stat, obligația de a acționa, dedusă de aici și ireversibil stipulată ca obiectiv principal al Constituției, are două efecte importante. Legea Fundamentală propune un model de stat social („Republica Federală Germania este un stat federal democratic și social”, art. 20, alin. 1, GG) și stipulează din nou ancorarea socială a proprietății, așa cum era prevăzut deja în Constituția de la Weimar: „(1) Proprietatea și dreptul la moștenire sunt garantate. Modalitatea concretă și limitele sunt stabilite prin legi. (2) Deținerea proprietăților creează obligații. Folosirea proprietății trebuie să slujească totodată binelui comun. (3) Exproprierile sunt permise numai în interesul binelui comun. Ele nu pot fi efectuate decât prin lege sau pe baza unei legi ce reglementează felul și cuantumul despăgubirii” (art. 14 GG).

Parțial prezente în LF: drepturi și libertăți pozitive

Deși majoritatea drepturilor stipulate în articolele Constituției sunt în esență din sfera drepturilor și libertăților negative, articolele 20 și 14 ale Legii Fundamentale au fost deschizătoare de drum în evoluția către o democrație socială. Obligațiile impuse „statului federal social” au servit mereu și drept fundament de argumentare în favoarea drepturilor și libertăților pozitive. Extrapolând, art. 2 / alin. 2 poate fi înțeles ca un drept de participare la viața comunității și văzut astfel ca o normă asumată de realizare a drepturilor și libertăților pozitive: „Poporul german își asumă credința în drepturile inviolabile și inalienabile ale omului, văzute ca temelie a oricărei comunități umane, a păcii și a dreptății în întreaga lume.”

Concepte extinse: nu s-au bucurat de succes

Aceste aspecte nu corespundeau câtuși de puțin conceptelor elaborate anterior de social-democrați. SPD nu a forțat adoptarea unei ordini economice socialiste în Consiliul Parlamentar, din cel puțin două motive. Caracterul (presupus) tranzitoriu

al Legii Fundamentale a fost unul din motivele numite în mod explicit și în (controversatul) preambul privind valabilitatea Constituției¹¹: „Pe deplin conștient de răspunderea sa [...], animat de voința de a-și păstra unitatea națională și statală și de a sluji pacea mondială, ca subiect cu drepturi egale într-o Europă unită, poporul german a hotărât, în virtutea puterii sale constituționale, să adopte Legea Fundamentală a Republicii Federale Germania în landurile [...], pentru a instaura, pe o perioadă tranzitorie, o nouă ordine în viața statală. S-a acționat astfel și în numele acelor germani a căror participare nu a fost îngăduită. Desăvârșirea unității și libertății Germaniei, în condiții de deplină autodeterminare, rămâne un imperativ pentru întregul popor german.”

Al doilea motiv pentru reticența social-democraților în chestiunea ordinii economice a fost amintit de către Fritz Eberhard, membru în Consiliul Parlamentar din partea SPD: „Ar fi fost stupid să încercăm impunerea unor reglementări pe termen lung, fără a avea în spate greutatea conferită de masele de muncitori din zonele industriale din centrul Germaniei [...] și din Berlin [...]” (ap. Brinkmann 2004: 51).

Disputele cu privire la ordinea economică s-au mutat astfel în stradă: la începutul anilor 1950, mișcarea muncitorească a exercitat asemenea presiuni, încât dreptul la codecizie în întreprinderi și colective de muncă a fost în cele din urmă reglementat legal.

O speranță n-a fost însă îndeplinită: guvernul lui Helmut Kohl n-a preluat ideea înființării unei noi adunări constituționale naționale, odată cu reunificarea germană. În 1989, social-democrația pledase pentru negocieri de reunificare de pe poziții egale și pentru o integrare treptată a celor două state, însă această pledoarie a eșuat.

1989/90: nu s-a elaborat o nouă constituție

11 În 1990, preambulul a fost reformulat.

3.4. Liberalism, conservatorism și democrație socială în sec. al XX-lea

Doctrinile politice statale: foarte stabile

În ciuda tuturor turbulențelor politice și istorice ce s-au produs începând cu sec. al XVIII-lea, liniile de forță ale doctrinelor politice cu privire la stat au rămas uimitor de stabile. Totodată, însă, e de la sine înțeles că au și evoluat.

Înainte de a prezenta mai pe larg modelele teoretice ale liberalismului, conservatorismului și ale democrației sociale, oferim o succintă privire de ansamblu asupra supozițiilor normative fundamentale ale fiecărei doctrine în parte, pentru o mai bună orientare.

Doctrinile politice cu privire la stat		
Conservatorismul	Liberalismul	Democrația socială
<ul style="list-style-type: none">• Bazat pe un stat „puternic”/„pavăză”• Poziții de conducere și ierarhii clare• Drepturile și libertățile negative prevalează, dar sunt limitate de funcția protectoare a statului.• Accentuarea principiului subsidiarității – familia (tradițională) ca nucleu al societății• Condițiile de viață inechitabile sunt – în anumite limite – acceptabile.	<ul style="list-style-type: none">• Bazat pe drepturile și libertățile negative (cu rol protector) și limitează intervențiile statului la minimum• Statul reprezintă un cadru al ordinii legale ce face posibilă interacțiunea între indivizi liberi.• „Egalitatea” e definită ca „egalitate în fața legii”.• Redistribuirea limitează prea mult libertatea individuală; de aceea, sprijinirea socială a unor indivizi nu e de dorit decât în cazul unor situații precare de care nu individul se face vinovat.	<ul style="list-style-type: none">• Bazată pe un stat capabil de acțiune, ce dorește realizarea drepturilor și libertăților pozitive și negative în egală măsură• Democrația și economia de piață se află într-o relație tensionată. Statul are misiunea de a echilibra această relație.• Statul și societatea au obligația de a acționa în vederea obținerii libertății cuvenite în mod egal tuturor.• Democrația are ca premisă siguranța socială a tuturor, la un nivel înalt.

Fig. 12: Descriere simplificată – viziunea doctrinară asupra statului din perspectiva conservatorismului, liberalismului și a democrației sociale

Supozițiile doctrinare prezentate în caseta de mai sus arată limpede că, în ce privește viziunea asupra statului, cele trei doctrine își continuă liniile tradiționale de orientare, chiar dacă traducerea lor concretă în lumea contemporană face necesare unele adaptări și explicații suplimentare.

3.4.1. Milton Friedman sau schema neoliberalismului

Milton Friedman (1912–2006) este considerat unul din cei mai proeminenți reprezentanți ai teoriei economice neoliberale.

În 1976, în urma cercetărilor în domeniul teoriei banilor și a consumului, lui Friedman i s-a decernat premiul Nobel pentru economie.

Una din lucrările sale principale, în care este expusă și viziunea sa asupra statului, a fost publicată prima dată în 1962, sub titlul *Capitalism and Freedom*.

Se consideră adesea că anii '80 și politica promovată de Reagan, Thatcher și Kohl reprezintă o întoarcere către neoliberalism. Într-adevăr, noul liberalism, revigorat începând cu anii '50, și-a câștigat în anii '80 o influență importantă în politică.¹²

În cartea sa *Auslaufmodell Staat (Statul, un model perimat)*, Erhard Eppler sintetizează la obiect și foarte reușit esența pozițiilor noului liberalism: „Neoliberalismul abordează și valorizează totul, inclusiv statul, din perspectiva pieței, după funcționalitatea oricărui lucru pe piață. Neoliberalismul e un radicalism al pieței” (Eppler 2005:30).

Liberalismul lui John Locke încă mai recunoștea existența a trei sfere ale libertății: libertatea de a dispune de propria persoană, libertatea gândirii și a sentimentelor și libertatea de a dispune de proprietatea personală. În conceptele noului liberalism ale sec. al XX-lea se pune accentul mai cu seamă pe împlinirea libertății prin intermediul pieței ce se opune statului. Potrivit acestei concepții, cele trei sfere ale libertății nu pot fi atinse decât prin intermediul pieței. Libertatea de a dispune de obiecte este astfel ridicată la rangul unui garant pentru realizarea și celorlalte drepturi și libertăți fundamentale. În general, proprietatea e valorizată superior față de libertate.

Astfel, Milton Friedman – unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai noului liberalism, alături de Hajek, Mises și Röpke – creează premisele concepției sale despre stat, având consecințe importante: „Forma de organizare economică ce duce nemijlocit la libertate economică, anume capitalismul concurențial, asigură și existența libertății politice, întrucât separă puterea economică de cea politică,

Întărirea
neoliberalismului

„Statul valorizat
de piață”

Locke pe scurt

Friedman:
capitalismul
echivalent cu
libertatea politică?

12 În textul ce urmează folosim noțiunea „noul liberalism” pentru poziții teoretice articulate în prima jumătate a sec. al XX-lea, pornind de la liberalismul clasic, și dezvoltate ulterior, începând cu anii '80. Este de notat însă că, în ultimii ani, adjectivul „neoliberal” a căpătat o conotație în general depreciativă în mediul politic de stânga, devenind un fel de „slogan de luptă”. Indiferent cum ne-am poziționa față de conceptele noului liberalism, există pericolul de a cataloga toate fenomenele negative din societățile contemporane drept „neoliberale”. Pentru a evita astfel de metode de argumentare, lipsite de acuratețe, vom folosi aici cu precădere noțiunea de „nou liberalism”.

creând astfel posibilitatea ca cele două puteri să se neutralizeze reciproc” (Friedman 2008: 32). Prin urmare, misiunea statului nu poate fi decât aceea de a face posibilă existența pieței, creând cadrul de desfășurare și fiind un arbitru, dar neintervenind în niciun fel în jocul liber al pieței (cf. Friedman 2008: 49–51).

*Intervenția statului:
doar în situații
excepționale*

În esență, Friedman consideră că nu există decât două situații în care este justificabilă intervenția statului în libertatea pieței, văzută ca un garant al drepturilor și libertăților (negative). Friedman argumentează pe baza a două exemple. Astfel, se poate de pildă întâmpla ca în localități mai mici numărul elevelor și al elevilor să fie atât de mic, încât acolo să nu poată exista decât o singură școală (Friedman 2008: 117). În acest caz, concurența liberă nu poate avea efect și astfel ia naștere în mod inevitabil un monopol, denumit de Friedman „monopol tehnic”. Friedman consideră toate formele de monopol tehnic (monopolul privat, monopolul de stat și toate formele de control public) drept o soluție proastă. Doar în situații excepționale ar putea fi temporar justificat.

Al doilea exemplu dat de Friedman se referă la poluarea unui râu. Într-o astfel de situație, sunt afectate și drepturile și libertățile altor beneficiari, aflați în aval. Aici ar fi nevoie de o compensare. Friedman consideră astfel că a doua situație în care intervenția statului e justificabilă este cea în care există efecte secundare, mai bine zis efecte de propagare, denumite de el „neighborhood effects” (cf. Friedman 2008: 54).

Chiar și în astfel de situații, în care intervenția statului e justificabilă, Friedman consideră că trebuie căutate căi prin care intervențiile să fie evitate. Pe cât posibil, piața trebuie lăsată să-și rezolve singură problemele.

Potrivit acestei concepții, principiile pieței libere trebuie ancorate cât mai profund în organizarea tuturor aspectelor sociale. Acest lucru se vede foarte bine în modelul „pieței de educație”, prezentat în cele ce urmează.

*Friedman: sistem
educațional organizat
după principiile pieței*

Rolul statului în sistemul educațional

Friedman schițează ideea unui sistem de învățământ bazat de principiile pieței. În acest sens, trebuie clarificat cum trebuie organizat accesul la sistemul de învățământ. A doua întrebare vizează oferta sistemului de învățământ, așadar dacă școlile și facultățile să fie de stat sau particulare (cf. Friedman 2008: 109–133).

Accesul la sistemul educațional

În general, în Europa e uzual ca cheltuielile pentru sistemul educațional – cel puțin pentru ciclul școlar – să fie suportate în proporție covârșitoare de stat. Friedman, în schimb, crede că e necesară o investiție individuală (făcută de părinți sau de elev). El spune: „De bună seamă e corect să pretindem ca orice copil să primească un minim de educație școlară. Îndeplinirea acestei cerințe poate fi pretinsă părinților, fără a mai obliga statul să intervină, tot astfel după cum proprietarii de case și adesea și cei de automobile sunt obligați să respecte anumite standarde, pentru a garanta siguranța celorlalți. [...] Dacă toate familiile unei societăți își pot permite sacrificiile financiare necesare pentru educația școlară de bază, atunci ar fi adecvat și de dorit ca părinții să suporte cheltuielile în mod nemijlocit” (Friedman 2008: 110).

Friedman limitează însă preeminența cheltuielilor private pentru educație în două situații. Potrivit opiniei sale, când este vorba despre copii (spre deosebire de case și de automobile), părinților nu li se poate pretinde să-i vândă, atunci când nu-și mai permit investițiile necesare. În astfel de situații, statul ar fi totuși nevoit să intervină. În al doilea rând, Friedman diferențiază între categoriile de cunoaștere: atunci când avem de-a face cu cunoștințe ce nu sporesc valoarea individuală a capitalului uman, ci este vorba de cunoștințe cu caracter general, prin care se asigură însuși accesul la piață, atunci sarcina finanțării sistemului educațional revine societății.

Forma de organizare a ofertei de educație

Friedman pledează împotriva situației în care statul însuși pune la dispoziție oferte de educație. Dar chiar și forma de organizare a acesteia ar trebui să fie după principiile economiei de piață, în concepția lui Friedman: „Pentru garantarea minimului necesar de educație școlară, statul ar putea la fel de bine să acorde părinților niște tichete valorice echivalente cu o anumită sumă anuală pe cap de copil și care pot fi încasate, pentru a achiziționa apoi servicii de educație «recunoscute de stat». Părinții ar avea astfel libertatea să cheltuie această sumă și eventual să alocе mijloace suplimentare proprii pentru achiziționarea unor servicii de educație de la instituții «recunoscute de stat», potrivit propriei alegeri. Serviciile de educație ar putea fi oferite de către întreprinderi private, orientate către câștiguri [...]. Rolul statului s-ar limita la a asigura faptul că toate școlile oferă un standard minim.

Statul ar putea de pildă să reglementeze un catalog de cerințe minime cu privire la materiile din oferta de învățământ, așa cum inspectează restaurantele, pentru a se asigura că sunt respectate anumite condiții igienico-sanitare” (Friedman 2008: 113).

Această argumentare poate fi sintetizată grafic ca în fig. 13:

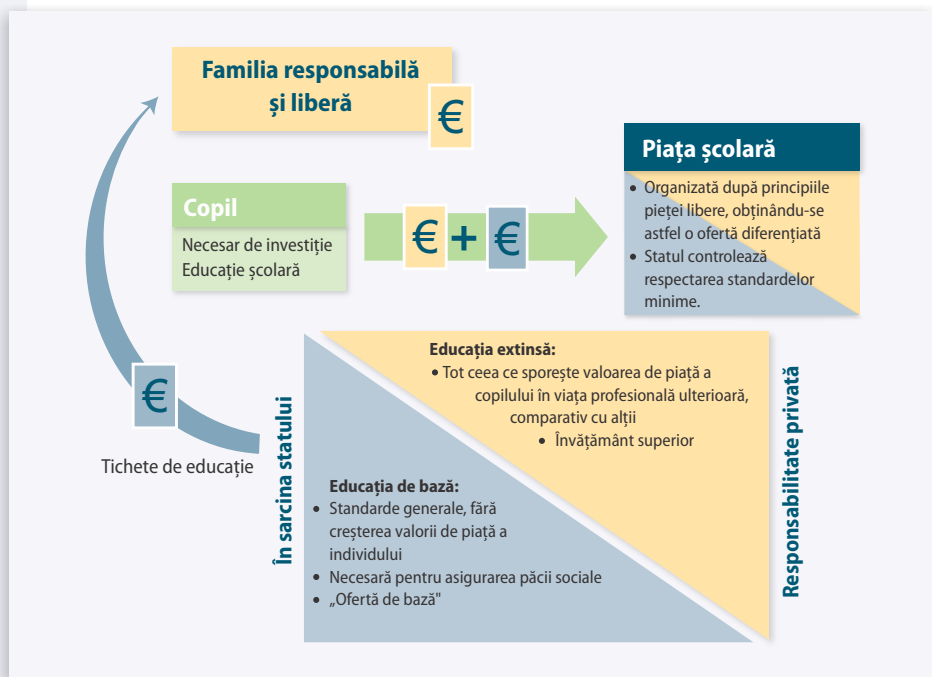

Fig. 13: Organizarea pieței și organizarea libertariană, pornind de la exemplul educației școlare (model după argumentarea lui Friedman)

Doar asimilarea deprinderilor de bază, necesare pentru conviețuirea pașnică în societate, trebuie asigurată de stat. Dar și aici, statul oferă familiilor tichete valorice (așadar o formă specială de bani), pentru a putea deveni pe propria răspundere active pe piață.

Libertatea e asigurată prin intermediul pieței, statul oferă individului doar sprijin, pentru a putea participa la piață. În plus, statului i se conferă dreptul – ce-i drept, doar în ce privește deprinderile de bază – de a pretinde niște standarde, așadar de a interveni în mod limitat în reglementarea pieței.

Din perspectiva democrației sociale, modelele bazate pe tichete valorice trebuie privite critic: aceste tichete nu au sens decât atunci când oferta e limitată. Limitele apar mai ales pentru cei ce sunt nevoiți să se bazeze exclusiv pe tichete (neavând capital propriu, suplimentar). Astfel, tichetele oferă posibilitatea de a alege, dar oferta limitată obligă oamenii să renunțe la altceva. Ofertele de învățământ sunt așadar puse în contrapartidă, în defavoarea celor ce nu dispun decât de puțini bani. Aici ar fi de preferat o ofertă de învățământ disponibilă tuturor copiilor, adaptată necesităților și finanțată prin intermediul impozitelor, pentru a garanta exhaustiv drepturile și libertățile pozitive și posibilitățile de dezvoltare ale copiilor.

„Stăpânirile autoritare și totalitare ale sec. al XX-lea au discreditat statul. De acest lucru profită adepții radicalismului de piață, solicitând limitarea atribuțiilor statului la protejarea proprietății și la organizarea piețelor. Oriunde este posibil, ei încearcă să transfere atribuțiile statului piețelor. Ceea ce este lăsat pe mâna piețelor se transformă însă inevitabil într-o marfă pe care unii și-o pot permite, dar alții nu. Statul de drept, social și democratic, sprijinit și controlat de societatea civilă, este responsabil pentru ceea ce nu putem lăsa să devină marfă.” (Programul de la Hamburg 2007: 30)

Friedman respinge de altfel chiar și un model bazat pe tichete de educație ce ar face posibil accesul – fie el și restrâns – al celor săraci la învățământul liceal și universitar. Pentru Friedman, învățământul superior este exclusiv o investiție în propriul capital uman, prin urmare trebuie și finanțat individual.

*Friedman: respinge
tichetele de educație
pentru învățământul
superior*

Statul ar trebui doar să ofere credite și numai până când se formează o piață pentru investiții în capitalul uman (cf. Friedman 2008: 127). Friedman ignoră efectele pozitive ale educației superioare pentru întreaga societate (de pildă o mai mare ocupare a forței de muncă, creșterea economică ș.a.).

Concepția despre stat a noului liberalism se află pe poziții tari mai cu seamă în America și a rămas astfel – cu puține întreruperi (de ex. perioada New Deal) – până astăzi. Adepți ai statului orientat radical către piață precum Philip Bobbitt (cf. Bobbitt 2002) s-au bucurat de multă susținere, din anii '80 încoace. Chiar și mișcări precum așa-numita Tea Party, o aripă a Partidului Conservator, are ca scop politic explicit „diminuarea puterii statului”.

În perioada de guvernare conservator-liberală de după 2009, s-a văzut însă că ideile liberale despre stat au pătruns și în Germania, exercitându-și influența în punerea în practică a anumitor reforme. Astfel, Milton Friedman și adepții săi oferă susținătorilor din alte părți o schemă ce ar fi de urmat în liberalizarea (continuată) a statului.

Exemplu de reformă politică bazată parțial pe conceptul liberal despre stat:

Tichete pentru copiii celor ce primesc ajutoare sociale de tip Hartz IV:

În vederea punerii în practică a unei hotărâri a Curții Constituționale Federale referitoare la ajustarea cuantumului legal al ajutoarelor de tip Hartz IV, guvernul conservator-liberal a adoptat, pe lângă o recalculare a cuantumurilor, și un set de măsuri care să vină în sprijinul copiilor aflați în îngrijirea beneficiarilor. Prin aceasta, se urmărește sporirea șanselor de participare socială a copiilor dezavantajați. Astfel, se oferă tichete valorice cu care se acoperă o (mică) parte a cheltuielilor pentru înscrierea în asociații sportive, școli de muzică sau de arte etc.

În felul acesta, guvernul federal adoptă concepția liberală potrivit căreia părinții sunt stimulați, prin intermediul tichetelor, să investească în capitalul uman al copiilor lor. Pe de altă parte, guvernul conservator-liberal nu acordă încredere deplină cetățenilor și libertății acestora de a alege: prin însuși faptul că se distribuie tichete valorice cu un scop restrâns, se pleacă de la prezumția că, dacă li s-ar da bani, cetățenii ar folosi sumele primite în mod sistematic în alte scopuri.

Un stat bazat pe modelul democrației sociale ar pleda aici pentru o ofertă publică și finanțată de stat, destinată tuturor copiilor.

Erhard Eppler: despre noțiunea „statului piață” – Fragment din cartea *Der Politik aufs Maul geschaut*¹³

Asemenea radicalismului de piață, și noțiunea de stat-piață provine din SUA. În mod curios, cartea în care această noțiune e descrisă și promovată n-a fost tradusă niciodată în limba germană, poate și fiindcă lucrarea i-ar fi intimidat pe europenii

Erhard Eppler s-a născut în 1926. A fost, printre altele, membru al Bundestagului și ministru federal, precum și președinte al Comisiei pentru Valori Fundamentale a SPD, între 1973 și 1992.

continentali. Nu atât din pricina titlului (*The Shield of Achilles*), ce nu lasă să se întrevadă conținutul, cât mai ales din cauza tezei principale propuse.

Cartea istoricului, economistului și consilierului prezidențial Philip Bobbitt, publicată în spațiul anglo-saxon încă din 2002, a devenit un bestseller nu fiindcă prezintă pe parcursul a 900 de pagini istoria statului și dependența acestuia de strategii militare, ci pentru că în sfârșit cineva a îndrăznit să-și asume concepția potrivit căreia istoria ar trebui să urmeze un anume curs, în sec. al XXI-lea, îndreptându-se către statul-piață ce ar urma să înlocuiască statul național.

Statul-piață ar fi așadar destinația finală și obiectivul unei epoci aflate radical sub semnul pieței. Statul-piață are menirea să reglementeze piețele din punct de vedere juridic și să le protejeze; desigur, e vorba pentru început despre piețele de mărfuri și de servicii, dar și despre piața sistemelor de învățământ, de unde se pot achiziționa modalități de școlarizare la standarde de calitate și prețuri diferite, este vorba și despre piața de asigurări, pe care ne putem asigura pentru bătrânețe și cazuri de îmbolnăvire, și, în cele din urmă, vorbim și despre piața de securitate, unde agenții de securitate oferă protecție împotriva infracțiunilor. Statul-piață nu mai este la dispoziția cetățenilor și cetățenilor, aceștia ar face bine să se orienteze pe piață. Singura menire a statului este să ofere „oportunități” cât mai multe și mai atrăgătoare, prin intermediul piețelor. Cum se descurcă cetățenii, văzuți acum doar ca niște clienți, e treaba lor. Astfel, statul lasă tot pe seama pieței muncii – organizată cât mai liber cu putință – să ofere „oportunități”. Dacă cineva nu găsește nimic pe piața muncii – ghinion.

Atunci când statul lasă pe seama pieței rezolvarea unor atribuții esențiale precum securitatea internă – parțial și securitatea externă – sau sistemul de învățământ, ba

**Lectură
suplimentară:**
Erhard Eppler
(2009), *Der*
Politik aufs Maul
geschaut, Ed.
J. H. W. Dietz

13 Mulțumim editurii J. H. W. Dietz Nachf., Bonn, pentru permisiunea de a reproduce acest fragment.

chiar și siguranța socială, pentru care statul a preluat răspunderea în sec. al XX-lea, factorul politic își pierde pas cu pas obiectul de activitate. La ce bun să mai ai parlamente și guverne regionale, câtă vreme atribuțiile lor principale precum organizarea unor instituții precum școala și poliția sunt cedate?

Desigur că și în statul-piață va mai exista ceva ce se aseamănă cu politica. Căci piețele trebuie să funcționeze cumva. Însă politica va deveni atunci în mod neechivoc, unilateral și fără rezerve o slujnică a economiei, un sistem rotindu-se pe loc, fără nicio influență în societate. Ar mai fi statul-piață o democrație? Din punct de vedere formal, cu siguranță. Însă nu poți demonta statul, fără a afecta și democrația ca formă de organizare statală. Lucrurile stau deja astfel, la nivel regional. Atunci când consiliile comunale pot decide în din ce în ce mai puține chestiuni, fiindcă transportul public, spitalele și utilitățile publice au fost privatizate, devine din ce în ce mai greu să găsești candidați adecvați pentru mandatele de politicieni locali.

Dacă vrem să păstrăm nealterată celula esențială a democrației germane – democrația locală, nu ne putem permite să-i răpim obiectul de activitate prin privatizări. După ce criza financiară a zdruncinat atât de serios credința nestrămutată în puterea piețelor, încât radicaliștii pieței – desigur, fără să admită o clipă că s-au înșelat – își îndreaptă speranțele către stat, iar adepții de ieri ai dereglementării se prezintă astăzi drept apologeții reglementărilor de mâine, e de presupus că statul-piață nu mai are șanse nici măcar în SUA, cu atât mai puțin în Europa. Cu toate acestea, e instructiv să fi aruncat o privire asupra conceptelor statului-piață.

Tezele din bestsellerul lui Bobbitts arată limpede încotro duc teoriile radicaliste de piață, atunci când sunt gândite până la capăt. Dacă acceptăm că piețele ar fi întotdeauna mai inteligente decât factorul politic, dacă acceptăm ideea că cetățeanul e cu atât mai liber, cu cât statul e mai slab, ajungem la statul-piață. Acest stat-piață ce promovează și apoi degradează cetățeanul la simpla condiție de client, un stat ce nu desființează politica, ce-i drept, dar îi răpește obiectul de activitate, nu e folositor nici măcar piețelor, după cum am văzut din 2008 încoace. E indicat să rămânem suspicioși față de orice ar duce la statul-piață.

3.4.2. Francis Fukuyama sau statul conservator-intervenționist

Teoriile statale conservatoare sunt mult mai puțin prezente în peisajul politic decât cele liberale. Acest lucru se explică probabil și prin faptul că au multe zone de intersecție cu teoriile libertariene asupra statului, acestea din urmă fiind încă din anii '40 bine înmănunchate într-o rețea globală. Cu toate acestea, doctrina de stat conservatoare se deosebește de cea liberală în câteva puncte esențiale.

Francis Fukuyama (*1952) este profesor de economie politică internațională la Universitatea „John Hopkins” din Washington. În anii '90, a lucrat temporar pentru guvernul american. Renumele internațional de care se bucură se datorează printre altele cărților sale *The End of History and the Last Man* (1992) și *State Building* (2004).

Prin cartea sa *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century* (2004), Francis Fukuyama publică o lucrare teoretică de referință pentru conceptele conservatoare despre stat.

Punctul de plecare al reflecțiilor sale este teza potrivit căreia noul liberalism, dominant în anii '80 și '90, ar fi devenit anacronic: „Ideea că edificarea statului, și nu retragerea statului se află la vârful agendei noastre le-ar putea părea unora absurdă. Într-adevăr, pentru ultima generație, criticile formulate la adresa «omniprezenței statului» și încercarea de a transfera activități ale sectorului de stat pieței libere și societății civile au reprezentat tendințele predominante ale politicii mondiale. Însă mai cu seamă în țările în curs de dezvoltare, tocmai absența statului sau guvernele incapabile sunt cauza existenței unor stări deplorabile” (Fukuyama 2006: 7 urm.).

În analiza sa, Fukuyama se referă în mod explicit la efectul pacificator al monopolului statului în exercitarea forței, așa cum argumentase Hobbes contractul social drept o soluție pentru a evita „războiul tuturor împotriva tuturor” (cf. Fukuyama 2006: 13 urm.).

Astfel, Fukuyama consideră insuficientă poziționarea liberală ce pledează în mod generalizator în favoarea unui stat slab. În argumentarea sa, el diferențiază între forța unui stat, pe de o parte, și exhaustivitatea atribuțiilor statului, pe de altă parte: „Prin urmare, este adecvat să diferențiem între paleta activităților statului, adică diversele funcțiuni și obiective ale unei guvernări, și forța puterii de stat, așadar

*Punct de plecare:
statele prea slabe
sunt o problemă!*

Legătură cu Hobbes

capacitatea unui stat de a-și planifica și pune în practică propria politică și de a impune legi de o manieră corectă și transparentă [...]. Deosebirea între aceste două dimensiuni ne permite să creem o matrice care ne ajută să diferențiem gradul de statalitate existent într-o multitudine de țări din lumea întreagă” (Fukuyama 2006:21).

Exemplu de reformă politică bazată pe doctrina statală conservatoare:

În art. 87a al Legii Fundamentale, scopul principal al existenței Armatei Federale (Bundeswehr) este definit ca fiind: apărarea țării. Pe timp de pace, implicarea armatei în interiorul țării nu este permisă decât în câteva situații excepționale, de exemplu pentru a sprijini forțele civile în cazul unor calamități naturale precum inundațiile. Forțele conservatoare, în schimb, solicită la intervale regulate ca armata să fie implicată și pe teritoriul țării în operațiuni de „combateră a terorismului”. Wolfgang Schäuble (CDU) a pledat de pe această poziție, în perioada când a fost ministru de interne, iar Hans-Peter Friedrich (CSU), la rândul său ministru de interne din martie 2011, nu pregetă să solicite același lucru. Această poziție corespunde intenției neoconservatoare de a extinde puterea statului în anumite domenii, mai ales în cele legate de siguranța publică. De remarcat în acest sens este și pledoaria pentru opțiuni militare, în anumite situații, în loc să se solicite întărirea capacității forțelor de poliție, pentru rezolvarea acelorasi situații.

3.4.3. Critica acestor poziții, din perspectiva democrației sociale

Alături de Jean-Jacques Rousseau, de-a lungul istoriei au existat și alți critici ai conceptelor liberale și conservatoare despre societate și stat. Conținutul pozițiilor critice s-a păstrat în esența sa, adaptându-și însă punctul de plecare la condițiile sociale existente. Pozițiile critice au vizat cel mai adesea următoarele:

- distanța între drepturile și libertățile proclamate și posibilitățile reale de a te bucura cu adevărat de libertate în societate;

- în acest context, se constată acumularea de bogăție în mâinile celor puțini;
- lipsa unei organizări democratice a conviețuirii care să țină cont de șansele de participare și să permită astfel realizarea libertății politice de o manieră îndestulătoare.

Conceptul normativ despre stat al democrației sociale

Pentru prezentarea sinoptică a ideilor normative în concepția despre stat a democrației sociale, ne folosim de argumentarea și deducțiile lui Thomas Meyer (cf. cap. II).

Rezumat succint: Efectul real și cuprinzător al drepturilor și libertăților negociate democratic, așa cum sunt ancorate, prin pactele ONU, în aproape întreaga lume, reclamă angajamentul statelor și a comunității internaționale de a acționa în consecință. Prin aceasta, agenda politică de bază a statelor și comunității internaționale este deja formulată și legitimată democratic.

Cum însă modelul democrației sociale nu se poate baza doar pe proclamarea unor drepturi și libertăți, ci și pe aspirația de a transpune efectiv și cuprinzător aceste drepturi în realitate („libertate convenită în mod egal tuturor”), premisele unui stat „echitabil” sunt mai complexe decât în teoriile conservatoare sau liberale.

În cerințele sale, viziunea democrației sociale asupra statului se deosebește limpede de cea a conservatorilor și a liberalilor. În concepția democrației sociale, nici statul puternic, capabil să se apere, dar cu posibilități restrânse de acțiune, nici statul ce nu face nimic altceva decât să ghideze „jocul pieței libere” nu reprezintă o soluție suficientă.

În consecință, Meyer și cercetătorii grupați în jurul său nu se opresc, în argumentarea lor normativă, la obligația statului de a acționa, ci sondează empiric în ce măsură diverse state reușesc să pună în practică libertățile convenite în mod egal tuturor, cu ajutorul instrumentelor de binefacere pe care le au la dispoziție.

Se relevă astfel că mai cu seamă statele scandinave obțin rezultate deosebit de bune; pe baza măsurilor de binefacere exhaustive și generos finanțate, aceste state reușesc să pună în practică drepturile și libertățile convenite în mod egal tuturor

*Pactele ONU:
obligația de a
acționa*

*Verificare concretă:
în ce măsură drepturile
și libertățile sunt puse
în practică?*

oamenilor (cf. Manualul 3, *Statul social și democrația socială*).

Însă conceptul statal normativ al democrației sociale nu se restrânge la îndeplinirea premiselor sociale pentru participarea democratică a tuturor oamenilor, ci trebuie să aibă în vedere și procesele de decizie. Acest lucru se concretizează atât în relația ce se stabilește între cetățeni, cât și în relația dintre cetățeni și stat – este vorba așadar de rolul cetățeanului în societate. Pe de altă parte, concretizarea reprezentativ-republicană a democrației poate fi completată prin aspectul democrației deliberative.

Rolul cetățenilor

Să aruncăm o privire asupra rolului cetățenilor într-un stat democratic și social, pentru a vedea complexitatea acestui model.

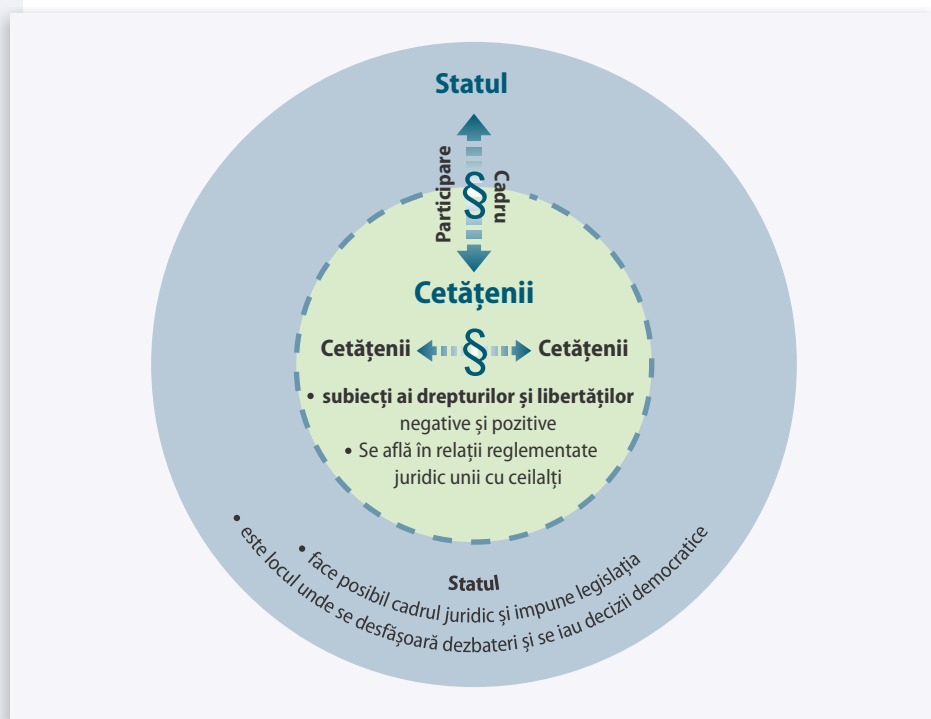

Fig. 14: Cetățenii și statul în democrația socială

Într-o democrație socială, cetățenele și cetățenii nu sunt doar beneficiari și subiecți ai drepturilor și libertăților, ci totodată și actori cu drepturi egale în stat și societate.

În calitatea lor de cetățeni, oamenii trăitori într-o astfel de societate recunosc semenilor lor aceleași drepturi și libertăți negative și pozitive.

Însă dacă cetățenii ar fi doar beneficiari ai unor drepturi și libertăți, statul nu ar mai fi altceva decât un binefăcător patriarhal și lipsit de substanță. Nici luarea unor decizii legitime, pe baze democratice, nici punerea în practică a dreptului de a-ți face cunoscută opinia politică n-ar mai fi posibile, fiindcă doar drepturile și libertățile politice însușesc aceste posibilități.

Doar atunci când cetățenele și cetățenii se pot implica liber și de o manieră critică în dezbaterile cu privire la cele mai bune soluții la problemele existente în societate, fie în calitate de deținători ai unor mandate politice, fie în cadrul unor inițiative cetățenești sau asociații, drepturile și libertățile negative și pozitive se pot dezvolta viguros.

Tocmai această rețea complexă de raporturi între cetățenii societății și între cetățeni și stat constituie un câmp de forță și de tensiune în care statul și societatea pot evolua. Democrația socială nu este un scop în sine, ci în mare măsură și un proces democratic (și social) de negociere.

În capitolul referitor la societatea civilă (v. cap. IV), vom încerca să răspundem și la întrebarea cum poate societatea civilă solidară să se implice și să sprijine acest proces corelativ.

Complementaritatea între democrația republicană și cea deliberativă

Când este vorba despre democrație, democrația socială nu se revendică doar de la tradiția teoriilor republicane¹⁴, ci își completează viziunea despre democrație cu conceptul democrației deliberative („consultative”).

Cetățenii: subiecți și actori cu drepturi egale

*Necesară:
participarea
cetățenilor la
dezbaterile publice*

*Democrația socială:
inclusiv un proces
de negociere*

14 Prin noțiunea „teorii republicane”, aici se vor înțelege acele teorii sociale și statale ce critică liberalismul, completând drepturile și libertățile teoretizate de liberalism cu obligația statului de a acționa în vederea asigurării condițiilor necesare în societate pentru punerea în practică a celor dintâi. (n.a.)

Viziunea republicană izvorăște direct din articularea unor poziții critice față de democrația liberală. Conceptul republican mizează în esență pe obligația ce revine statului de a lua măsurile sociale necesare, pentru ca drepturile și libertățile să poată fi garantate fiecărui individ, așadar pe imperativul de a dezvolta o formă avansată de stat al bunăstării.

Statul republican este realizat atunci când orice cetățean și cetățeană au posibilitatea de a participa la viața socială. Punerea în practică a viziunii republicane se face de regulă prin intermediul statului bunăstării, ale cărui diverse stadii de dezvoltare pot fi comparate între ele, pentru a studia efectivitatea acestui tip de stat (cf. Manualul 3, *Statul social și democrația socială*).

O completare importantă a viziunii republicane vine dinspre reflecțiile teoretice asupra democrației ale lui Jürgen Habermas (cf. Habermas 1997 și sintetizarea foarte reușită a teoriei sale la Embacher/Lang 2008). Cu ajutorul noțiunii – poate ușor greoaie – de „democrație deliberativă”, filosoful pune accentul pe întrebarea în ce condiții o decizie politică poate fi considerată „legitimă”. În concepția sa, legitimitatea există doar atunci când deciziile politice au fost luate în mod democratic, așadar atunci când procesul democratic al luării unei decizii a fost organizat astfel încât contradicțiile sociale să poată fi discutate, iar rezultatul dezbaterilor să fi fost folosit în mod productiv în luarea deciziei: „O procedură democratică leagă generarea legislației legitime de o tratare prezumtiv rațională a problemelor; în maniera însăși de abordare a acestora, dezbaterrea corespunde, fie și inconștient, exact acelor chestiuni referitoare la problemele luate în discuție. Căci miezul politicii deliberative îl constituie ansamblul discursurilor și negocierilor ce fac posibilă rezolvarea rațională a problemelor pragmatice, morale și etice” (Habermas 1997: 388 urm.). Astfel, prin termenul „deliberativ”/„consultativ”, Habermas alege o noțiune ce creează un contrapunct esențial față de statul văzut ca stăpânire.

Prin urmare, statul nu-și trage legitimitatea dintr-un proces unic de votare sau din importanța instituțiilor și a actelor emise; legitimitatea se obține abia atunci când statul include cetățenii și cetățenele în procesul de luare a deciziilor, proces desfășurat în mod democratic, în cadrul căruia deciziile sunt negociate și adoptate de o manieră legitimă și „rațională”.

Nu e suficientă ca toți să poată participa la luarea deciziilor; esența democrației o

constituie în egală măsură concretizarea deciziilor politice și abordarea constructivă a intereselor adverse.

„Fără îndoială: între stat și societatea civilă nu se statornicește doar cooperare, ci există și o permanentă relație de tensiune, iar eu salut în mod expres această situație. Dacă n-ar exista această tensiune, atunci, chiar și într-o democrație, noi n-am fi decât niște supuși aflați la cheremul indicațiilor și interpretărilor date de stat. Însă în absența totală a statului, nici societatea civilă nu poate da tot ce are mai bun. Societatea civilă trebuie permanent încurajată să rămână activă, dar nu-i este permis să se subordoneze.”
(Schwan 2010: 135)

În societățile moderne și complexe, avem însă problema că asocierea și implicarea tuturor cetățenilor și cetățenelor în procesul decizional sunt foarte dificil de realizat. De aceea, Habermas pleacă de la ideea potrivit căreia căile formale ale unei democrații trebuie în mod necesar completate de o opinie publică critică și interesată, așa cum se regăsește ea în sânul unei societăți civile intacte; aceasta asigură completarea democrației reprezentative cu nivelul calitativ al formării opiniei și voinței politice, constituind suportul de bază al democrației (cf. Habermas 1997: 349–398).

*Necesară:
o opinie publică
critică și interesată*

Modelul democrației republicane

- Politica e responsabilă de medierea intereselor sociale și de alcătuirea echitabilă a societății.
- Drepturile și libertățile negative și pozitive sunt garantate.
- Statul este implicat activ în adoptarea și impunerea drepturilor și libertăților.
- Cetățenii participă în mod democratic la democrația reprezentativă, prin intermediul alegerilor.

Completare deliberativă

- Procesul politic (consultativ) ca piatră de temelie a democrației (lat. *deliberare* = „a se consfătui”)
- Libertatea și o comunitate aflată sub auspiciile echității nu pot fi aduse la unison decât prin procesul de formare a voinței politice.
- Acest proces asigură faptul că suveranitatea poporului rămâne neatinsă.

Fig. 16: Modelul republican și deliberativ (după Habermas 1997; Embacher/Lang 2008)

Într-o democrație socială, ambele aspecte trebuie să conveargă: obligația statului de a acționa, pentru a face posibilă participarea tuturor în societate, pe de o parte, și organizarea procesului de luare a deciziilor de o manieră atât de „deliberativă”, încât acest lucru să se și întâmple în mod real, de pe altă parte.

Destule realizări arată că modelul republican a dat deja naștere multor instrumente. În Germania, modul de organizare a statului bunăstării are în acest sens o poziție insolită: în conceperea sa – încă din epoca lui Bismarck –, este fixat pe păstrarea status-quo-ului, având așadar o orientare conservatoare. Acest lucru a dus în cele din urmă și mai ales în ultimele două decenii la situația ca șansele de reușită în societate să fie determinate tot mai mult de originea socială. Pe de altă parte, tocmai statul bunăstării a asigurat vreme îndelungată o mai largă participare în Germania, fapt necesar în edificarea democrației sociale. Pentru viitor, vor fi necesare dezvoltarea în continuare și extinderea statului bunăstării (cf. Manualul 3, *Statul social și democrația socială*).

Cu siguranță, ne aflăm încă la început de drum pe calea către „cultura decizională deliberativ-democratică”, ea rămâne o misiune pentru viitor. Discuțiile despre proiectul „Stuttgart 21”^{*}, renunțarea treptată la energia atomică (în Germania), după catastrofa de la reactorul din Fukushima, dar și dezbaterile publice despre „cetățeanul furios” ne arată că mulți oameni nu mai percep deciziile politice ca fiind legitime; prin urmare, trebuie să regândim și să lărgim în continuare „căile de consultare” în luarea deciziilor democratice. Acolo unde elementele deliberative și democrația reprezentativă sunt deja bine angrenate – de pildă la nivelul politicii locale –, mecanismele politice prin care se iau deciziile se bucură de regulă de mai multă susținere.

Fără a putea detalia aici cauzele complexe ale insuficienței participării a cetățenilor la democrația noastră actuală, se poate totuși constata că cele două cerințe esențiale ale democrației sociale nu sunt respectate suficient.

Acest lucru devine problematic mai cu seamă atunci când ne punem întrebarea în ce raporturi de complementaritate pot și trebuie să se afle statul democratic și societatea civilă solidară.

^{*}Proiect de modernizare și extindere (parțial în subteran) a gării centrale și a rețelei feroviare din Stuttgart, extrem de controversat între autorități și o parte a cetățenilor. Adepții proiectului îl consideră necesar pentru creșterea importanței orașului ca nod feroviar, adversarii critică sacrificarea unor spații verzi și cataloghează proiectul drept megaloman și o risipă de bani. În septembrie 2010, în decursul manifestațiilor împotriva proiectului, situația a degenerat, ajungându-se la confruntări violente între forțele de ordine și demonstranți, soldate cu răniți de ambele părți. (n.t.)

3.5. Domenii de dezbatere: governance – democrație directă – criza democrației?

La o privire fugară asupra evoluțiilor istorice, se observă că statele nu sunt alcătuiți imuabile, fixate odată pentru totdeauna. Când vorbim despre state, avem de-a face mai degrabă cu compromisuri istorice, la care s-a ajuns în urma existenței unor anumite raporturi între forțele din societate. Prin constituția democratică a unui stat se asigură rezolvarea contradicțiilor și adoptarea unor modificări după proceduri bine stabilite. Acest lucru contribuie la stabilitatea deosebită a statelor democratice. Dacă acceptăm însă ideea că statele sunt alcătuiți provenite din istorie, atunci rezultă că ele vor fi și în viitor subiectul unor noi dinamici de schimbare, cu efect pe termen lung, ce pot fi influențate, coordonate și organizate din punct de vedere politic.

În principiu, domeniile în care vor lua naștere procese democratice în sensul celor de mai sus nu sunt previzibile. Cu toate acestea, pentru anii ce urmează, se pot întrevădea anumite domenii de dezbatere.

Domeniu de dezbatere 1: de la stat către statalitatea graduală

O dezbatere demarată și deja în desfășurare se referă la deschiderea și transformarea statelor naționale aflate pe calea europenizării și a globalizării. În multe privințe, astăzi nu se mai poate vorbi de state naționale delimitate de frontiere, ci trebuie să pornim de la o rețea de statalități, realizată diferențiat pe diverse paliere.

În ce privește Republica Federală Germania, mai cu seamă în ultimele decenii, internaționalizarea a dus la transferul unor sarcini ale statului către Uniunea Europeană. Pentru început, acest aspect e valabil mai cu seamă în domeniul elaborării legislației; UE este activă în acest sens, în diverse domenii ale politicii comunitare.

Este vorba de domenii mergând de la politica monetară și standardele comune în protejarea granițelor interne și externe ale Uniunii Europene, până la reglementări privind accesul la piața liberă (v. mai pe larg în Manualul 4, *Europa și democrația socială*).

Acest proces de internaționalizare se extinde însă și asupra puterii executive și a celei judecătorești. În domeniul puterii executive, de exemplu, anumite funcții ale statului sunt coordonate și organizate în aparate comune (ca de ex. EuroPol).

Statele: nu sunt alcătuiți imuabile

Domenii de dezbatere pentru viitorul apropiat

Internaționalizarea statalității

Lectură

suplimentară:

Christoph Scherrer
și Ulrich Brand
(2011), *Global
Governance: Kon-
kurrierende Formen
und Inhalte globaler
Regulierung*, Online-
Akademie der FES
► [www.fes-
online-akademie.de](http://www.fes-online-akademie.de)

În domeniul jurisprudenței, așadar al puterii judecătorești, gradul de întrepătrundere este încă mai înalt. Există astfel anumite proceduri formale, în cadrul cărora jurisprudența națională și cea europeană se împletesc.

În paralel cu această internaționalizare a atribuțiilor clasice de guvernare, denumite în engleză *government*, în ultimii ani, în dezbaterile politologilor a apărut și termenul *governance*, desemnând modul de îndeplinire a acestor atribuții. Acest termen și formulările aferente se referă la faptul că funcția de conducere, așa cum era ea în trecut atribuită în mod uzual statelor naționale, acum este partajată între diverși actori. Noțiunea de *governance* este folosită cu precădere în domeniul organizațiilor internaționale precum ONU.

În cadrul aparatului politic s-a dezvoltat astfel abordarea unei cooperări graduale. Desigur că acest fenomen a apărut și sub presiunea dată de interconectarea crescândă a proceselor economice, astfel încât coordonarea și întrepătrunderea piețelor nu mai poate fi lăsată (doar) pe seama instrumentelor de organizare de care dispun statele naționale.

Inconvenientele acestui sistem se manifestă însă tendențial în faptul că cetățenii și cetățenele vor putea în mai mică măsură să influențeze direct evoluția către statalitatea graduală, iar procesul politic însoțitor va fi mai puțin ancorat în discursul public.

Se cuvine să amintim aici încă o problemă a statalității graduale: cu cât mai complexe și mai interconectate devin procesele de decizie, cu atât mai dificil devine răspunsul la întrebarea dacă se respectă reprezentarea și participarea democratică. Dacă suntem de acord că democrația reclamă participarea celor afectați de o decizie la procesul decizional, atunci, în sistemul statalității graduale, vom avea probleme serioase de delimitare.

Domeniu de dezbatere 2: democrație reprezentativă vs. directă

Printre primii gânditori ce și-au exprimat scepticismul față de democrația reprezentativă se numără Aristotel și Rousseau. Argumentul esențial al rezervelor lui Rousseau față de democrația reprezentativă este constatarea că libertatea nu poate fi delegată; dimpotrivă, orice decizie politică ar trebui luată doar prin intermediul legilor adoptate de întregul popor suveran.

*Scepticism: e de
dorit delegarea
deciziilor?*

În schimb, adepții democrației reprezentative consideră că alegerea unor partide cu programe politice și a unor persoane oferă suficiente posibilități pentru respectarea dreptului democratic de participare la luarea deciziilor.

N-ar fi productiv să considerăm democrația reprezentativă și cea directă ca fiind opuse. Mai degrabă avem de-a face cu doi poli între care se pot deplasa sistemele democratice:

Fig. 16: Democrația directă și democrația reprezentativă

Prin Legea Fundamentală, Republica Federală Germania (anterior și Germania Constituției de la Weimar) a ales modelul democrației reprezentative. Acest model se aplică atât în cazul consultărilor și referendumurilor (așadar în decizii cu privire la aspecte concrete), cât și în cazul alegerilor (așadar în decizii cu privire la persoane).

Astfel, în cadrul alegerilor, cel mai adesea se aleg reprezentanți și reprezentante ce se implică în cadrul legislativului de la nivelul vizat de alegeri și care vor alege, la rândul lor, executivul corespunzător nivelului administrativ. La același nivel, legile sunt adoptate de către parlamentele alese, și nu de către cetățeni și cetățene.

În modelul democrației directe sunt prevăzute alte modele de luare a deciziilor.

Decizii în democrația directă	
Consultări	Alegeri
<ul style="list-style-type: none">Referendum/plebiscitInițiative cetățenești	<ul style="list-style-type: none">Toți cetățenii și cetățenele aleg în mod direct candidații și candidatele la mandate în puterea executivă sau puterea judecătorească. (Exemplu: alegerile prezidențiale în Franța.)

Fig. 17: Luarea deciziilor în democrația directă

Chiar dacă viața politică a Germaniei se bazează în mare parte pe decizii după modelul democrației reprezentative, începând cu anii 1990, în sistemul politic au fost ancorate din ce în ce mai multe elemente ale democrației directe. Astfel, la nivelul regional (de land) și local (comunal) sunt permise inițiativele cetățenești și este posibilă organizarea de plebiscite, iar la nivelul alegerilor locale primarii sunt aleși direct.

*Democrația
directă:
argumente ...*

În categoria elementelor de democrație directă intră și cooptarea cetățenilor și cetățenelor în consultările cu privire la legi, respectiv participarea cetățenilor la elaborarea unor măsuri (de ex. participarea cetățenilor la planificarea măsurilor de urbanism și construcții sau cooptarea lor în așa-numita celulă de planificare).

Elementele de democrație directă sunt însă și obiectul unor controverse.

... pro ...

Următoarele argumente se aduc adesea, când se pledează pentru elemente de democrație directă și extinderea lor:

- Pentru cetățeanul responsabil, ar fi mai bine să poată participa nemijlocit la luarea deciziilor (și nu doar prin intermediul reprezentanților).
- Dezgustul față de politică ar fi mai ușor de combătut.
- Deciziile ar căpăta o mai mare legitimitate și acceptanță în rândurile populației, dacă sunt luate de toți cei cu drept de vot.

... și contra

Cu următoarele argumente se pledează adesea împotriva elementelor de democrație directă și a extinderii lor:

- Experiența de până acum arată că, la luarea unor decizii directe, de natură concretă, ar participa preponderent „clasa de mijloc, bine situată material și bine reprezentată” (cf. Merkel 2011: 55).
- Prin democrația directă, s-ar stimula tendința de slăbire a partidelor, partide ce ar trebui, potrivit Constituției, să aibă funcția de a crea voință politică și să fie „un atelier de idei democratice”; tot astfel, s-ar submina și dezbaterile și negocierile la nivel parlamentar.
- În cazul democrației directe, resursele financiare și organizatorice ar juca un rol mult mai important în luarea deciziilor. Astfel, campaniile electorale finanțate generos ar putea denatura deciziile politice.

Am văzut mai sus că există argumente importante atât în favoarea, cât și împotriva deciziilor luate direct. Se poate presupune că ajustarea democrației actuale va conduce la măsuri ce vor coordona mai bine elementele de democrație directă cu cele ale democrației reprezentative.

„Democrația e însuflețită prin implicarea cetățenilor și cetățenelor. De aceea vrem să avem o societate civilă puternică, vie, în care oamenii să facă uz de libertatea de opinie, de asociere și de întrunire. Statul democratic este auto-organizarea politică a cetățenilor și cetățenelor.”(Programul de la Hamburg 2007:30)

Domeniu de dezbatere 3: reprezentativitate sau lărgirea participării democratice?

În Germania, la alegerile de la toate nivelurile, de mulți ani se constată (cu unele excepții) o tendință de scădere a participării la vot.

Și interesul cetățenilor de a se implica activ în rândurile aproape tuturor partidelor politice a scăzut, începând cu anii '70. În toată țara se vorbește din ce în ce mai mult despre dezgustul față de politică și față de politicieni. Aici se cuvine așadar să punem în treacăt întrebarea dacă democrația noastră nu începe să ducă lipsă de cetățeni angajați în spiritul democrației.

Drept explicație pentru această stare de lucruri, ni se servește adesea un ghiveci indigest de idei, de pildă:

- Disoluția virtuților cetățenești clasice (așa-zise „secundare”), începută în anii '70, ar avea ca efect faptul că din ce în ce mai puțini oameni s-ar mai simți datori să-și ia în serios obligațiile morale cetățenești. Acest argument se va auzi cel mai des din tabăra conservatorilor.
- Politicienii nu s-ar mai ocupa suficient de problemele „oamenilor simpli”, astfel încât cei din urmă nu s-ar mai simți reprezentați de cei dintâi. Acesta e mai degrabă un argument al stângii.
- Discrepanța între săraci și bogați ar fi în continuă creștere. Acest lucru ar duce la o criză de legitimitate a democrației.
- Mai mereu s-ar invoca lipsa alternativelor la acțiunile și deciziile politice propuse în mod curent. Acest discurs ar duce pe termen lung la percepția că politica n-ar mai fi un spațiu al bunei rândui și al luării deciziilor.
- Internaționalizarea politicii și globalizarea în creștere ar duce la spații de manevră din ce în ce mai restrânse pe tărâmul politicii.
- Presiunea exercitată de așteptarea de a fi performanți în școală, în timpul formării profesionale și la locul de muncă i-ar face pe cetățeni să aibă din ce în ce mai puțin timp la dispoziție pentru a se implica în politică.

*„Dezgust
față de politică”*

- Politica nu s-ar fi adaptat suficient la mass media puternice și ar fi astfel mai puțin atrăgătoare pentru tineri.
- Interesul redus față de politică ar reflecta doar slaba capacitate de organizare a statului. Puterea factorului economic ar restrânge foarte puternic spațiul de manevră aflat la dispoziția factorului politic, în încercarea acestuia de a structura societatea.

Desigur că toate aceste încercări de a explica situația actuală au un sâmbure de adevăr și contribuie la rândul lor la percepția generală. Și cu siguranță vom putea găsi, în funcție de metoda științifică utilizată, motive mai mult sau mai puțin întemeiate de a considera unele explicații mai plauzibile decât celelalte. Nu vom intra aici într-o discuție științifică detaliată, ci vom reformula întrebarea: ce putem face, pentru ca democrația să fie privită de întreaga societate drept o misiune importantă și recompensatoare, la care merită să participi? Așadar: unde găsim potențialul necesar pentru implicarea cetățeanului în propriul interes și spre binele întregii societăți? Cum ne putem folosi și de alte elemente ale democrației directe, în acest scop? Răspunsul la aceste întrebări îl găsim mai puțin reflectând asupra menirii statului, ci mai degrabă prin intermediul acțiunii conjugate a democrației sociale și a societății civile solidare. Discuția rămâne deschisă.

Statul și democrația ca busolă

Concepțiile liberale, conservatoare și sociale asupra democrației schițate pe pagina următoare reprezintă un instrument de navigare; ele descriu atitudinile principale din tradiția doctrinară a fiecărei direcții de gândire, punând în valoare diversele preferințe și modele de argumentare în pozițiile politice exprimate.

În cele ce urmează, puteți verifica în ce măsură modelele principale descrise vă ajută să vă construiți și fundamentați argumentarea politică.

Întrebări:

Cum credeți că se vor poziționa adepții democrației liberale, conservatoare sau sociale față de tezele/aserțiunile expuse în pagina următoare? Cum credeți că-și vor argumenta poziția aleasă, pornind de la modelul de democrație preferat?

TEZA POLITICĂ	Cetățenii democrați de orientare		
	liberală	conservatoare	socială
Separarea strictă între stat și biserică	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Privatizarea în continuare a serviciilor sociale și a sistemului de pensii	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Chiar și micii întreprinzători și funcționarii publici trebuie cuprinși în sistemul de asigurări sociale.	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Școli cu program extins (pe întreaga zi), incluzând oferte educaționale suplimentare gratuite, finanțate de stat (sport, muzică, artă etc.)	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Grădiniță obligatorie și gratuită pentru toți copiii, începând cu vârsta de 3 ani	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Politicile de protecție socială ar trebui să se desfășoare mai mult prin oferte publice, decât prin transferuri bugetare.	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Alocațiile pentru copii ar trebui acordate indiferent de veniturile părinților.	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Elemente ale democrației directe (plebiscitul, bugetele locale, alegerile directe) trebuie introduse la toate nivelurile politice.	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Piețele financiare trebuie reglementate în mod cuprinzător.	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră
Transparență exhaustivă: toate dezbaterile/discuțiile, rezultatele obținute și deciziile luate se aduc la cunoștința publicului.	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră	☐ aprobă ☐ dezaprobă ☐ poziție neutră

Fig. 18: Cum se poziționează liberalii, conservatorii și social-democrații față de aceste teze/aserțiuni?

4. SOCIETATE CIVILĂ ȘI IMPLICARE CIVICĂ

În acest capitol

- Se explică originea noțiunii multivalente a „societății civile” și se analizează relevanța sa pentru o democrație socială;
- Se delimitează la nivelul normativ societatea civilă liberală și cea solidară;
- Se dezvoltă subiectul importanței societății civile solidare ca precondiție esențială pentru formarea democratică a opiniilor în democrațiile complexe și ca element corectiv important în democrațiile reprezentative;
- Se analizează îndeaproape stadiul cercetării științifice pe marginea noțiunilor de „societate civilă”, „implicare civică”, „al treilea sector” și „politică a implicării”.

„Ansamblu de noțiuni”

„Societate civilă” și „implicare civică” sunt doar două noțiuni dintr-un întreg „ansamblu de noțiuni”: alternativ, se vorbește despre societate civică, despre cel de-al treilea sector sau despre implicarea civică, existând în parte o echivalență a acestor termeni, dar și diferențe notabile la nivel teoretic și de aceea și la nivel practic.

Așa cum arătam înainte, o definiție general valabilă nu există. Mai multe argumente pledează însă pentru o discuție serioasă despre accentele diferite pe care noțiunile le implică. Annette Zimmer (2000) a propus de aceea o diferențiere foarte utilă a termenilor:

Al treilea sector: „nivelul meso”

Ea denumesc „sfera socială aflată între piață și familie/societate” ca fiind **al treilea sector** (Zimmer 2000: 41). Ca noțiune teoretică, termenul descrie „nivelul meso”¹⁵ al organizațiilor” în raport cu celelalte sfere sociale (adică de exemplu uniuni, asociații etc).

¹⁵ „Nivelul meso” este o noțiune care definește nivelul de mijloc între „nivelul micro”, ce include de regulă persoanele individuale, și „nivelul macro”, un termen folosit pentru analiza unor sisteme ce compun societatea, cum ar fi sistemul media sau sistemul de sănătate. (n.a.)

În schimb, prin **societate civilă** ea înțelege o noțiune normativă a teoriei sociale, ce descrie un raport dinamic între stat și instituțiile societății civile. În acest sens, nu este de mirare că o comisie de anchetă a Bundestagului și-a pus întrebări cu privire la viitorul „societății civile” (Zimmer 2000: ibid.). În ceea ce privește societatea civilă, se poate diferenția între conceptele de societate civilă liberală și societate civilă solidară (cf. Embacher/Lang 2008).

Implicarea civică se referă la persoane individuale și cuprinde „o multitudine de activități desfășurate în scopul binelui comun și în calitate de membri ai unor organizații, precum și activități politice neconvenționale” (Zimmer 2000: 40). Implicarea civică și-a găsit un corespondent social în „politica implicării”, ce se conturează tot mai mult ca sferă politică nouă și de sine stătătoare.

Atunci când în acest manual se vorbește așadar despre societatea civilă, această noțiune cuprinde în special poziția normativă, pe care societatea civilă ar trebui să o aibă în raport cu statul și piața. La această problemă, partidele și curente politice oferă răspunsuri foarte diferite ca intensitate și orientare. Manualul pleacă de la ideea că democrația socială se raportează la o societate civilă solidară ca viziune călăuzitoare. Acesta este și rămâne un dat politic.

Cercetarea științifică a celui de-al treilea sector ne furnizează date concrete. Cercetarea nu descrie doar cuprinderea și semnificația societății civile în relație cu statul și piața, ci realizează și o analiză comparativă internațională a condițiilor pentru o evoluție (pozitivă) a societății civile.

La nivel individual trebuie mai ales analizat în ce măsură oamenii, prin acordarea unor libertăți pozitive, devin efectiv capabili să participe activ la democrație și societatea civilă. În cele ce urmează, vor fi expuse toate cele trei perspective.

*Societate civilă:
„noțiune normativă”*

*Implicarea civică:
la nivel individual*

4.1. Al treilea sector

Al treilea sector:
delimitarea față
de stat și piață

Cel de-al treilea sector se definește prin delimitarea față de stat și piață. Pentru prima dată, Amitai Etzioni a introdus această noțiune în 1973, într-un articol (cf. Zimmer/Priller 2007: 18): „În acest context, el a caracterizat organizațiile din cel de-al treilea sector sau organizațiile nonprofit ca fiind *organizations for the future*, având capacitatea ca, atunci când prestează servicii, să combine aspectele pozitive ale pieței și statului.”

Următorul tabel rezumă aceste diferențe, pornind de la Zimmer/Priller.

	Piață	Stat	Al treilea sector
Apartenență	Societatea cetățenilor solidari	Cetățeni ai statului	Voluntari
Logica acțiunii	Maximizarea profitului	Participare și respectarea legii	Binele comun, împlinire
Forma de organizare	Forme diferite, de ex. SRL, SE, SA	Democrație reprezentativă, administrație	Forme diferite, de ex. uniuni, asociații, societăți de drept public, partide, SRL

Fig. 19: Al treilea sector și diferențele față de stat și piață (simplificat, apud Zimmer/Priller 2007)

Apartenenți

Diferențele din tabelul de mai sus se pot evidenția pe baza a patru categorii. Pentru început, se pune problema temeiului **apartenenței** oamenilor la unul dintre sectoare. Al treilea sector se evidențiază în special prin caracterul său voluntar. Acesta îl diferențiază de exemplu de apartenența la stat sau la o familie. În ambele dintre aceste ultime cazuri este de presupus o apartenență de o mult mai lungă durată și de un atașament la un nivel superior.

Al treilea sector se distinge de piață în special prin logica acțiunii sale. El se supune principiului binelui comun și împlinirii. Acest lucru se referă la două aspecte:

Pe de-o parte, al treilea sector se supune așa-numitei „nondistribution constraint”, ceea ce înseamnă că organizațiile cuprinse în acest sector pot utiliza profitul obținut doar pentru a-l reinvesti în organizație (cf. Zimmer/Priller 2007). În plus, împlinirea și binele comun reprezintă pentru persoanele implicate un temei de legitimare și o motivație pentru acțiunea lor. Datele empirice arată într-adevăr că raportarea la binele comun ca împlinire și motivație de acțiune este extrem de importantă (cf. de ex. Deutscher Bundestag 2002: 53–56).

Se pune apoi întrebarea, ce principii de acțiune caracterizează și asigură colaborarea în organizații. Pentru piață, acestea sunt modelele de management (supuse unor mode în schimbare) și viziunile de conducere practicate în companii.

Un alt criteriu de departajare este tipul organizației. Se constată în acest sens că al treilea sector este caracterizat printr-o diversitate mare de forme de organizare. Actorii celui de-al treilea sector se diferențiază în raport cu statul de cele mai multe ori printr-un aparat administrativ de dimensiuni (evident) mai mici. În plus, în comparație cu situația unei apartenențe voluntare, statul are o capacitate mult mai mare de a se impune în raport cu membrii săi. Chiar dacă se vorbește mult despre „funcții onorifice”, organizațiile celui de-al treilea sector trebuie să depună un efort mult mai mare de integrare, dacă vor să supraviețuiască pe termen lung (să dispună de un număr mare de membri).

4.2. Societatea civilă – o noțiune politică multivalentă

„Societatea civilă a devenit în ochii multora un fel de utopie-surogat. Spre ea se îndreaptă toate speranțele de mai bine. Și, într-adevăr, în multe situații, ea poate să facă minuni prin coeziunea spontană a multor cetățeni, prin forța solidarității. [...] Totodată are și deficite și puncte slabe.” (Gabriel 2008: 113)

O noțiune „recentă”

Noțiunea de „societate civilă” a făcut carieră abia în ultimii ani. Între timp însă, ea s-a încetățenit în comentariile politice și în paginile de opinie ale ziarelor, unde apare cu impresionantă regularitate. Dar nu este vorba de o noțiune utilizată unitar. La o analiză mai atentă, noțiunea comportă mai multe valențe, de ea fiind legate diferite doleanțe, așteptări și obiective.

Două modele

Aceste doleanțe, așteptări și obiective pot fi raportate la două concepte normative, pe care Embacher și Lang le atribuie elocvent contradicției dintre „societatea civilă liberală” și cea „solidară” (cf. Embacher/Lang 2008 și Krell/Timpe 2011).

Societatea civilă liberală

Astfel, din **perspectivă liberală**, societatea civilă este folosită ca pandant pozitiv al statului. Societatea civilă este înțeleasă ca împlinire a propriei responsabilități și a libertății. Această libertate permite cetățenilor să-și manifeste spiritul comunitar în cadrul societății civile. Libertate prin și pe piață, libertate și spirit civic în societatea civilă – iată elementele distinctive ale pozițiilor neoliberale. În această percepție, statul riscă așadar să submineze spiritul comunitar al cetățenilor prin acțiunile sale. Philip Blond, un conservator britanic, a rezumat plastic: „Prin aparatul de stat umflat de Partidul Laburist, ne-am pierdut spiritul comunitar” (apud Jungclaussen 2011). În această interpretare, societatea civilă liberală și piața liberă trebuie să se impună astfel în fața intervenției statului.

Societatea civilă solidară

Societatea civilă solidară este un spațiu al propriei organizări voluntare și bazate pe interesele a cetățenilor. Organizațiile constituite astfel (asociații, inițiative, grupuri de autoajutorare etc.) împlinesc dezideratul democrației sociale: înfăptuirea libertății în și prin societate.

În această accepțiune, libertatea nu reprezintă ceea ce poate atinge în primul rând individul, ci ceea ce se poate obține prin solidaritate în cadrul unei cooperări voluntare. Așadar, societatea civilă solidară nu reprezintă o concurență în raport cu statul: un stat organizat democratic are nevoie de o societate civilă solidară - și invers. Krell și Timpe rezumă grăitor: „Societatea civilă activă și acțiunea statului nu sunt opuse, ci co-generatoare ale binelui comun” (Krell/Timpe 2011: 197).

Înainte de a ne îndrepta atenția asupra „peisajului multicolor” al actorilor din societatea civilă, vom analiza mai îndeaproape cele două concepte ale societății civile liberale, respectiv solidare, așa cum au fost dezvoltate de Embacher/Lang (Embacher/Lang 2008: 95–111). Intenția explicită este de a înțelege în primul rând conceptele, chiar dacă în acest manual considerăm și susținem accepțiunea normativă a societății civile solidare ca parte a democrației sociale.

Societatea civilă liberală sau libertatea față de stat

„Individului este pe atât de liber, pe cât se poate elibera de stat. Societatea civilă este în acest scop forma esențială de organizare pentru a împlini libertățile politice, ancorate în drepturile fundamentale.” Cu aceste cuvinte s-ar putea enunța succint crezul libertarian și punctul de pornire al unei accepțiuni libertariene/liberale a societății civile.

Embacher și Lang rezumă expresiv acest concept al societății civile, dezvoltat prin raportarea critică la stat:

„Ideea societății civile liberale se înscrie pe linia tradițională a liberalismului politic și economic. [...] Toate variantele au în comun o atitudine mai mult sau mai puțin sceptică față de acțiunea socială a statului și accentuarea propriei responsabilități și a îndatoririlor cetățenești. [...] Acest context ideatic influențează încercarea majorității reprezentanților liberali de a atribui societății civile o pondere mai mare în relația cu statul. Un alt context rezultă din critica față de statul asistențial. Acesta, spune esența criticii de sorginte liberală, duce în cele din urmă la o diminuare a libertății și a implicării.” (Embacher/Lang 2008: 96 urm.)

Crezul libertarian

În esența accepțiunii liberale, libertățile fundamentale ale individului trebuie să se înfăptuiască în societate. Statului, dar și societății, li se impun limite stricte .

Pentru a înțelege considerentele accepțiunii liberale, să ne aducem aminte de modelul libertăților fundamentale din liberalismul politic al lui John Locke:

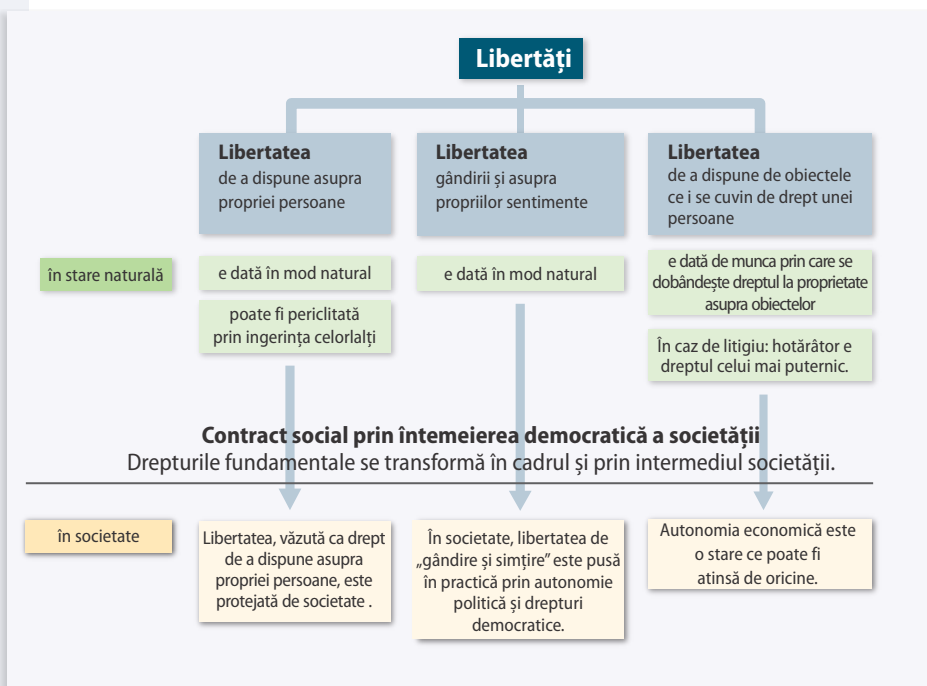

Fig. 20: Accepțiunea libertății la John Locke

Pornind de aici, ne putem acum întreba cu ajutorul căror instituții ale societății se pot înfăptui din perspectivă liberală cele trei libertăți fundamentale.

Par a fi clare **proprietatea asupra persoanei** și autonomia economică. Din punct de vedere social, „proprietatea asupra propriei persoane” este asigurată de garantarea libertăților negative de către stat (adică nicio persoană nu are a se teme de o ingerință a statului, dar nici de un abuz al altor cetățeni). Așa cum am observat mai sus, aceasta este din perspectiva liberală justificarea foarte strict limitată a existenței statului.

Autonomia economică se organizează în accepțiunea liberală prin piață.

Argumentarea devine mai dificilă, atunci când ne ocupăm de **libertatea asupra gândirii și simțirii**. Privită sistematic, libertatea politică (în starea naturală prezentată: „libertatea asupra gândirii și simțirii”) se poate împlini doar extrem de limitat în cadrul statului, și în esență doar la nivel individual (ca „libertate față de stat”), pentru că orice decizie democratică poate în principiu îngreuna libertatea individuală și limita astfel spațiul „gândirii și simțirii”. Dacă o decizie democratică este așadar în defavoarea mea, ea poate să-mi îngreuească semnificativ libertatea individuală. În privința statului, o circumstanță agravantă este că, prin administrație și puterea executivă, el dispune eventual de mijloacele de forță pentru a impune deciziile. În esență așadar, statul nu este actorul potrivit pentru a garanta cuprinzător „libertatea asupra gândirii și simțirii”, respectiv „libertatea politică” la nivel individual.

Din perspectivă liberală, aceste considerente limitează posibilitățile admisibile de ingerință a statului și fac loc asocierilor liber alese ale unei societăți civile libere. Acest lucru, spune convingerea liberală, induce libertatea de opțiune, adică de a te implica doar acolo unde dorești.

Liberalismul postulează în esență libertatea față de coordonarea socială, așadar nu admite realizarea libertății prin intermediul coordonării sociale. Libertatea este așadar atât independența față de stat, cât și față de necesitatea coordonării. „Libertatea asupra gândirii și simțirii” se realizează astfel pe de-o parte în cadrul unui stat de drept, ce garantează formal libertățile negative, iar pe de altă parte în cadrul libertății pieței. Libertatea pieței este cea care garantează că nu deciziile democratice, ci piața decide succesul sau insuccesul năzuinței de libertate a individului.

Din acest punct de vedere, din perspectiva liberală este suficient dacă statul se limitează la libertățile negative și lasă împlinirea la latitudinea propriei organizări a cetățenilor. Orice altă ingerință i-ar depăși pe participanți de șansa propriei decizii.

În viziunea democrației sociale, această definiție absolută („libertate față de stat și independență”) nu poate fi împărtășită decât cu rezerve.

*Particularitatea
conceptelor liberale*

Această experiență este una adânc înrădăcinată, în special în practica americană.¹⁶ Imigranții ajunși în SUA erau de multe ori refugiați din state opresive. Ei nu percepușeră statul ca pe o comuniune utilă a cetățenilor, care sporește nivelul de libertate pentru fiecare individ, ci ca instrument al represiunii. SUA promiteau o viață într-o societate liberă și un stat ce se limita la strictul necesar. Toate problemele societății se rezolvau fie individual, fie prin asocieri libere. În urma vizitei sale în SUA, în anii 1830, Tocqueville relatează despre o atitudine până astăzi caracteristică societății americane:

„Locuitorul Statelor Unite știe din naștere că trebuie să se sprijine doar pe sine însuși în lupta împotriva relelor și obstacolelor vieții; el privește autoritatea socială cu suspiciune și cu neliniște și nu apelează la puterea ei decât dacă nu poate altfel. Aceasta se poate observa dintru început, încă din școală, unde copiii se supun, chiar în jocurile lor, regulilor stabilite de ei [...]. Același spirit se regăsește în toate actele vieții sociale [...]. Dacă e vorba de plăcere, se vor asocia pentru a da mai multă splendoare și rimicitate sărbătorii. Se mai unesc și pentru a rezista unor dușmani cu desăvârșire intelectuali: în comun sunt combătute toate excesele. În Statele Unite oamenii se asociază în scopul securității publice, al comerțului și industriei, al plăcerii, al moralei și religiei.” (Alexis de Tocqueville, Despre democrație în America, Trad: M. Boiangiu și B. Staicu, Humanitas, București, 2005, p. 220)

Încrederea în propria organizare, pe de-o parte, și piață, pe de altă parte este prevalentă. Statul, în schimb, joacă un rol decisiv mai ales în apărarea față de pericole externe. În societatea americană, acest fundament de gândire se menține până astăzi și se reflectă în multe aspecte.

Dar și din perspectiva unei democrații sociale, accepțiunea liberală a statului și a societății civile poate fi pusă sub semnul întrebării. Argumentul principal ar putea fi că șansa individului de a-și împlini libertatea ține până la urmă de o „loterie a norocului”. De exemplu, faptul de a fi născut într-o familie bogată sau săracă din Statele Unite conturează automat șanse mai mari sau mai mici în societatea civilă.

16 Un rezumat extrem de reușit și realizat cu multă sensibilitate se găsește la Gret Haller (Haller 2003). (n.a.)

A avea sau nu posibilitatea de a-și manifesta potențialul și de a se alătura în acest scop unor biserici, asociații sau comunități de interese, dar și posibilitatea de a influența deciziile politice nu depinde – așa cum se afirmă – de performanță sau voință, ci de origine. Și tocmai din perspectiva normativă a înțelegerii democrației sociale trebuie să ne îndoim că libertatea poate fi într-adevăr suficient trăită de toți.

Societatea civilă solidară – libertatea manifestată solidar

Societatea civilă liberală nu poate fi un model de invocat pentru democrația socială. Aceasta se bazează mai curând pe raportul de complementaritate dintre statul democratic și societatea civilă solidară.

Lang și Embacher schițează și „societatea civilă solidară”:

„Ideea societății civile solidare se înscrie în linia tradiției social-democrației. [...] Miza modelului societății civile solidare este mai puțin critica statului, ci mai curând redefinirea acțiunii statului în raport cu societatea civilă. Caracteristică pentru variantele acestui model este căutarea unei redistribuiri a responsabilității statului, economiei și societății în rezolvarea problemelor actuale. Se manifestă încredere în respectarea unor obligații ale statului asistențial, se recunoaște însă și nevoia de schimbare, reflectată într-o mai puternică accentuare a aspectelor privind «democratizarea democrației»” (Embacher/Lang 2008: 105).

Astfel, societatea civilă solidară joacă un rol central în înfăptuirea unei democrații sociale.

Din perspectiva democrației sociale, Thomas Meyer a indicat patru motive esențiale care argumentează rolul central al societății civile solidare:

- „Prin acțiunea societății civile, se împlinesc de regulă nemijlocit postulatele politic-democratice ale autoconducerii societății de către cetățeni egali.”
- „Prin intervenții ale societății civile în procesele democratice de decizie din cadrul ansamblului sistemului social, pot fi articulate interese ale cetățenilor.”

*Meyer:
patru argumente*

- „Prin implicarea în societatea civilă, cetățenii pot dobândi în special acele competențe (*empowerment*), ce le creează capacitatea de a-și exercita efectiv rolul de cetățeni ai statului.”
- „Ca formă a acțiunii cetățenești solidare, acțiunile societății civile pot oferi unor terți instrumente de autoajutorare și asistență la un nivel cantitativ și calitativ mult peste acele nevoi materiale și sociale pe care persoanele afectate le-ar putea revendica sub formă de drepturi și obține prin mijloacele statului social.”

Aceste patru motive construiesc în enunțul lor normativ o rețea ce cuprinde statul democratic, societatea civilă solidară și cetățenii activi.

Cele patru puncte esențiale enunțate de Meyer oferă un bun punct de plecare și impulsuri utile pentru a deduce principii de acțiune în relația dintre stat și societatea civilă:

1. Autoconducere în asociere liberă, ca spațiu de configurare a democrației sociale

Democrația socială privește cetățenii ca pe oameni responsabili, având în mod egal dreptul la demnitate, libertate și manifestare personală activă. Forma ideală pentru o astfel de viziune asupra omului trebuie identificată într-o asociere liberă, ce se autoconduce democratic. Această idee se materializează în special în contexte de mici dimensiuni, cum ar fi uniunile, asociațiile, grupurile de autoajutorare și inițiativele.

2. Element corectiv în procesele reprezentativ-democratice

Un al doilea punct esențial atribuit de Meyer societății civile implică anumite condiții. Pentru început, poate stârni mirare ideea că într-un stat democratic „interesele cetățenilor” nu se pot realiza suficient prin alegeri și decizii parlamentare. Oare nu tocmai procesele de decizie în cadrul statului reprezintă „interesele cetățenilor”, identificate democratic? Răspunsul la această întrebare este un „da și nu” cât se poate de precis. Desigur că interesele cetățenilor sunt reprezentate de autoorganizarea democratică a statului și se exprimă prin alegeri.

Este însă nevoie de funcția corectivă a societății civile, pentru că nu orice decizie se poate lua în urma votului tuturor celor afectați, chiar dacă are loc un referendum.

De aceea este de importanță fundamentală ca cei care au interese într-o problemă de politici publice să poată participa ca specialiști și „avocați ai propriei cauze”. Această importantă funcție de participare și consultare a societății civile într-o democrație „deliberativă” este poate cel mai important folos al interacțiunii dintre stat și societatea civilă (vezi Capitolul 3). Nu trebuie uitat însă în aceste procese de consultare că cei ce se implică nu pot vorbi în niciun caz în numele tuturor celor afectați de o decizie. De regulă, cei mai bine situați și educați se implică mai des și mai intens – de aceea ei nu pot vorbi în numele tuturor celorlalți.¹⁷

Democrația reprezentativă se caracterizează prin faptul că deseori deciziile de politici publice se iau de către personalul politic ales prin vot. Prin completarea cu proceduri provenite sau derivate din democrația directă, deciziile pot fi luate și direct de cetățeni. Acest lucru poate duce la o mobilizare sporită și la dezvoltarea calitativă a unor concepte politice.

3. Empowerment¹⁸ pentru societatea civilă

A lupta eficient pentru propriile interese și pentru interesele societății presupune competențe de acțiune ce pot fi învățate și aplicate mai ales în cadrul instituțiilor din societatea civilă. Comportamentul democratic nu este o calitate înăscută, ci o aptitudine dobândită.

4. Generarea voluntară de asistență socială

Angajamentul în beneficiul altora este în continuare o motivație esențială pentru mulți oameni care se implică civic. O analiză a activității asociațiilor caritative, dar și a miilor de asociații din domeniul educației sanitare și pedagogice, arată clar că acești actori din societatea civilă pot identifica și acoperi mult mai precis, mai exact și mai intens nevoile sociale. Pentru o democrație socială, acest lucru nu înseamnă că statul se poate retrage. El răspunde în continuare, având rolul de garant și de promotor.

Cele patru argumente ale rolului central al societății civile și principiile de acțiune derivate aici din acestea subliniază că, din perspectiva normativă a democrației sociale, ar trebui să existe un raport specific de complementaritate între statul

¹⁷ În chestiunea participării vezi și Norbert Walter 2011.

¹⁸ De la cuvântul „power”, putere în limba engleză. „Empowerment” se poate traduce prin „capacitare” și descrie măsurile și strategiile prin care oamenii urmează să fie înzestrați cu capacitatea de a-și apăra mai autonom interesele.

democratic cu un rol și comportament activ, pe de-o parte, și o societate civilă solidară și consultativă pe de altă parte.

„O societate civilă puternică ne oferă o patrie în perioade de schimbări intempestive. Acolo unde oamenii se implică pentru oameni, este posibil să se manifeste și disponibilitatea de preluare a responsabilității, sentimentul de echitate, stima reciprocă, solidaritatea și utilizarea cu măsură a libertății individuale. Democrația depinde de asemenea virtuți învățate și trăite.”

(Programul de la Hamburg 2007: 30)

4.3. O privire asupra implicării civice

„Societatea civilă” nu este un construct rigid, ci se bazează pe o configurație mereu în schimbare a unor actori, acorduri voluntare, concepte și asocieri. În esență, „societatea civilă” este un termen abstract și „artificial”. Acest lucru face ca descrierea obiectivelor normative ale raportului dintre „societatea civilă” și stat să fie oarecum simplă – „societatea civilă” rămâne însă dificil de descris concret.

Implicarea civică

„Implicarea civică este voluntară, neîndreptată spre câștiguri materiale, orientată spre binele public, se manifestă în spațiul public și are loc în comun sau în cooperare. Implicarea civică generează capital social, competențe democratice, procese informale de învățare” (Ministerul federal pentru familie, seniori, femei și tineret 2005: 40).

O descriere completă ar fi imposibilă, din cauza multitudinii de actori, iar durata de valabilitate a descrierii ar fi relativ redusă, pentru că peisajul este foarte viu și se modifică permanent.

În cele din urmă, nu ne putem concentra privirea decât asupra peisajului și formelor implicării civice (adică asupra nivelului individual) precum și asupra unor actori importanți.

*În atenție:
nivelul individual*

Implicarea civică are loc la nivelul individual. Ea formează astfel un pandant (necesar) al societății civile, dar și o poziționare politică în contextul implicării, al societății civile și al statului: „Alegerea noțiunii de «implicare civică» indică limpede relația dintre implicare și atributul de cetățean; noțiunea aceasta ne permite să înțelegem atributul cetățeniei ca pe o dimensiune autonomă a implicării de cele mai diferite tipuri – politică, socială și comunitară. Toate formele de implicare au în viața cotidiană o importanță pentru coeziunea societății” (Bundestag German 2002: 24).

*Pendant al
societății civile*

Utilizarea noțiunii de „implicare civică” s-a impus astfel practic transpartinic, dar concurează în Germania cu termenul de „implicare voluntară”. În acest manual vom utiliza noțiunea de „implicare civică”, pentru că accentuează mai bine aspectul de democratizare și astfel de revendicare a schimbării sociale (vezi în acest sens și Held 2010: 407).

Dar și reciproca este valabilă: există „forme necivice ale implicării”, la o primă vedere greu de distins (la nivel de definiție) de „implicarea civică” (vezi și rezumatul lui Embacher/Lang 2008: 200 f.).

*Delimitarea față
de implicarea
necivică...*

Prin ce se distinge de exemplu un proiect al unei organizații de dreapta de cel al Bisericii Catolice sau Evanghelice? La o primă vedere există câteva puncte comune: implicarea este în ambele cazuri voluntară, neîndreptată spre câștiguri materiale, se adresează nevoilor tinerilor și se desfășoară în spațiul public.

În esență, există însă două diferențe fundamentale: nu în ambele cazuri obiectivele au ca reper ordinea democratică și liberală. Iar în al doilea rând este probabil ca în ambele cazuri procedurile interne de lucru să nu respecte principii democratice.

*... prin obiective
și organizare*

Ca atare, implicarea civică impune din acest punct de vedere câteva condiții: nu se poate realiza (și defini) decât în cadrul democrației și drepturilor fundamentale și în combinație cu acestea. Statul democratic, societatea civilă solidară și implicarea civică sunt interdependente.

Într-un manual ce cuprinde doar informațiile esențiale, sunt greu de descris toate formele diverse și vii pe care le ia implicarea civică. Vom putea de aceea prezenta

*Rezumat
cu privire la
două aspecte*

Mai întâi: o
„descriere a peisajului”

A doua etapă:
interacțiunea dintre
stat și societatea civilă

Funcții onorifice

doar o selecție, o fotografie de moment ce se limitează la două aspecte:

Într-un fel de „descriere a peisajului”, prezentăm mai întâi formele implicării civice, tipologia actorilor din societatea civilă și datele privind implicarea individuală. Chiar dacă au loc schimbări permanente, se pot totuși descrie continuități și linii de forță, strâns legate de evoluția societății.

O a doua etapă se va referi apoi la interacțiunea dintre stat și societatea civilă. Cu toată precauția, se poate constata un sens diferit atribuit societății civile solidare și celei conservator-liberale, la diferitele niveluri: local, de land sau federal. Accepțiunea normativă în cadrul interacțiunii rămâne așadar identificabilă, cu unele rezerve.¹⁹

Cele două aspecte (actorii și evoluția lor, respectiv încorporarea politică și încadrarea dată de stat) se influențează reciproc și se întrepătrund.

Forme ale implicării civice

Comisia de anchetă a Bundestagului a formulat în raportul său final din 2002 o definiție a implicării civice, utilizată între timp aproape consensual. Comisia a reținut că implicarea civică se caracterizează prin faptul că este vorba de activități voluntare, îndreptate spre folosul public.

Această definiție cu sens larg permite o multitudine de forme ale implicării, dezvoltate istoric cu mult înaintea definiției. În cele ce urmează, din acest număr mare ne vom opri, cu titlu de exemplu la patru forme „tipice” ale implicării:

Exemplul 1: Domnul Senator Buddenbrook

În romanul său *Buddenbrooks – Verfall einer Familie* (în română: Casa Buddenbrook), Thomas Mann descrie situația în care mai mulți candidați concurează pentru funcția onorifică de senator al orașului Lübeck.

Personajul Thomas Buddenbrook este unul dintre candidați. Caracterizarea sa subliniază cât de strânsă era legătura dintre reputația socială și funcția onorifică în secolul al XIX-lea:

¹⁹ Cf. Capitolul 5.

„Prestigiul lui Thomas Buddenbrook era de altă natură. El nu exista doar pentru sine. În el, oamenii cinsteau personalitatea încă neuitată a tatălui, a bunicului și a străbunicului său și, făcând abstracție de propriile-i succese în afaceri și în viața publică, Thomas era purtătorul unei glorii cetățenești seculare. Dar armele lui de căpetenie erau totuși suplețea, gustul ales, îndatoritoarea amabilitate cu care știa să reprezinte și să valorifice această glorie.” (Thomas Mann, Casa Buddenbrook, 2009, p. 364)

„Dar exigențele pe care el însuși și alții le ridicau față de talentele și puterile lui creșteau mereu. Era copleșit de obligații particulare și publice. [...], căile ferate, vama și alte afaceri de stat îl solicitau de asemenea și, în miile de ședințe administrative și de control pe care trebuia să le prezideze de când fusese ales senator, avea nevoie de toată prevederea, de toată amabilitatea și mlădierea, pentru a nu jigni susceptibilitatea unor oameni mult mai în vârstă decât el și a se supune în aparență experienței lor mai îndelungate, fără a scăpa însă din mână puterea.” (Thomas Mann, Casa Buddenbrook, 2009, p. 371)

Exemplul 2: Federația Muncitorească de Ciclism „Solidaritatea”

Un exemplu pentru implicarea cu titlu onorific în mișcarea sportivă muncitorească este Federația Muncitorească de Ciclism „Solidaritatea”. În perioada sa de avânt maxim din 1931, clubul înființat în 1869 avea 333.000 de membri. Începuturile mișcării sportive muncitorești datează de dinainte de 1878. În urma Legii anti-socialiști, cluburile de gimnastică în care activau majoritar social-democrați au fost excluse din federația burgheză de gimnastică. Ca reacție, 51 de cluburi au fondat în 1893 în orașul Gera Federația Muncitorească de Gimnastică. Au urmat alte discipline sportive. Obiectivul Federației Muncitorești de Ciclism „Solidaritatea” era promovarea sportului de masă; sportul de performanță și chiar concursurile erau la început dezavuate. În 1933, federația a fost interzisă de naziști. Chiar dacă în general sportul muncitoresc nu a fost revitalizat după 1945, Federația Solidaritatea are și azi un urmaș omonim.

► www.die-soli.de

*Mișcarea sportivă
muncitorească*

Exemplul 3: rețeaua de acțiune critică anti-globalizare „Attac”

Attac este o rețea critică la adresa globalizării, înființată în 1998, în Franța. Attac este un acronim pentru „Association pour une taxation des transactions financières pour l'aide aux citoyens” (asociația pentru taxarea tranzacțiilor financiare în ajutorul cetățenilor). Potrivit propriilor informații, attac este astăzi activă în 50 de țări și are peste 90.000 de membri.

Attac a devenit cunoscută mai ales prin acțiuni spectaculoase cu priză la presă. Între timp, rețeaua și-a extins principalele preocupări tematice:

„În 1999, Attac a participat la protestele anti-OMC de la Seattle, care au dus la eșuarea negocierilor. Attac a fost co-inițatoare a înființării primului Forum Social Mondial la Porto Alegre. În prezent, Attac participă la contra-summituri și proteste împotriva G8, G20, a Organizației Mondiale a Comerțului (WTO), a războiului din Irak etc. Cu ocazia Conferința Națiunilor Unite despre schimbările climatice de la Copenhaga, Attac a început să activeze într-o nouă mișcare mondială de revendicare a echității climatice globale.”

► www.attac.de

Exemplul 4: Occupy Wall Street

La 17 septembrie 2011, protestatari au ocupat parcul Zuccotti din apropierea Wall Street din New York City și l-au rebotezat „Liberty Plaza”. Sub sloganul „Noi suntem cei 99 la sută”, ei demonstau împotriva clivajului social din SUA și a privilegiilor și influenței unui număr mic de superbogați. Prin ocuparea Wall Street, urma să se pună accent pe obiectivul eliminării acestor deficite. În perioada următoare, în „Liberty Plaza” a luat naștere o tabără de protest organizată după principiile democrației fundamentale, devenind punct de pornire pentru alte acțiuni.

Mișcarea Occupy-Wall-Street (OWS) a servit ca model pentru abordări similare în alte orașe americane, dar și în Europa, printre altele la Frankfurt pe Main. Mișcarea face la rândul ei trimitere la mișcarea arabă de democratizare și la mișcarea spaniolă „Democrație autentică acum!”

Parcul Zuccotti a fost evacuat la 15 noiembrie de poliția din New York. În interiorul mișcării, acțiunea a fost comentată spunându-se că „ideile nu pot fi evacuate!”

► <http://occupywallst.org>

Dacă privim cele patru exemple prezentate, observăm că definiția „implicării civice” se aplică tuturor. Și totuși, ele diferă clar în privința dimensiunii și a contextului istoric în care au apărut.

Primul exemplu reprezintă clasică funcție onorifică, așa cum s-a impus în secolul al XIX-lea, odată cu ascensiunea burgheziei intelectuale și economice. Cetățenii îmbogățiți activau onorific în administrația municipală și puteau astfel să-și asigure influența, asumându-și astfel însă și o răspundere (patriarhală!) față de societate.

*Funcția onorifică
clasică: influență
și răspundere*

Prin autoadministrarea locală, implicarea prin îndeplinirea unei funcții onorifice clasice era încă de timpuriu strâns legată de stat, mai precis de la adoptarea din Regulamentului orășenesc al Prusiei din 1808.²⁰ Prin el, nobilul Heinrich Friedrich Karl vom Stein dorea să stabilească un nou raport între stat și cetățean: „Vitalizarea spiritului comunitar și a sentimentului civic, antrenarea forțelor admirate și greșit îndrumate și a cunoștințelor răzlețe, armonia dintre spiritul, vederile și nevoile nației și cele ale autorităților statului, revitalizarea sentimentelor în favoarea patriei, autonomiei și a onoarei naționale” (Büsch 1992: 22).

Încă din preambul se precizează această redistribuire a rolurilor între stat și cetățean:

„Lipsa, vizibilă mai ales în timpuri noi, a unor prevederi adecvate în favoarea unui sector public urban și a reprezentării comunității urbane; interesele cetățenilor, distincte acum în funcție de clase și bresle; nevoia stringent manifestată a participării efective a cetățenilor la administrarea sectorului public – toate acestea ne conving că trebuie să dăm orașelor o mai bună și mai autonomă constituție, care să permită cetățenilor să înființeze legal un punct fix de adunare și să influențeze activ administrarea spațiului public, trezind și menținând astfel spiritul civic.”

(Preambul la Regulamentul orășenesc al Prusiei din 1808)

20 Este drept că Lübeck nu era parte din statul Prusiei, ci s-a alăturat Imperiului German abia în 1871. Orașele hanseatice dezvoltaseră încă de dinainte o cultură diferită a cooptării cetățenilor.

Pentru a formula ceva mai patetic: într-un prim val al societății civile, burghezia era integrată ca pătură socială ce sprijină statul. Se năștea astfel clasică „funcție onorifică”.

Al doilea exemplu poate fi considerat reprezentativ pentru mișcarea muncitorească. Mai întâi, muncitorii se asociaseră solidar în uniuni muncitorești. Ei își propuneau să organizeze întrajutorarea și să urmărească obiective culturale și nu în ultimul rând politice. Astfel, în ultima parte a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea apar sute de asociații pentru educația muncitorilor, cluburi de mandolină, coruri și asociații sportive. Una dintre cele mai cunoscute (și mai de succes) era Uniunea Generală a Muncitorilor din Germania, înființată în 1863, printre alții de Ferdinand Lassalle, și din care s-a dezvoltat actualul Partid Social-Democrat German.

În special în faza lor incipientă, asociațiile muncitorești au format o contracultură în raport cu instituțiile represive ale statului, dorind de început să lucreze autonom și să creeze o plasă de siguranță.

O privire asupra mentalității democratice și autonome și a stilului corespunzător de lucru din cluburile muncitorești ne-o oferă Adler, Iske și Scharfenberg:

„Asociațiile muncitorești din perioada 1840 - 1870 aveau forme de organizare relativ unitare. Uimitor este că structura lor urmărea de regulă linia democratice. Organul decisiv era adunarea membrilor, care dezvolta conștiința democratică a muncitorilor prin dezbateri și trebuie privită ca o primă formă efectivă de educație politică. În multe dintre asociații exista, pe lângă secțiile de învățământ, și o secție de canto și/sau sport. De multe ori făceau parte din ele și instituții de tip cooperatist. Întâlnirile relaxate – reprezentând uneori chiar principala activitate a asociațiilor – aveau loc regulat; în multe statute erau prevăzute chiar cu titlu obligatoriu. [...] O parte importantă a veniturilor modeste era alocată cumpărării de cărți și organizării învățământului.” (Adler/Iske/Scharfenberg 1982: 69)

La nivel intern, asociațiile erau (de regulă) organizate democratic, inclusiv la bază, iar scopurile lor apărau – identic în acest caz cu conceptele societății civile de azi – interesele comune ale muncitorimii. Asociațiile muncitorești nu militau din acest punct de vedere pentru o altă formă de (auto)organizare, ci susțineau încă de foarte timpuriu un stat democratic al poporului, bazat pe dreptul egal și universal de vot.

Se consideră că motivele apariției asociațiilor ar fi fost în acest caz industrializarea și nașterea marilor metropole. Muncitorii, având condiții socio-culturale similare și relații strânse de cooperare în cartierele lor, reprezentau majoritatea în asociațiile pedagogice și sportive. În afara mediului muncitoresc, în special bisericele organizau asociații caritative și religioase.

În aceste condiții, se poate reține că mediul asociativ era puternic ancorat în mișcarea muncitorească și astfel în social-democrație (in statu nascendi).

Mediul asociativ și, analog cu acesta, mișcarea cooperatistă au evoluat pe parcursul industrializării și urbanizării de la sfârșitul secolului al XIX-lea în paralel cu edificarea Imperiului German.

În perioada de început a Imperiului German din anii 1870, Bismarck a putut (într-o primă fază) să controleze mișcarea muncitorească printr-o dublă strategie: pe de-o parte, Legea anti-socialiști din 1878 a dus la interzicerea activităților politice, pe de-altă parte, mediul asociativ era mai strâns legat de stat.

Așa cum înființarea asigurărilor sociale a fost o „mutare reușită” a Cancelarului Bismarck, în intenția sa de a slăbi social-democrația și de a lega muncitorii de Imperiu, așa și raportarea la mediul asociativ, aflat în formare și dezvoltare, urmărea considerente de strategie politică. Bismarck oferea asociațiilor o poziție legală sigură în raport cu Imperiul, fiind însă tocmai astfel în măsură să le integreze ca parte a statului autocrat. Între Imperiu și mediul asociativ a apărut așadar o legătură timpurie (cf. Zimmer/Priller 2007: 46).

Bismarck s-a asigurat astfel că asociațiile aveau nevoie de o aprobare juridică din partea statului și a normat formele de organizare și obiectivele permise pentru

*Organizare:
în asociații*

*Dublă strategie
a lui Bismarck*

*Interzicerea activității
politice și organizare
apropiată de stat*

înființarea de asociații. Aceste reglementări fac parte (până în zilele noastre) din Codul Civil (BGB), fiind cuprinse în articolele 21–79.

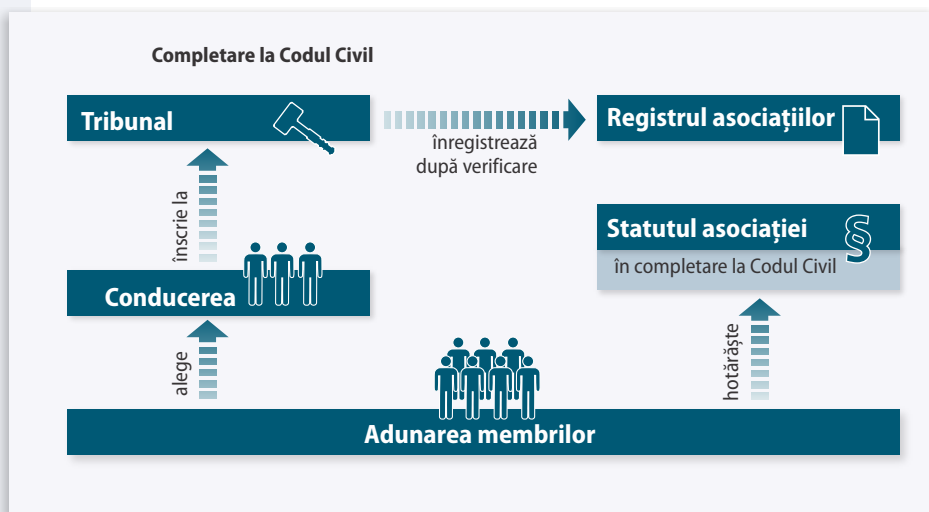

Fig. 21: Model general pentru înregistrarea asociațiilor

Acest model a favorizat până astăzi organizarea societății civile din Germania în strânsă relație cu statul (cf. Zimmer/Priller 2007: 45). Același lucru este valabil și pentru asigurările sociale, introduse de Bismarck și extinse în perioada Republicii de la Weimar.

Formele de organizare apropiate de bază ale mișcării muncitorești, dar și voința de a se sprijini reciproc în spiritul solidarității și de a se organiza pe principii democratice și în forme autoadministrative s-au păstrat și după adoptarea primei constituții democratice a Republicii de la Weimar. Statul avea așadar parte de un element corectiv critic și complementar, situația reprezentând fără doar și poate o „particularitate germană”.

*Asociațiile:
răspândite*

Asociația este până astăzi de departe cea mai răspândită formă de organizare a organizațiilor din societatea civilă (aproximativ 80% din organizațiile celui de-al treilea sector; cf. Zimmer/Priller 2007: 47). Faptul că este vorba de un model de succes o arată și evoluția mediului asociativ:

„În ultimii 40 de ani, numărul asociațiilor din Germania a crescut evident, de la 86.000 în anul 1960 (vechea Republică Federală) la 545.000 în anul 2001 (în landurile vechi și cele noi). În această perioadă, numărul asociațiilor înregistrate la 100.000 de locuitori s-a cvadruplat, de la 160 la 662” (Embacher/Lang 2008: 44).

Al treilea exemplu arată însă că și revoluția culturală a generației 1968 și, ulterior, mișcarea feministă, cea pentru pace și cea ecologistă au generat noi forme de organizare a societății civile. Nu a luat amploare nici implicarea prin îndeplinirea de funcții onorifice clasice, nici prin forma „clasică” de activare în asociații, ci s-au adăugat forme mai flexibile de asocieri, rețele și activități centrate pe acțiuni și proiecte.

Al patrulea exemplu se referă la o mișcare dintr-o întreagă serie denumită în manual „cele mai noi mișcări sociale”. Ele sunt, pe de-o parte, un fenomen încă foarte recent, despre care nu se pot face prea multe afirmații din perspectivele confirmate ale științelor politice. Pe de-altă parte, tocmai aceste mișcări relativ slab instituționalizate, a căror organizare și dinamică se alimentează mai ales din posibilitățile de conectivitate oferite de Web 2.0, exercită o mare putere de atracție. De aceea, ele sunt amintite, la rândul lor, ca exemplu pentru o formă de implicare.

Toate cele patru exemple arată în esență că avem de-a face cu un amestec de patru factori de efect: o **misiune politică** , de care agenda puterii politice ținea sau ține insuficient cont; voința unor procese **autogestionate** și **configurate democratic** ; nu în ultimul rând dorința de a acționa politic **în afara instituțiilor statului** .

În plus, se constată că evoluția societății (civile) a favorizat și reformele și transformările de la nivelul statului. La rândul său, statul a urmărit propriile strategii de integrare și control. Relația dintre stat și societatea civilă este și rămâne nu una de dependență, ci una de complementaritate.

Parte a mișcării 1968

Un fenomen recent

*Implicare diferită:
elemente de legătură*

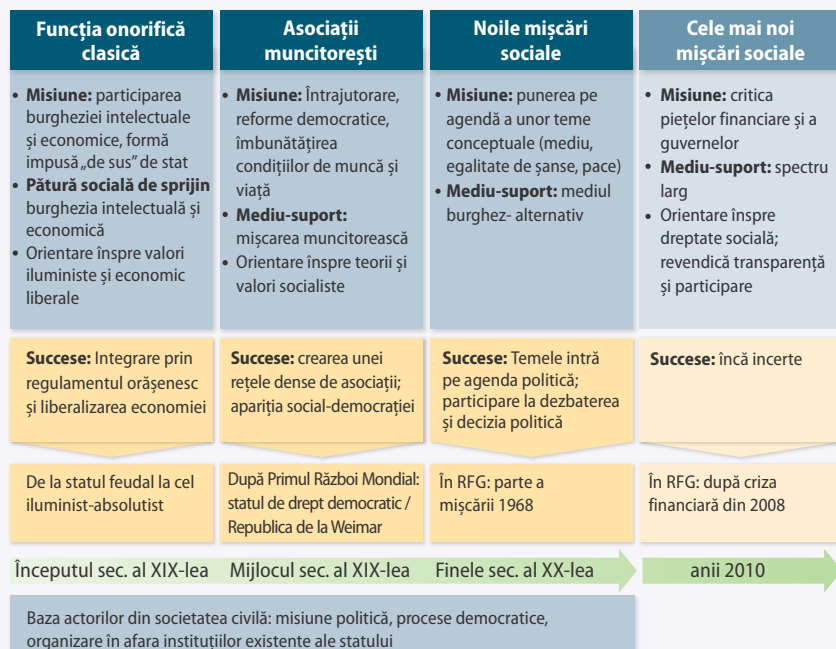

Fig. 22: *Forme istorice ale actorilor din societatea civilă*

Chiar și această scurtă privire asupra istoriei actorilor societății civile evidențiază spectrul larg al implicării, dar și relația productivă și tensionată cu statul.

*O „fișă de date”
cu principalii actori*

Fără îndoială: atât cele patru forme descrise anterior, cât și istoria schițată nu sunt decât un crochiu și nu reflectă nici pe departe diversitatea formelor și zonelor de interes urmărite de actorii din societatea civilă în zilele noastre. Pentru a sugera măcar această diversitate, vom prezenta în cele ce urmează pe scurt „fișele de de post” ale principalilor actori.

Tipuri de actori ai societății civile

Formele de organizare se diferențiază considerabil în sfera non-profit. În cele ce urmează le prezentăm pe scurt pe cele mai importante, ținând cont de cadrul juridic, datele empirice și problemele uzuale.

AGENȚII PENTRU VOLUNTARIAT

Domeniu de activitate	<ul style="list-style-type: none">• Informare, consultanță și intermediere de voluntari pentru asociații, inițiative etc.• PR și lobby pentru implicarea civică• Consultanță pentru organizații cu funcții onorifice• Eventual proiecte suplimentare
Prima apariție	La mijlocul anilor 1990; concept din Olanda și Marea Britanie
Număr de org. în Germania	cca 400 / Sursa: www.bagfa.de / situația: 5 martie 2012
Finanțare/organizare	<ul style="list-style-type: none">• parțial de la bugetul local, fundații, asociații• Finanțare parțială eventual prin obținerea de fonduri de proiect de la companii
Probleme principale, provocări în viitor	<ul style="list-style-type: none">• Finanțare (personal, calificarea personalului)• Extinderea spectrului de activitate de la intermedierea de voluntari la preluarea rolului de „centru pentru implicare civică”
Surse/bibliografie	Jakob 2010: 237–239
Internet	www.bagfa.de

BIROURI PENTRU SENIORI

Domeniu de activitate	<ul style="list-style-type: none">• Sprijin pentru seniori în vederea implicării, creșterea competențelor de implicare ale seniorilor• Promovarea participării persoanelor vârstnice• Promovarea unei imagini pozitive a îmbătrânirii• Creșterea gradului de activitate individuală a seniorilor• Servicii în domeniu pentru administrații locale
Prima apariție	În anii 1990
Număr de org. în Germania	cca 300 (reunite în Uniunea Federală) / Sursa: www.seniorenbueros.org / Data de referință: 5 martie 2012
Finanțare/organizare	De multe ori de la bugetele locale, pentru că art. 71 SGB XII le obligă să ofere servicii social-culturale și consultanță pentru seniori. Administrațiile locale îndeplinesc această obligație a statului sau o delegă eventual prin finanțarea birourilor pentru seniori.
Probleme principale, provocări în viitor	<ul style="list-style-type: none">• Proiecte transgeneraționale ca temă suplimentară• Deschidere și relaționare cu alți actori din societatea civilă• Parțial probleme de finanțare
Surse/bibliografie	Jakob 2010: 239–241
Internet	www.seniorenbueros.org

PUNCTE DE CONTACT PENTRU ÎNTRAJUTORARE

Domeniu de activitate	<ul style="list-style-type: none">• Consultanță și sprijin• Asistență organizatorică (punerea la dispoziție de spații)• Asistență profesională la înființarea de grupuri de autoajutorare• Interrelaționare cu instituții precum spitale etc.• Domeniul principal: întrajutorare socială, psihosocială și de sănătate
Prima apariție	În anii 1980
Număr de org. în Germania	Puncte de contact: ca. 280 / Grupuri de întrajutorare: între 70.000 și 100.000 / Sursa: www.nakos.de Data de referință: 2010 (accesat la 5 martie 2012)
Finanțare/organizare	Întrajutorarea este subvenționată de casele de asigurări de sănătate în temeiul Art. 20 c din Cartea a Cincea a Codului Social (Art. 20 c SGB V). Pe lângă alocările de fonduri din partea administrațiilor locale, această subvenție reprezintă cea mai mare parte a finanțării.

Probleme principale, provocări în viitor

- Scăderea alocărilor din bugetele locale
- Reducerea prejudecăților din partea instituțiilor clasice (de ex. a științei medicale)
- Participarea în cadrul organelor de autogestiune ale caselor de asigurări de sănătate poate fi consolidată și extinsă.

Surse/bibliografie

Jakob 2010: 241–244

Internet

www.nakos.de

FUNDAȚII CIVICE**Domeniu de activitate**

- Scopul activității nu este impus
- Nedefinite clar din punct de vedere juridic, dar certificate prin „Inițiativa Fundațiilor Civice”; printre criteriile:
 - Acțiune independentă și autonomă
 - În folosul comunității, „de la cetățean pentru cetățean”
 - Implicare sustenabilă și de durată în sfera publică
 - Spațiu geografic limitat
 - Asistență pentru implicarea civică

Prima apariție

În Germania, prima fundație civică se înființează în 1996

Număr de org. în Germania

cca 300; certificate în prezent: 225 / Sursa: [www.die-deutschen-buergerstiftungen.de /](http://www.die-deutschen-buergerstiftungen.de/)
Data de referință: 23.09.2011 (accesat la 5 martie 2012)

Finanțare/organizare

- Fundații comunitare ale cetățenilor
- Donații publice
- Parțial participare a filialelor Volks- und Raiffeisenbank și Sparkasse
- Structură democratică și participativă (conducere executivă, consiliu al fundației)

Probleme principale, provocări în viitor

- Reprezentare doar într-un segment restrâns al persoanelor bine situate
- Până în prezent un fenomen preponderent vest-german
- Parțial o influență puternică a instituțiilor financiare
- Profesionalizare

Surse/bibliografie

Jakob 2010: 244–246

Internet

www.die-deutschen-buergerstiftungen.de

ALIANȚE LOCALE PENTRU FAMILIE**Domeniu de activitate**

- Îmbunătățirea îngrijirii copiilor și a condițiilor de viață pentru familii
- Îmbunătățirea adaptării la familie a mediului locativ și profesional
- Grup țintă: de ex. Camere de Comerț și Industrie și companiile înscrise

Prima apariție

În 2004, prin inițiativă federală

Număr de org. în Germania

660 / Sursa: [www.lokale-buendnisse-fuer-familie.de /](http://www.lokale-buendnisse-fuer-familie.de/) Data de referință: 5 martie 2012

Finanțare/organizare

Asocieri între actorii locali din politică, administrație, economie, societate civilă

Probleme principale, provocări în viitor

- Proiecte transgeneraționale ca temă suplimentară
- Deschidere și interrelaționare cu alți actori ai societății civile
- Parțial probleme de finanțare
- La nivel federal: finanțarea unui birou de servicii [din fonduri de la Ministerul Familiei, Seniorilor și Tineretului (BMFSFJ) și de la Fondul Social European]
- Inițiate de multe ori de administrațiile locale.

Surse/bibliografie

Jakob 2010: 246–249

Internet

Jakob 2010: 246–249

CASE MULTIGENERAȚIONALE

Domeniu de activitate	<ul style="list-style-type: none">• Sprijin pentru familii, seniori, copii, tineri• Noi locuri de întâlnire a generațiilor• Sprijin pentru compatibilitatea între familie și profesie• De multe ori oferte destinate relațiilor mamă-copil și părinți-copil
Număr de org. în Germania	cca 500 / Sursa: www.mehrgenerationenhaeuser.de / Situația: 5 martie 2012
Finanțare/organizare	<ul style="list-style-type: none">• Centrala federală de servicii destinată asistenței• Program al BMFSFJ cu obiectivul de a avea cel puțin o casă multi-generațională în fiecare unitate administrativ-teritorială (UAT) și în fiecare oraș ce nu face parte dintr-o UAT. Acest program permite alocări bugetare limitate la cinci ani și defalcate pe această perioadă.• Posibilitatea de a satisface serviciul voluntar federal
Probleme principale, provocări în viitor	<ul style="list-style-type: none">• Reamenajarea și reorientarea caselor existente• Tendința este ca oferta să se concentreze mai curând pe un grup țintă și mai puțin pe activități transgeneraționale.• Problemă deschisă: cum pot fi îmbunătățite integrarea persoanelor cu funcție onorifică și colaborarea acestora cu oficialii?• Ce se întâmplă după cei cinci ani de finanțare de la stat?
Surse/bibliografie	Jakob 2010: 249–251
Internet	www.mehrgenerationenhaeuser.de

ASOCIAȚII

Domeniu de activitate	<ul style="list-style-type: none">• Asocieri între persoane fizice și/sau juridice care întreprind acțiuni comune• Cele mai diferite domenii ale vieții sociale, culturale și politice
Prima apariție	În unele situații, încă din Evul Mediu, în Scoția – din 1799 (Robert Owen); în Germania din 1847
Număr de org. în Germania	cca 545.000 / Sursa: Embacher/Lang 2008: 44 / Data de referință: 2001
Finanțare/organizare	<ul style="list-style-type: none">• „Societate în nume colectiv” cu „caracter de club”• Cel puțin șapte membri fondatori, marea majoritate sunt asociații înregistrate, a căror activitate se bazează pe un statut și principii de bază democratice• Finanțate prin contribuții ale membrilor și donații
Probleme principale, provocări în viitor	<ul style="list-style-type: none">• Tendința este de diminuare a implicării de durată, ceea ce îngreunează activitatea constantă.• Probleme de finanțare prin pierderi de contribuții ale membrilor• Problema răspunderii conducerii, în măsura în care statutul asociației prevede expres afectarea patrimoniului privat

COOPERATIVE

Domeniu de activitate	Asocieri între persoane fizice și/sau juridice care întreprind acțiuni comune
Prima apariție	În unele situații, încă din Evul Mediu, în Scoția – din 1799 (Robert Owen); în Germania, din 1847 se înființează primele două cooperative; în sec. al XIX-lea, se înființează și cooperative de construcție locativă influențate de social-democrație
Număr de org. în Germania	cca 5.400 de cooperative, centrale regionale, naționale, uniuni cooperatiste la nivel regional/național / Sursa: www.dgrv.de / Data de referință: 31 decembrie 2010 (accesat la 5 martie 2012)
Finanțare/organizare	<ul style="list-style-type: none">• Principiul identității dintre factorii de decizie, partenerii de afaceri și finanțatori.• Principii de organizare a cooperativelor: întraajutorare, autogestiune, răspundere proprie

Probleme principale, provocări în viitor	Limitarea (legală) a sectorului cooperatist din Germania la scopuri lucrative
Surse/bibliografie	Zimmer/Priller 2007
Internet	www.dgrv.de

MIȘCAREA DE ÎNGRIJIRE PALIATIVĂ

Domeniu de activitate	<ul style="list-style-type: none"> Asistență ambulatorie sau staționară pentru cei bolnavii în stare gravă și terminală Asistență și consultanță pentru aparținători Informare publică pe tema „morții în societate”
Număr de org. în Germania	cca. 1.500 de servicii ambulante, 180 de centre staționare, ca. 80.000 de implicați onorific / Sursa: www.dhgv.de / Data de referință: 5 martie 2012
Finanțare/organizare	<ul style="list-style-type: none"> Forme juridice: 57 % SRL, 24,6 % asociații, 10,8 % fundații (Allert 2010: 12) Subvenții de la casele de asigurări de sănătate (art. 39a SGB V) Necesarul serviciilor ambulante este mai mare decât numărul existent.
Probleme principale, provocări în viitor	Resursele financiare (cf. Allert 2010: 86)
Surse/bibliografie	Allert 2010
Internet	www.dgrv.de

MIȘCAREA BÂNCILOR DE ALIMENTE

Domeniu de activitate	<ul style="list-style-type: none"> Oferă unor persoane defavorizate alimente ce ar fi fost de regulă altfel distruse Parțial proiecte destinat unor grupuri țintă (de ex. tineri)
Prima apariție	Prima bancă în 1993, la Berlin
Număr de org. în Germania	Peste 880 de bănci / Sursa: www.tafel.de / Data de referință: Octombrie 2010 (accesat la 5 martie 2012)
Finanțare/organizare	<ul style="list-style-type: none"> Finanțare prin donații în bani și natură Forme juridice: aprox. 50 % ca asociație; cca 50 % finanțe de diverse asociații; în folosul comunității, cca 50.000 de voluntari Asigură regulat alimente pentru cca 1,3 milioane de persoane defavorizate
Probleme principale, provocări în viitor	<ul style="list-style-type: none"> Donațiile de alimente nu cresc la fel de repede ca cererea Crește numărul de copii și tineri defavorizați Volumul donațiilor înregistrează variații regionale mari Discuție: băncile de alimente rezolvă o problemă sau scutesc statul de a-și respecta obligațiile? (Cf. Lorenz 2012)
Internet	www.tafel.de

*Noțiuni:
dimensiune și
rata de implicare*

Implicarea civică

Cel de-al treilea sector și organizațiile sale trăiesc din participarea și implicarea voluntară a cetățenilor. Numărul de voluntari din Germania nu este doar la cote stabile, ci atinge cote impresionante, așa cu demonstrează clar datele reprezentative culese din 1999 în cadrul sondajului *Freiwilligensurvey*. Periodic se măsoară două valori principale: **anvergura** societății civile și **rata de implicare**.

La capitolul anvergură, se încearcă înregistrarea tuturor persoanelor active în societatea civilă sau care s-au intersectat cu aceasta. Astfel, asociațiile, organizațiile, grupurile sau instituțiile publice ale celui de-al treilea sector au afectat 71 % din populație (1999: 66 %; 2004: 70 %) (BMFSFJ 2010: 5).

Rata de implicare măsoară în schimb procentul persoanelor implicate în cel puțin o activitate voluntară. Această rată este relativ stabilă în evoluția pe decade (1999: 34 %; 2004: 36 %; 2009: 36 %).

A crescut inclusiv disponibilitatea de implicare voluntară:

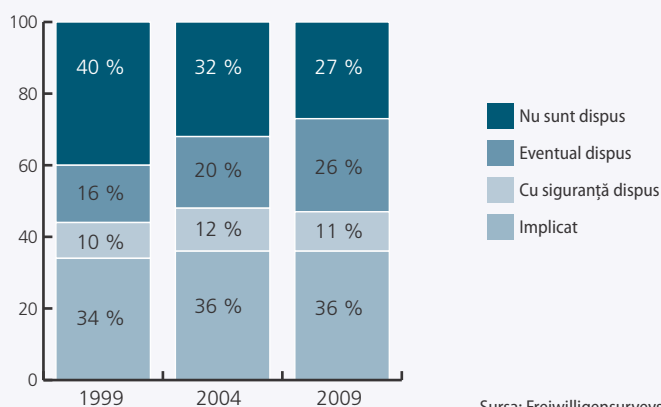

Fig. 23: Implicarea voluntară și disponibilitatea de implicare voluntară (populația în vârstă de peste 14 ani; date potrivit BMFSFJ 2010: 8)

La o primă apreciere, se pare că avem un nivel ridicat al implicării și o societate civilă vie. Am observat că în esență este vorba de o implicare diversificată și cu precădere voluntară.

Această definiție a implicării voluntare și nu foarte normate pare să sune bine și capabilă să întrunească un consens. Dar perspectivele diferite ale societății civile solidare și liberale, dar și exemplul „societății civile necivice” (exemplul lui Horst, în introducere) arată însă că impactul social al implicării trebuie analizat și critic-normativ.

Pentru o accepțiune normativă a democrației sociale, nu orice implicare civică este pozitivă și/sau de preferat unei organizări de către stat.

Plus că nu este suficient ca oamenii să se implice; ei trebuie să-și asume astfel și o funcție pentru și în cadrul democrației deliberative. Nu este, de asemenea, suficient nici faptul că implicarea se limitează la câteva persoane, dispunând de o dotare materială corespunzătoare.

Societatea civilă solidară implică intrinsec o accepțiune normativă a democrației și o posibilitate cuprinzătoare de participare și decizie a potențial tuturor oamenilor – materializarea acestei accepțiuni trebuie verificată critic, iar pentru stat trebuie să decurgă obligații de acțiune.

Din această perspectivă normativă, se pot deduce câteva întrebări esențiale de luat în considerare în datele empirice.

Întrebări esențiale pentru datele empirice privind implicarea civică din perspectiva democrației sociale:

- Cum evoluează participarea și formele de participare?
- Care sunt motivațiile și motivele implicării civice? Ce motive împiedică cetățenii să participe activ la societatea civilă?
- Care este perspectiva individuală asupra rolului statului și asupra interacțiunii dintre stat și societatea civilă?
- Cât de bine sunt conturate disponibilitatea și înțelegerea, necesare unei participări deliberative la democrație? În ce măsură există așadar disponibilitatea de a se implica în sensul unei componente esențial deliberative a societății civile?
- Chiar dacă statul poate delega anumite atribuții: cât de stabilă poate fi exercitarea de către societatea civilă a acestor atribuții delegate?
- Și nu în ultimul rând: pot participa într-adevăr cu toții la societatea civilă?

Cum evoluează participarea și formele de participare?

Dacă democrația socială ca model normativ are nevoie de o societate civilă solidară, această idee privește pe de-o parte rata de implicare, iar pe de-altă parte formele de implicare. Pentru că statul are misiunea de a promova activ implicarea, evoluția formelor de participare are o importanță politică însemnată.

Încă din vremea comisiei parlamentare de anchetă cu tema „viitorul implicării civice”, formată în 1999 sub guvernarea roșu-verde și care și-a prezentat raportul final în 2002, a existat o controversă privind măsura în care se poate vorbi despre o criză a implicării o criză a implicării civice prin intermediul funcțiilor onorifice; plecând de aici, s-a pus și întrebarea dacă noile forme de organizare civică nu vor spori în importanță (cf. Deutscher Bundestag 2002: 49 și 335).

Cifrele furnizate de actualul sondaj *Freiwilligensurvey* arată însă că răspunsul la această problemă diferă în funcție de categoriile de vârstă:

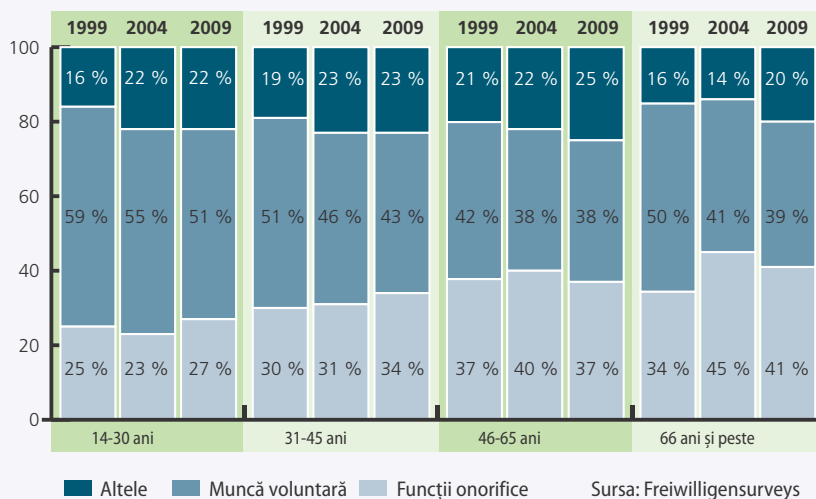

Fig. 24: Autopercepția implicării voluntare pe grupe de vârstă (răspunsuri privind voluntariatul cu cea mai mare investiție de timp; date potrivit BMFSFJ 2010: 15)

Ca tendință, categoria de vârstă între 14 și 30 de ani este procentual mai puțin interesată de preluarea unei funcții onorifice clasice, ci mai curând de o „activitate voluntară” – tocmai pentru strategiile pe termen lung acest lucru înseamnă că trebuie extinsă posibilitatea persoanelor de a se implica pe o durată mai scurtă și mai punctual din punct de vedere tematic în proiecte și inițiative. În același timp, structurile bazate pe funcția onorifică clasică sunt chemate să accepte și alte forme de cooperare și de activitate, fără a renunța la conținutul esențial al orientării lor.

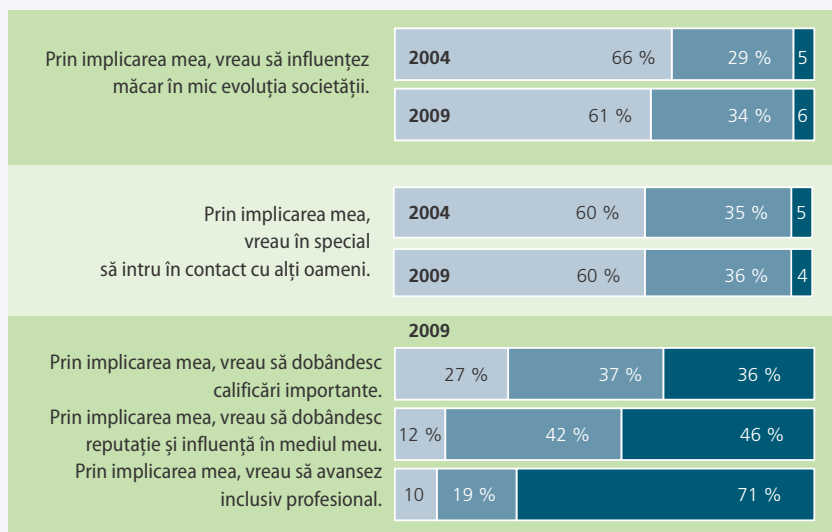
Care sunt motivațiile și motivele implicării civice?

Ce motive împiedică cetățenii să participe activ la societatea civilă?

Această problemă este la rândul ei extrem de relevantă pentru democrația socială: motivațiile și motivele implicării oferă indicii privind măsura în care implicarea civică materializează într-adevăr potențialul de acțiune solidară pe care presupunem că-l are implicit.

Și în acest domeniu este esențial să nu se explice doar abstract dreptul de a participa, ci să se aibă în vedere și (posibilitățile de) materializare.

Raportat la motivații și motive pentru implicarea voluntară, rezultatele sondajelor *Freiwilligensurvey* sunt în ansamblu pozitive, după cum arată evaluările de mai jos:

total de acord parțial de acord deloc de acord

Sursa: Freiwilligensurveys

Fig. 25: Motivele implicării voluntare

(toți voluntarii de peste 14 ani; date potrivit BMFSFJ 2010: 12)

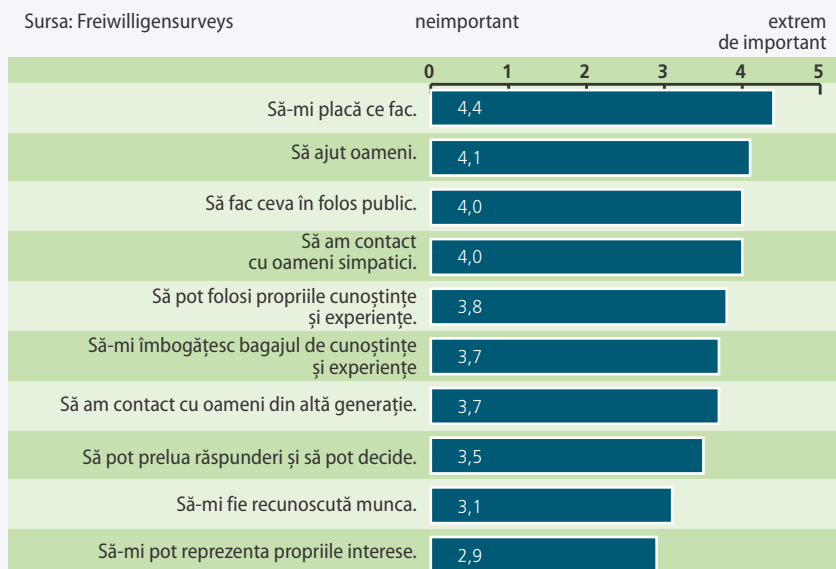

Fig. 26: Așteptări de la implicarea voluntară 2009 (răspunsuri privind voluntariatul cu cea mai mare investiție de timp; date potrivit BMFSFJ 2010: 13)

Motivele și motivațiile indicate de respondenți sugerează că există un nucleu de oameni solidari, care se implică în mod conștient în favoarea comunității și sunt interesați să ajute alți oameni, având însă concomitent dorința de a influența evoluția societății. Astfel, ideea că ar conta doar (!) motivațiile egoiste este clar contrazisă.

- **Cum arată perspectiva individuală asupra rolului statului și asupra interacțiunii dintre stat și societatea civilă?**
- **Cât de bine sunt conturate disponibilitatea și înțelegerea, necesare unei participări deliberative la democrație? În ce măsură există așadar disponibilitatea cetățenilor de a se implica în sensul unei componente esențial deliberative a societății civile?**

Aceste două chestiuni se referă la raportul de complementaritate dintre stat și societatea civilă. Tocmai în această relaționare apar cele mai mari diferențe între societatea civilă liberală și cea solidară. Cum văd așadar voluntarii lucrurile?

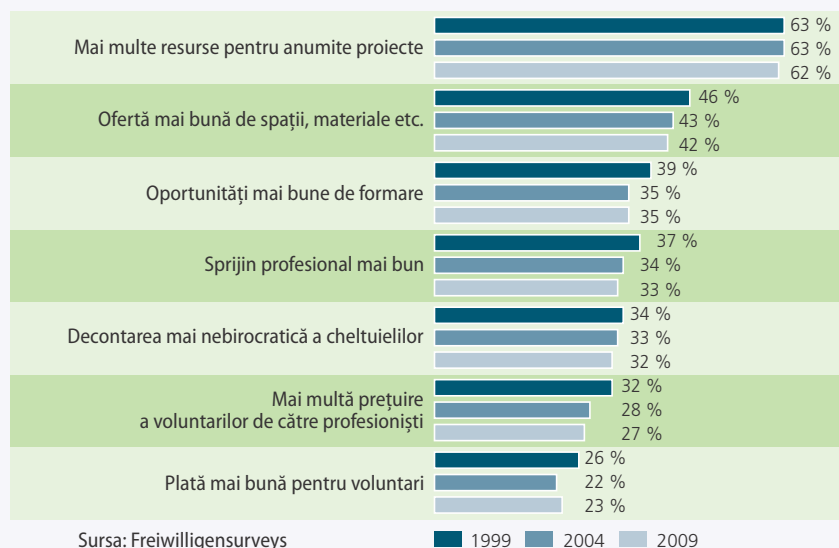

Fig. 27: Dorințe de îmbunătățire, adresate organizației de către voluntari (răspunsuri privind voluntariatul cu cea mai mare investiție de timp; date potrivit BMFSFJ 2010: 45)

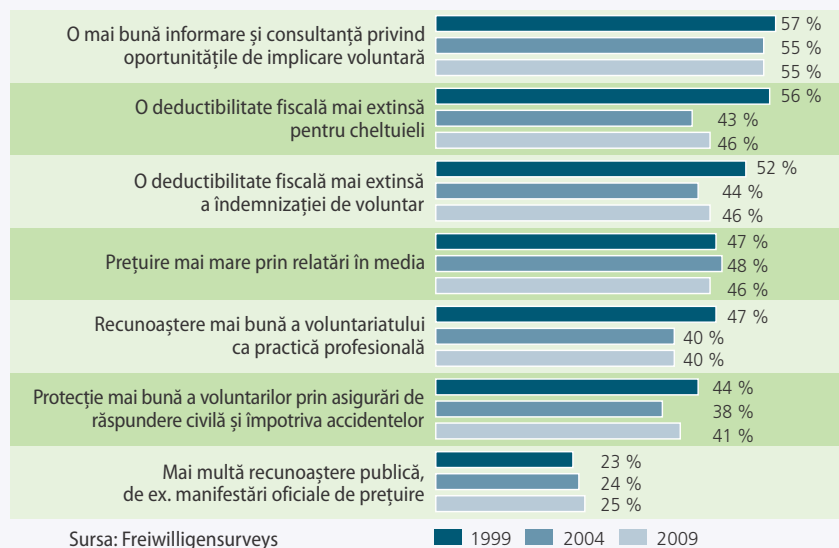

Fig. 28: Propuneri de îmbunătățire, adresate statului și/sau publicului de către voluntari (răspunsuri privind voluntariatul cu cea mai mare investiție de timp; date potrivit BMFSFJ 2010: 46)

În mod evident, există încă o mare nevoie de sprijinire a implicării. În esență, se reflectă faptul că existența unei societăți civile active nu poate degreva financiar statul. Din contră: și de la nivelul individual al persoanelor implicate se cere o dotare mai bună cu resurse financiare și infrastructură, ceea ce contrazice din nou în mod clar conceptele liberale privind societatea civilă și limitarea transferurilor sociale.

Din păcate – acesta fiind unul din regretabilele lipsuri ale sondajelor *Freiwilligensurvey* – opțiunile de răspuns privind dorințele de îmbunătățire adresate statului se limitează la probleme privind prestarea de servicii. Chestiunea participării și cooptării în procesele de decizie rămâne neatinsă în răspunsuri.

Astfel, se poate doar bănui că valorile ridicate înregistrate la dorința de influențare a mersului societății (cf. fig. 29) includ și dorința de participare la deliberare și decizie. Nu se poate așadar demonstra, pe baza datelor statistice, dacă există o conștientizare a „pretenției deliberative” a societății civile.

Din acest punct de vedere, nu se poate recurge decât la datele privind acceptarea și implicarea în proiecte participative. Merită menționate aici în special „celula de planificare” și „bugetul cetățenilor” (a se vedea mai jos „Politica implicării la nivel local”).

Chiar dacă statul poate delega anumite atribuții sociale, se pune întrebarea cât de stabilă poate fi exercitarea de către societatea civilă a acestor atribuții delegate. Stabilitatea depinde și de gradul de predictibilitate și de termenul lung al implicării. Cum arată așadar stabilitatea pe termen lung a implicării civice?

Mai întâi, se poate constata ca evoluție longitudinală între 1999 și 2009, adică totuși pe parcursul unui deceniu, că implicarea civică a rămas stabilă, în pofida tuturor dezbaterilor particulatizatoare și a faptului că se bazează pe voluntariat. Cooperarea și împărțirea responsabilității între stat și societate civilă nu sunt așadar amenințate din această perspectivă.

E drept că implicarea civică și numărul de instituții din societatea civilă sunt, în mare, stabile. Acest lucru nu trebuie să ascundă că – mai ales în perioade de

politică bugetară mai restrictivă în domeniul social – stabilitatea nu se poate obține fără o dotare corespunzătoare cu resurse financiare.

Aici se conturează tendințe ale raportului dintre stat și societatea civilă, ce nu pot fi apreciate în sensul unui relaționări pozitive. Iată două exemple:

- Astfel, „între timp toate landurile folosesc indemnizația forfetară pentru voluntarii cu funcție de conducere/coordonare în sistemul sanitar” (AK Zivilgesellschaft und Aktivierender Staat 2010: 10; apud Lenhart 2010: 35). Un domeniu profesional esențial pentru societate, în care ar trebui create locuri de muncă obișnuite, este acoperit așadar cu voluntari. Acest fapt nu va schimba nimic din condițiile parțial scandaloase în care muncește personalul din sistemul sanitar. Dar tocmai acesta ar trebui să fie obiectivul, într-o democrație socială.
- Așa-numitele oportunități de lucru cu compensarea cheltuielilor suplimentare (AGH), cunoscute sub numele de slujbe de un euro, au declanșat deja o competiție agresivă în sectorul social. Este drept că prevederile legale prevăd să nu fie înlocuite activitățile existente, ci doar să se creeze unele noi, obiectivul fiind „apropierea de piața muncii”. Studii corespunzătoare (cf. Lenhart 2010: 24–26) arată însă că există îndoieli privind realizarea acestui obiectiv. Un alt risc ar putea să apară din faptul că numărul de administrații care optează să preia în regie proprie plata alocațiilor pentru șomaj crește semnificativ, ceea ce înseamnă că multe administrații locale preiau și răspunderea exclusivă pentru centrele de ocupare a forței de muncă. Riscul structural asociat este ca administrația locală să devină concomitent ofertant de locuri de muncă în regim AGH și beneficiar, organizându-și astfel o proprie piață de muncă ieftină, în dauna celor aflați în căutarea unui loc de muncă.

Din perspectiva democrației sociale, stabilitatea unei societăți civile dinamice este de salutat. Trebuie combătută însă vehement funcția de surogat improvizat, pe care o exercită în realitate.

Și nu în ultimul rând: putem participa într-adevăr cu toții la societatea civilă?

Foarte problematice rămân din perspectiva democrației sociale excluderea unor categorii defavorizate și motivele sociale ce împiedică implicarea. Pentru două categorii, această tendință este clară:

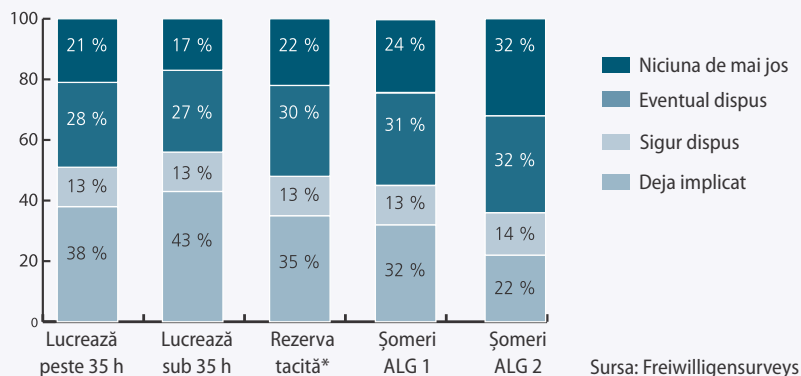

Fig. 29: Disponibilitatea pentru implicarea voluntară, pe categorii din piața muncii (populație în vârstă de peste 14 ani; date potrivit BMFSFJ 2010: 22)

Devine evident că implicarea și disponibilitatea de a se implica sunt semnificativ mai puțin accentuate în rândul celor înregistrați ca șomeri. Dar: grupul celor dispuși în principiu să se implice ajunge la 68 %, fiind așadar într-o clară majoritate. Sondajul nu mai analizează motivele, pentru care nu se mai ajunge la o implicare concretă.

Karin Lenhart a prezentat însă un studiu valoros, comandat de Friedrich-Ebert-Stiftung: „Implicare și șomaj – introspecții într-o zonă opacă (Engagement und Erwerbslosigkeit – Einblicke in ein Dunkelfeld, Lenhart 2010)”, în care cercetează viața complicată și motivele ce împiedică implicarea. Studiul evidențiază că este vorba despre aspecte financiare, sociale și chiar juridice:

- Din punct de vedere financiar, alocația de șomaj ALG II trebuie să asigure condițiile de bază ale traiului. Lenhart (2010: 18) trimite justificat la faptul că, în Sentința din 9 februarie 2010, (BVerfG, 1 BvL 1/09 din 9 februarie 2010), Curtea Constituțională Federală a cerut asigurarea unor condiții minime pentru un trai demn, ceea ce impune explicit și un minim de participare cultural-socială. Recalcularea ulterioară nu a schimbat însă aproape nimic în privința situației financiare a beneficiarilor de alocație ALG II.
- Un rol decisiv îl are însă și procesul de dezintegrare asociat șomajului: astfel, sunt mai greu de găsit puncte comune de la care pot porni conversațiile cu voluntarii care au un loc de muncă, pentru că experiența cotidiană a celor

două categorii diferă mult. În plus, organizarea timpului liber în contextul voluntariatului implică de regulă cheltuieli suplimentare. Sigur că trebuie luate în calcul ca piedici și sentimentul stimei și al respectului de sine. Toate indiciile duc la concluzia că este nevoie în primul rând de un sprijin financiar mai solid, dar că trebuie dezvoltat și un concept cuprinzător al integrării.

- Prevederile art. 31 SGB II reglementează legal obligația de căutare a unui loc de muncă, prin care șomerul este obligat la un rol activ. Funcționarii din Jobcenter sau din Agenția de ocupare sunt cei care apreciază dacă o implicare voluntară poate fi încadrată în cerințele legii. În ultimă instanță, implicarea onorifică este lăsată la interpretarea arbitrară și rațională a funcționarilor din Jobcenter. Nu trebuie apoi ignorat că a fi în măsură să-ți câștigi o existență prin muncă este o componentă fundamentală a participării în societate. Esența statului nostru social este că această idee reprezintă o condiție premergătoare, înscrisă ca o îndatorire a tuturor în sistemele de protecție socială bazate pe solidaritate. Din acest punct de vedere, este fără doar și poate nevoie de o echilibrare între integrarea pe piața muncii, pe de-o parte, și implicarea voluntară, pe de-altă parte.

În ansamblu, pe baza datelor statistice se poate demonstra că implicarea civică este în continuare preponderent un fenomen al clasei de mijloc (cf. inclusiv Walter 2011).

Aceasta nu înseamnă că așa-zisul precariat nu ar fi activ, așa cum arată un nou studiu: „Zona de proximitate este extrem de importantă pentru «clasa inferioară». Punctele de interes pentru implicare și activități se găsesc aproape exclusiv în această zonă. De multe ori, oamenii nu ies deloc din cartier, infrastructura locală este de aceea folosită foarte intens. Această infrastructură și propria rețea informală (de ajutor) sunt în zona respectivă deosebit de dense și de comode, s-ar putea spune, astfel încât foarte multe se întâmplă în această zonă limitată” (Walter 2011: 194).

Se adaugă faptul că implicarea civică tinde să cimenteze inegalitatea socială, așa cum Lenhart ilustrează plastic cu un exemplu: „Din proporția de 17% a voluntarilor cu loc de muncă și care primesc în acest moment (2001) o compensație de acoperire a cheltuielilor, 30% sunt funcționari publici.

Ca tendință, muncitorii și funcționarii din privat, reprezentând patru cincimi din voluntarii cu loc de muncă și astfel mediul-suport al voluntariatului, nu se aleg cu nimic” (Lenhart 2010: 14).

Să mai abordăm și problema participării, ridicată de sondajul *Freiwilligensurvey* din 2009, din perspectiva unei a doua categorii: și în rândurile studenților, adică a unei categorii sociale – la o primă vedere – privilegiate, se observă o diminuare clară a implicării în activități voluntare. Presupunerea exprimată de autorii sondajului *Freiwilligensurvey*, de altfel firească, este că studiile la nivel de licență, care impun o prezență ridicată la cursuri și un efort concentrat, nu mai lasă destul timp pentru o implicare voluntară. Se adaugă și faptul că mulți studenți trebuie să muncească pentru a-și câștiga existența, iar acest lucru le îngreuează și mai mult spațiul de acțiune. În ceea ce-i privește atât pe studenți cât și pe cei în căutarea unui loc de muncă, se poate demonstra destul de clar că pentru o implicare voluntară trebuie să fie îndeplinite condițiile materiale și organizatorice.

*Diminuarea
implicării studenților*

Pentru ambele aspecte – stabilitatea actorilor sociali și integrarea pe cât posibil a cât mai multor persoane – este de reținut mai întâi că statul trebuie să-și ia în serios atribuțiile și să le îndeplinească de o manieră mai intensivă și sustenabilă pe viitor. Nu este nevoie – așa cum cere accepțiunea liberală – de o simplă acceptare pasivă a implicării civice, ci de o politică activă și ținută de promovare a implicării, care să dezvolte mai departe interacțiunea dintre statul democratic și societatea civilă solidară. Dezvoltarea de strategii și instrumente în acest sens va fi una dintre principalele misiuni.

Dacă analizăm aceste date – desigur doar superficiale –, observăm că o participare cantitativ însemnată la acțiuni și instituții ale societății civile nu înseamnă neapărat că participarea se ridică și la standardele calitative ale unei societăți civile solidare. Tocmai în privința calității ese pot aduce multe îmbunătățiri.

Maniera diversă în care e percepută și pusă în practică politica de promovare a implicării la nivel federal, de land și local și percepțiile foarte diferite ale conservatorilor, liberalilor și social-democraților arată clar că este vorba de o interacțiune complexă, așa cum s-a sugerat și mai sus.

5. POLITICA IMPLICĂRII CA DOMENIU POLITIC

În acest capitol

- Se arată că politica implicării este un domeniu autonom de politică;
- Se arată modul în care, prin politica implicării, se poate consolida și îmbunătăți cooperarea între statul democratic și societatea civilă solidară și deliberativă;
- Se supun discuției propuneri de reformă din perspectiva democrației sociale.

În Capitolul 2 am prezentat pe baza unei diagrame interacțiunea dintre statul democratic, societatea civilă solidară și piață, din perspectiva democrației sociale:

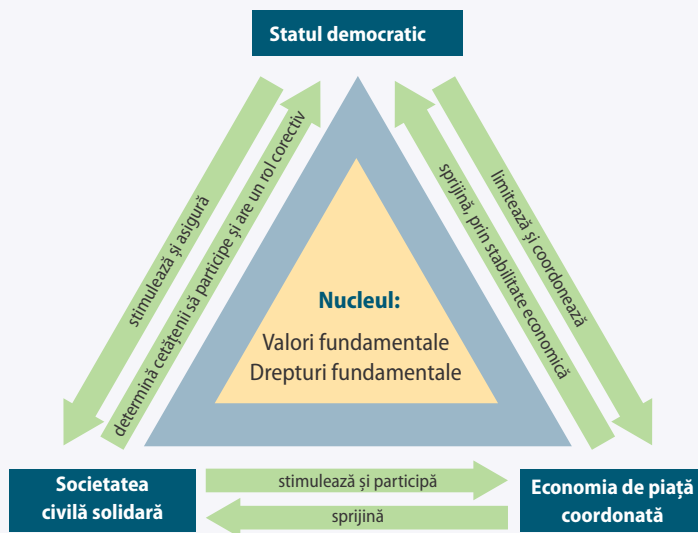

Fig. 30: Accepțiunea normativă a statului, societății civile și pieței, din perspectiva democrației sociale

Statul are, în acest sens, atribuții diverse. Pe de-o parte, el trebuie să sprijine societatea civilă și să o coopteze în procesele decizionale. Pe de-altă parte, misiunea sa este să coordoneze și să limiteze piața, configurând astfel și raportul din piață și societatea civilă solidară.

Lectură

suplimentară:

O versiune extinsă a acestui capitol, cu o privire asupra nivelului landurilor, statului federal și UE există în Modulul Democrație Socială al Academiei Online a FES
► www.fes-online-akademie.de

Politica implicării

cuprinde ca temă de sinteză strategiile alese de administrațiile locale, landuri, statul federal și UE, pentru a

- stimula implicarea civică a cetățenilor individuali;
- stimula actorii și organizațiile societății civile și a le facilita interacțiunea;
- coopta actorii și organizațiile societății civile în luarea unor decizii care îi privesc și le afectează domeniul de activitate.

Obligațiile de acțiune, strategiile și instrumentele statului pot fi rezumate prin noțiunea de „politică a implicării”.

Noțiunea de „politică a implicării”, utilizată pentru a descrie un domeniu politic autonom și transtematic, este relativ recentă.

Ea se bazează pe o accepțiune a „implicării civice” orientată spre participare și reformă.

Acest sens evident mai larg dat implicării civice își are originea în comisia de anchetă „Viitorul implicării civice” (1999–2002). Politica implicării civice s-a impus treptat ca domeniu de sine stătător al politicii, atât la nivel local, cât și la nivelul landurilor și la nivel federal.

Nu este întâmplător că această comisie de anchetă a fost o inițiativă roșie - verde: accepțiunea solidară a societății civile corespunde mai curând unui mediu „de stânga”.

Totuși, noțiunea de „politică a implicării” a găsit susținere largă și în partea dreaptă a spectrului politic, la CDU/CSU și la FDP, chiar dacă există diferențe regionale și de accentuare. Ele decurg desigur și din accepțiunea diferită a „societății civile” (vezi mai sus) și a funcției sale pentru statul democratic (cf. Roth 2010: 611).

Politica implicării a avansat mai ales la nivel local – de aceea vom evidenția acest palier.

„În societatea civilă, oamenii preiau din proprie inițiativă răspunderea pentru concetățeni și acționează în favoarea binelui comun. De multe ori, ei observă mai repede decât autoritățile unde se impune o intervenție. Ei activează onorific în asociații, fundații, inițiative și ONG-uri. Ne dorim ca funcțiile onorifice să fie mai bine recunoscute și protejate.” (Programul de la Hamburg 2007: 31)

*Rememorare:
obligația statului
de a acționa*

*Politica implicării:
o noțiune recentă*

*Punctul de plecare:
Comisia de anchetă*

*Conservatorii:
alte accente*

La nivel local²¹, procedurile și instrumentele de stimulare și cooptare a cetățenilor, dar și a actorilor societății civile joacă un rol major. Importanța ridicată a politicii implicării la nivel local are mai multe motive:

- Mai întâi, nivelul local este cel la care efectele deciziilor asupra peisajului urban, transportului, infrastructurii, școlilor se observă și pot fi influențate cel mai îndeaproape.
- De regulă, asociațiile, uniunile, inițiativele se axează pe teme locale sau sunt organizate regional. Astfel, aproximativ 80 % din acțiunile de implicare civică au loc la nivel local (Bogumil/Holtkamp 2010: 382).
- În cele din urmă, un rol deloc de neglijat îl joacă faptul că politica regională oferă cea mai bună posibilitate de a fi prezent public și de a atrage cetățenii spre implicare.

Interesant este că, în Germania, consolidarea participării la nivel local a avut loc odată cu criza bugetelor locale din anii 1990. Landurile au încercat să prevină o criză de legitimitate, previzibilă pe fondul economiei de cheltuieli, printr-o participare mai largă a cetățenilor. În toate landurile, al căror teritoriu depășește granițele unui oraș*, în anii 1990 au fost modificate legile administrației locale (cu excepția landului Baden-Württemberg, unde reglementările corespunzătoare existau de mai mult timp). Participarea cetățenilor urma să fie consolidată prin trei instrumente: primarul urma să fie ales direct și s-au introdus inițiativele cetățenești și referendumurile locale (Bogumil/Holtkamp 2010: 383–386). Aceste modificări au fost în parte completate cu cumularea și votul pentru mai mulți candidați pe aceeași listă (de exemplu în Hessa*).

De aceste reforme se leagă și un nou tip de acțiune administrativă: acest New Public Management impunea nu atât o gestiune ierarhizată și compartimentată a puterii, ci orientarea către servicii și apropierea de cetățean. Administrațiile locale au adoptat și un nou model de conducere, bazat nu pe trasarea de sarcini concrete, ci pe negocierea de obiective cu metode deschise de atingere.

Reformele din anii 1990 au fost marcate astfel de personalizare (persoana primarului), de gândire managerială și de deschiderea față de elemente plebiscitare.

* În Germania, unele orașe au concomitent statut de Land: Berlin, Hamburg și parțial Bremen (format din două orașe lipite, Bremen și Bremerhaven), n.trad.

21 Acest capitol se bazează în mare parte pe Bogumil/Holtkamp 2010: 382–403.

Deși întotdeauna evaluarea unor reforme este marcată de opiniile și pozițiile politice personale și de aceea nu se poate formula o apreciere general valabilă din perspectiva democrației sociale, vom face totuși o încadrare schematică a reformelor.

*Aprecieri din
perspectiva
democrației sociale*

Democratizarea, în sensul introducerii de elemente ale democrației directe și mai ales de elemente plebiscitare, poate fi desigur apreciată pozitiv în ideea unei participări mai largi la o democrație socială. A coopta cetățenii ca reprezentanți ai propriilor interese este fără doar și poate un important obiectiv al democrației sociale.

*Elementele
democrației directe,
pozitive*

Asta nu înseamnă și că rezultatele obținute prin inițiativele cetățenești sau referendumurile locale corespund obiectivelor politice ale democrației sociale. Din prisma democrației sociale, rezultatele politice pozitive au fost inițiativele cetățenești organite cu succes împotriva valului de privatizare în serviciile publice (serviciile de transport local, de apă etc.). În parte, ele au întărit răspunderea comună pentru serviciile publice. Alte exemple ar trebui desigur analizate mai critic în sensul unei democrații sociale. Astfel, respingerea unui învățământ mai lung în trunchiul comun în școlile primare din Hamburg contravine accepțiunii social-democrate a egalității de șanse.

*Rezultate
amestecate
ale votului*

Alegerea directă a primarilor este în primul rând o chestiune de democrație locală și nu afectează decât indirect raportul dintre societatea civilă și stat. Este destul de controversat dacă introducerea alegerilor directe reprezintă cu adevărat o democratizare.

*Ideea alegerilor
directe, nelipsită de
controverse*

În mod îndreptățit se atrage atenția însă asupra reputației în parte chiar transpartinice a primarilor aleși direct și astfel se evidențiază susținerea de care se bucură acest proces în rândurile cetățenilor (a se vedea dovezile aduse de Bogumil/ Holtkamp 2010: 384).

Pe de altă parte, din considerente democratice, se pune totuși întrebarea în ce măsură personalizarea dăunează importanței instituții a consiliilor comunale și municipale, în care se desfășoară dezbateri calificate și au loc procese de votare. Nu de puține ori, potențialul de conflict între consiliu și șeful administrației a crescut în urma introducerii alegerii directe. Legile administrației locale creează grade diferite de autonomie:

În Bavaria de exemplu, un primar poate demisiona, dacă nu mai are o majoritate în consiliu. În Saxonia Inferioară, acest pas nu este posibil.

Un raționament similar se poate aplica și în privința acumulării și votul pentru mai mulți candidați pe aceeași listă. Pe de-o parte se invocă o mai mare libertate de opțiune a cetățeanului, creată de personalizare și compunerea individuală listelor. Pe de altă parte, partidele pierd o componentă esențială a formării voinței politice, fiindcă ele nu mai pot decide singure combinația dintre program și candidat, ci o pot doar propune.

Raportul de complementaritate dintre statul democratic și societatea civilă solidară și deliberativă nu se obține doar prin această formă a legilor administrației locale: elementele de democrație directă – cum ar fi inițiativa cetățenească sau referendumul local – sunt o completare pozitivă a democrației reprezentative, dar permit nu atât o funcție consultativă a cetățenilor, cât un „caracter de veto” (la rândul său foarte util!).

Abia apoi s-a impus – chiar dacă nu în toate Landurile – un nou discurs subsumat noțiunii de „administrație civică”. Unul din obiectivele politice centrale a fost și încă mai este consolidarea elementelor participative.

Bogumil și Holtkamp rezumă acest model într-un mod foarte reușit în diagrama de la figura 31:

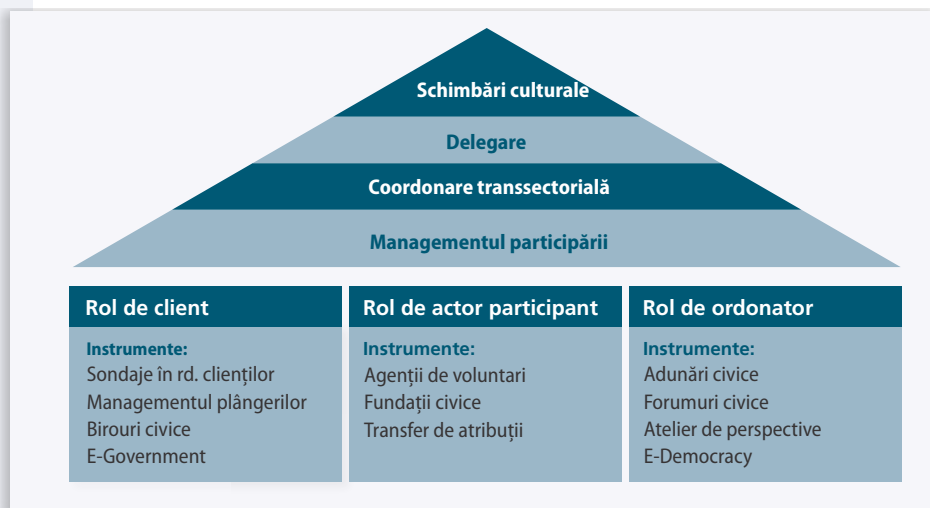

Fig. 31: Modelul administrației civice (apud Bogumil/Holtkamp 2010: 389)

În această viziune a administrației civice iese în evidență că ea nu definește doar roluri diferite, prin care se structurează raportul administrației cu cetățeanul, ci o nouă accepțiune a administrației în sine.

Într-adevăr, această accepțiune a administrației civice se poate îmbina cu conceptul normativ al societății civile solidare și deliberative: nu doar cetățenii individuali ca beneficiari ai serviciilor publice au un rol esențial, ci și asociațiile, inițiativele și uniunile.

Rolul cetățeanului de participant activ la decizii și de client poate fi extins prin elemente deliberative, prin introducerea componentei calitative a susținerii și codeciziei. Două asemenea extinderi sunt exemplificate prin patru exemple concrete din casetele de mai jos.

Dacă vom compara diferitele niveluri, legile administrației locale și astfel administrațiile locale în sine s-au deschis cel mai mult viziunii normative a societății civile. Există în continuare un potențial evident de îmbunătățire la nivel local în chestiunea sprijinului financiar, a consultării și participării la decizii.

Celula de planificare:

Celula de planificare este un instrument de participare, prin care cetățenii urmează să preia rolul de consultanți în proiecte politice și proceduri de legiferare.

Obiectivul este ca printr-o procedură mediată de moderatori, cetățenii să fie cooptați ca experți în procesul politic.

Esențial pentru succesul celulelor de planificare este printre altele ca:

- celulele să fie formate din maxim 25 de participanți;
- participanții să fi aleși aleatoriu și pe criterii reprezentative;
- participanții să fie remunerați pentru munca lor;
- moderatori neutri și independenți în raport cu inițiativa de legiferare să le explice participanților misiunea;
- participanții să fie puși în situația de a înțelege că sunt cetățeni activi;
- organul calificat să ia decizia să fie obligat să analizeze în detaliu și transparent rezultatele produse de celula de planificare.

Bibliografie suplimentară: Dienel (2002)

Bugetarea participativă:

Bugetele cetățenești sunt un instrument de participare utilizat pentru prima dată în anii 1990, în unele localități. În esență, este vorba despre faptul că cetățenii sunt cooptați în deciziile privind alocarea fondurilor publice.

Există diverse grade de răspundere în cadrul participării:

- Informare: se asigură în special informarea și explicarea bugetului prin cât mai multe canale de informare și dezbateri.
- Participare: cetățenii pot participa la luarea anumitor decizii.
- Responsabilitate bugetară: anumite titluri bugetare sunt administrate direct de cetățeni. Le este delegată de pildă alocarea de fonduri pentru asociațiile sportive locale.

În special în privința bugetelor cetățenești, exceptând rezultatele pozitive, trebuie analizat critic în fiecare caz, în ce măsură nu se subminează legitimitatea unor consilieri aleși. Din acest punct de vedere, această procedură de cooptare trebuie utilizată în mod strict limitat sau restrâns.

Bibliografie suplimentară: Bogumil/Holtkamp (2002) / www.buergerhaushalte.de

Medierea:

Medierea este un instrument de rezolvare a litigiilor, folosit ca alternativă la procedura în instanță și la arbitraj.

Prin mediere este posibil ca:

- părțile, prin proprie voință și pe proprie răspundere,
- să ajungă la o rezolvare a litigiului orientată spre viitor,
- cu ajutorul unui mediator neutru,
- printr-o procedură reglementată.

Medierea este o procedură care își propune să contribuie la rezolvarea consensuală a problemelor în litigiu, dar și la regăsirea armoniei dintre părți.

Medierea pleacă de la o accepțiune democratică a cetățeanului, considerând că părțile sunt mature și responsabile.

Bibliografie suplimentară: Haft/von Schlieffen (2009)

Atelierul pentru viitor și atelierul de perspective:

Atelierul pentru viitor și cel de perspective sunt metode de cooptare prin care cetățenii sunt invitați să participe activ, ca persoane interesate la găsirea și transpunerea unor soluții.

Ambele ateliere funcționează ca întâlniri mediate de moderatori.

În atelierul pentru viitor, participanții sunt asistați într-un proces dinamic cu trei faze: o fază a criticii („nimic nu ajută mai bine la strângerea rândurilor decât cârcoteala și descărcarea frustrării”), o fază a utopiei sau fanteziei, în care se strâng în mod creativ soluții pentru tema dată, și în final o fază de realizare, în care se dezvoltă proiecte și instrumente pentru a transforma fantezia în realitate.

În special în activitatea din cartiere, atelierele pentru viitor și cele de perspective au fost deja utilizate cu succes.

Bibliografie suplimentară: Dauscher (2006) / Holtkamp/Bogumil (2002) / FES (2010: 60; 68)

Ghid pentru societatea civilă: www.buergergesellschaft.de/index.php?id=106199

Democrație prin noile medii:

Cel târziu odată cu apariția unor concepte precum e-democracy și e-government, noile medii au intrat în lumea statului și a democrației. Un exemplu pentru o nouă cultură consultativă cu ajutorul internetului a fost rezoluția „Libertate, dreptate și solidaritate în societatea digitală”, adoptată la Congresul federal ordinar al SPD din 2011 de la Berlin.

Rezoluția a fost discutată și redactată înainte de Congres, cu ajutorul platformei internet www.adhocracy.de. Rezoluția nu a apărut doar prin participarea cetățenilor, ci are tocmai ca obiect această participare. Textul arată că, dacă se dorește practicarea libertății, dreptății și solidarității în noua eră, trebuie depășită falia digitală.

Bibliografie suplimentară: www.adhocracy.de

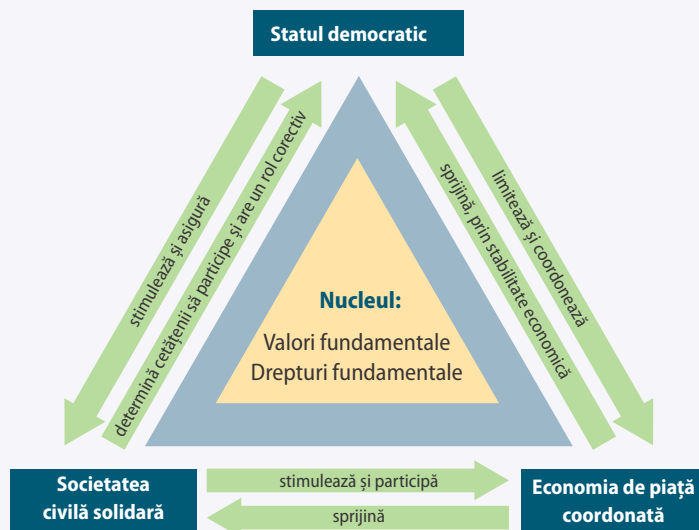
6. DEMOCRAȚIE ECONOMICĂ, STAT ȘI SOCIETATE CIVILĂ

Cea de-a treia sferă:
piața

Până aici am tematizat mai ales raportul dintre statul democratic și societatea civilă solidară și deliberativă. Dar desigur că nu putem neglija economia de piață ca cea de-a treia mare sferă a societății.

„Chiar și cel care critică pe drept piața nu are voie să uite: ea poate să coordoneze dorințele de consum și deciziile de producție mai bine decât ar reuși un sistem ierarhizat. Prin concurență, piața poate dezvolta producția și inovarea mai bine decât ar putea să o facă statul. Dar piața are și slăbiciuni majore. [...] Are nevoie de stabilirea unui cadru, de control, de completare, de îndrumare. Folosită corect, ea este un bun instrument. Dar nu are voie niciodată să fie instanța care dictează obiectivele societății. Și exact acesta este unul din marile pericole de astăzi.”

(Gabriel 2008: 112)

Accepțiunea normativă a statului, societății civile și pieței, din perspectiva democrației sociale

Relația dintre statul democratic și economia de piață coordonată din perspectiva democrației sociale a fost deja descrisă în Manualul 2, *Economie și democrație socială*. Din acest motiv, vom analiza în special raportul specific dintre statul democratic, societatea civilă solidară și economia de piață coordonată.

Trei aspecte joacă un rol în acest sens:

- În ce măsură companiile se angajează ca actori în societate și cum trebuie apreciată implicarea din perspectiva democrației sociale? Se vor analiza critic mai ales conceptele de Corporate Social Responsibility (CSR) și Corporate Citizenship (CC).
- Cum poate fi configurat raportul dintre statul democratic și economia de piață coordonată de o asemenea manieră, încât să corespundă idealului unei democrații economice?
- Care dintre **contribuțiile politicii implicării** pot susține și stimula accețiunea dezvoltată normativă a interacțiunii dintre cele trei sfere?

6.1. Companiile ca actori ai societății civile

Mai ales începând cu ultimul deceniu, se discută tot mai mult la nivel științific și de politică antreprenorială despre rolul companiilor ca actori ai societății civile. Discuția a fost stimulată și de recursul la concepte americane, evidențiate cel mai prin noțiuni precum „Corporate Social Responsibility” (CSR) și „Corporate Citizenship” (CC).

Prin **Corporate Social Responsibility (CSR)** se înțelege faptul că firmele își asumă voluntar obligația de a respecta standarde etice, sociale și de mediu. În special pe piața americană, slab coordonată și reglementată de stat, această asumare voluntară este considerată foarte importantă.

Corporate Citizenship (CC) consacră statutul companiilor de actori și participanți ai societății civile. Aici apare întrebarea privind angajarea companiilor ca „actori implicați civic”.

Noțiunile nu pot fi transferate identic asupra situației din Germania și nici nu se referă direct la accețiunea dată societății civile în acest manual.

Lectură suplimentară:

Manualul 2: Economie și democrație socială (2009), Capitolul 3.

Trei aspecte

Companiile ca actori

Corporate Social Responsibility

Corporate Citizenship (CC)

În Germania, s-a impus încă de la Constituția Republicii de la Weimar, din 1919, un model în care economia de piață este flancată de statul social. Se dorea astfel obținerea unui echilibru de interese între capital și muncă. După cel de-al Doilea Război Mondial și dictatura nazistă, acest model a fost dezvoltat în mai multe etape. El se caracterizează prin faptul că:

- statul definește standardele privind legislația mediului înconjurător al muncii și al asigurărilor sociale, stabilește un model de negociere pentru partenerii sociali, normând și garantând în același timp asigurările sociale ca sisteme solidare;
- este garantată autonomia de negociere între angajatori/patronate și sindicate;
- la nivelul întreprinderilor, prin parteneriatul de întreprindere a fost creat un model care are de asemenea ca scop echilibrarea intereselor între angajatori și lucrători.

Ca atare, noțiunea de „Corporate Social Responsibility” nu se potrivește decât limitat modelului dezvoltat în Germania. Aspectele standardelor sociale, de participare și ecologice sunt stabilite prin reglementări ale statului atât în Germania cât și, din ce în ce mai mult, în Europa. Aceasta nu înseamnă însă că nu ar mai fi posibile stabilirea și asumarea voluntară a unor standarde, potrivit unor autori care și-au exprimat deja temerile (cf. de ex. Backhaus-Maul/Braun 2010: 308). Standardele sociale, participative și de mediu, asumate voluntar peste cele legale, sunt evident permise.

Corporate Citizenship mizează pe ideea ca firmele să se privească în sens figurat ca actori („cetățeni”) și să ia în calcul o implicare corespunzătoare.

Această idee are avantajul că, pe plan moral, li se poate reaminti companiilor că au o răspundere socială. În ciuda acestui avantaj, comparația dintre companii și „cetățeni” trebuie privită circumspect – atunci când se implică civic, organizațiile cu interese economice au obiective evident diferite, în comparație cu cetățenii.

De fapt, aceasta nu e deloc o problemă morală: companiile se înființează de regulă tocmai cu scopul de a face profit. Totuși, această stare de fapt permite formularea de îndoieli sincere față de semnul de egalitate pus între cetățeni și

companii, făcând împreună parte dintr-un soi de „cetățenie”. Asta nu exclude să considerăm companiile inclusiv ca actori ai celui de-al treilea sector și să le recunoaștem implicarea.

Judecând astfel, „statistica implicării” companiilor germane este impresionantă: 96 % dintre companii se implică social (Backhaus-Maul/Braun 2010: 312) – 83,4 % dintre acestea fac donații de bani, iar 59,7 % donații materiale (ibid.: 312 urm.). Aproape trei sferturi se orientează către nivelul regional sau local. O mare parte a companiilor afirmă că implicarea nu face parte dintr-o strategie economică mai largă (ibid.: 315).

Backhaus-Maul și Braun rezumă rezultatele studiului lor astfel:

„Un bilanț al rezultatelor ne arată că implicarea socială a companiilor din Germania face rareori parte dintr-o concepție și strategie mai largă, ci are loc spontan, aleatoriu și necoordonat [...]. Pe lângă sponsorizări – instrument al politicii de comunicare din cadrul mixului de marketing, larg răspândit și orientat strategic – implicarea socială a companiilor pare să aibă în primul rând trăsăturile unei acțiuni filantropice, ce trebuie înțeleasă ca asumare voluntară a răspunderii” (Backhaus-Maul/Braun 2010a: 315).

Aceste cifre sunt doar parțial reprezentative, provenind dintr-un sondaj în rândul companiilor, ceea ce înseamnă că nu reflectă eventualele considerente strategice nedeclarate.

*„Statistica implicării”
companiilor germane*

6.2. DEMOCRAȚIA ECONOMICĂ – UN MODEL

Asumarea unor proprii standarde etice și ecologice este o temă recurentă în dezbaterile politice – în 2011 s-a discutat de exemplu dacă este nevoie de o cotă minimă legală pentru reprezentarea femeilor în consiliile de administrație și supraveghere, sau este suficient dacă există standarde asumate voluntar.

Din perspectiva democrației sociale, în sensul unei democrații economice, este de salutat dacă firmele își asumă din proprie inițiativă anumite standarde, dar analiza trebuie totuși dusă mai departe.

Două abordări strategice

Accepțiunea unei democrații economice cuprinde, din perspectiva democrației sociale, două abordări strategice esențiale: pe de-o parte, democratizarea economiei prin codecizie și forme economice alternative, iar pe de-altă parte o politică economică de natură să asigure tuturor accesul la servicii publice.

Organizarea echilibrării intereselor!

În privința **democratizării**, se pune problema în ce măsură oamenii dintr-o companie sunt cooptați în procesul de decizie; altfel spus, cum se practică drepturile cetățenești în organizațiile din economia de piață. În contextul unei companii, unde raporturile de putere sunt asimetrice, problema cea mai importantă este organizarea echilibrării intereselor și traducerea acestui proces în proceduri decizionale.

Forma germană a democrației economice este de regulă descrisă ca fiind o soluție specială, căreia i se atestă de cele mai multe ori un nivel ridicat de stabilitate. În cele ce urmează, ne vom opri de aceea succint asupra dezvoltării acestui model. Se demonstrează astfel că, pentru democrația economică din viitor apar noi provocări, care vor impune ca modelul să evolueze.

Strategia de politică economică pornește de la experiența care a dovedit că economia de piață are nevoie de o integrare și o coordonare a statului, pentru a ține cont de nevoile sociale ale tuturor oamenilor (vezi în acest sens și Manualul 2, *Economie și democrație socială*).

Apariția democrației economice la începutul secolului XX

Apariția unei democrații economice în Germania a fost legată de două evoluții majore. Una dintre premise a fost mai întâi democratizarea statului în sine, prin Constituția de la Weimar. Cealaltă condiție a fost împărțirea sarcinilor, în interiorul mișcării muncitorești, între social-democrație și sindicate. În timp ce social-democrația s-a implicat ca partid în procesul de formare a voinței în cadrul statului, sindicatele au devenit active la nivelul societății civile din cadrul democrației economice. Acest lucru nu excludea însă în mod explicit ideea ca ambele organizații să se poată adresa întregii societăți – s-a dezvoltat în acest sens o formă de dialog solidar între egali, din care nu au lipsit controversele.

*Evoluții esențiale:
democratizare și
împărțirea sarcinilor
între SPD/sindicate*

Asociațiile pentru educarea muncitorilor, social-democrația și sindicatele se formaseră în prima fază în ciuda rezistenței acerbe a statului. Prin Constituția de la Weimar, s-a reușit în 1919 o transformare a statului într-o democrație cu trăsături social-democrate mai puternice. Dincolo de orice scepticism – inclusiv în sânul mișcării muncitorești –, se realizase astfel în principiu trecerea de la un stat monarhist-represiv la o democrație reprezentativă.

*1919: despărțirea
de monarhie*

Încă din iulie 1919, congresul fondator al Confederației Generale a Sindicatelor Germane ceruse o structură fundamentală pentru o democrație economică, axată pe o economie în beneficiul întregii societăți, și care să promită lucrătorilor participarea democratică la conducerea întreprinderilor (cf. Schneider 1989: 428–431).

Fritz Naphtali a publicat în 1928 la solicitarea Confederației Generale a Sindicatelor Germane (DGB) volumul *Democrația economică: esența, calea și obiectivul ei*, care și-a pus amprenta mulți ani pe dezbaterile privind democrația economică. Autorul rezuma în 1929:

„În perioada în care capitalismul era încă pe deplin liber, nu părea să existe o altă alternativă la capitalismul neorganizat în afara organizării socialiste a economiei în ansamblul ei [...]. Apoi s-a adevărit treptat că structura capitalismului în sine este maleabilă și că acesta, înainte de a fi frânt, poate fi și îndoit.” (Naphtali 1928, apud Euchner 2005: 305)

Se adeverise deja până în 1928 că statul putea (cel puțin temporar) să preia un rol esențial în îmblânzirea și structurarea democratică a capitalismului. Activitatea sindicatelor și a comitetelor de întreprindere nu devenise însă deloc inutilă. Naphtali descrie exact această nouă situație inițială în relația dintre economia de piață și stat.

„Acordul de la
Mannheim”

În noua situație, împărțirea sarcinilor între SPD și syndicate, a devenit evidentă încă din 1906, odată cu „Acordul de la Mannheim”:

„Sindicatelor sunt inevitabil necesare pentru ridicarea statutului de clasă al muncitorimii, în cadrul societății burgheze. Ele nu sunt cu nimic mai puțin importante decât Partidului Social-Democrat, care trebuie să ducă pe terenul politicii lupta pentru ridicarea clasei muncitorilor și pentru egalitatea acestora cu celelalte clase ale societății [...]. Ambele organizații depind așadar în bătăliile lor de înțelegerea reciprocă și acțiunea comună.” (apud Schneider 1989: 418)

Astfel, în ultimă instanță decizia a survenit în favoarea existenței a două componente autonome și independente ale mișcării muncitorești, ce se bazează însă pe cooperarea reciprocă. Acest fapt se reflectă și în împărțirea sarcinilor dintre stat, pe de-o parte, și reglementările codiciziei la nivel de întreprindere și grup și autonomia de negociere colectivă, pe de-alta. În mod consecvent, Confederația Sindicatelor Germane (DGB) este și azi un actor politic autonom, care își exprimă propriile poziții. Conceptul de democrație economică, dezvoltat de autorii coordonați de Fritz Naphtali în 1928, a avut efecte asupra structurii Fundamentale a Republicii Federale.

„Democrația economică” după cel de-al Doilea Război Mondial și în faza de formare

Mai ales în perioada dintre capitularea din 1945 și intrarea în vigoare a Legii fundamentale, dezbaterile privind „democrația economică” a fost foarte intensă. Acest fapt s-a datorat desigur și situației postbelice deosebite.

„Momentul zero”?

Perioada nemijlocită de după cel de-al Doilea Război Mondial este desemnată deseori ca „moment zero”. Această optică are desigur doar o legătură limitată cu

realitatea. În multe domenii a existat mai curând o continuitate decât un nou început – de exemplu, nu toate instalațiile de producție și structurile economice erau distruse (cf. Hoffmann 2000: 372).

Dar pentru mișcarea muncitorească și codecizie se poate totuși vorbi de un moment zero. Astfel, sociologul Jürgen Hoffmann explică: „Organizațiile erau distruse, lucrătorii izolați, unii dintre ei corupți de regimul nazist, cei mai mulți măcar înstrăinați de organizații – asta dacă avuseseră vreodată ocazia să cunoască organizațiile mișcării muncitorești” (Hoffmann 2000: 372). Șomajul ridicat și o piață a muncii fărâmițată, necoordonată, erau de asemenea caracteristice pentru această situație.

În perioada dintre sfârșitul războiului și reforma monetară din 1948, a avut loc apoi un important avânt economic: întreprinderile au fost reconstruite de lucrători, de multe ori chiar în regie proprie. Producția a fost reluată:

„Comitetele de întreprindere au preluat un rol activ în denazificarea întreprinderilor, în special a organelor de conducere ale acestora. [...] În întreprinderile aflate parțial într-o stare avansată de distrugere ele au organizat și improvisat cele necesare, pentru ca producția să poată fi reluată. În măsura în care era vorba de alimente și bunuri de consum, comitetele s-au îngrijit de distribuirea acestora către personal. [...] La nivel local, comitetele au participat la aprovizionarea populației cu minimul necesar de hrană, îmbrăcăminte, combustibili etc.” (Wassermann 2002: 28).

În ciuda lipsei unor reglementări legale și a infrastructurii distruse, a existat o continuitate a culturii comitetelor de întreprindere. Dar lipsa infrastructurii (a rutelor de transport), a unei monede general valabile, a unor condiții cadru stabile din punct de vedere politic și economic au împiedicat un avânt durabil.

Mai ales în primii ani înainte de intrarea în vigoare a Legii Fundamentale, conceptele socialiste cu trăsături accentuate de democrație economică erau bine reprezentate în dezbaterea politică. Pentru social-democrație și syndicate, personalitatea lui Viktor Agartz a căpătat o însemnătate deosebită. Într-un discurs programatic rostit la Congresul SPD de la Hanovra în 1946, el a prezentat pilonii conceptului său de democrație economică. Efortul comun de reconstrucție a

*Din 1948:
avântul*

*Cultura comitetelor
de întreprindere
continuă*

*1946: discursul
programatic
al lui Agartz*

societății i-a oferit și ocazia de a (re)pune în discuție problema redistribuirii corecte și a formei democratice a economiei.

„Fiecare german e conștient că îndepărtarea ruinelor nu poate fi decât munca tuturor. [...] Rezolvarea problemei sociale nu a devenit irelevantă pentru faptul că sărăcia actuală e generalizată, că în timpul războiului a fost distrusă multă avuție, iar piramida veniturilor s-a aplatizat. Sigur că nevoia e mai mare și a cuprins părți mai largi din popor. Dar social-democrația nu urmărește acest tip de egalitate.” Revendicarea dreptății sociale „are ca scop [...] îndepărtarea contradicțiilor dintre clase printr-un sistem social și economic echitabil” (Agartz 1946: 50). Îmbinarea reconstrucției economice comune cu problema redistribuirii corecte și a democrației economice rămâne și în continuare în atenția mișcării muncitorești. Acest lucru este reflectat și de demonstrațiile de masă și de lupta pentru codecizia în întreprinderi și grupuri, în anii 1950.

Componentele unei democrații economice

Pentru Agartz, componentele unei democrații economice erau, printre altele:

- împiedicarea puterii private asupra companiilor monopoliste, în schimb planificarea și acțiunea statului ca „actor principal de reglementare”;
- orientarea planificării statului în primul rând în funcție de principalele nevoi ale oamenilor;
- reprezentarea companiilor și lucrătorilor în camere (meserii, comerț, agricultură etc.), adică o autoadministrare democratică;
- în politica economică, statul se consultă cu organele de autoadministrare democratică ale camerelor;
- stimularea companiilor publice cu structură descentralizată;
- stimularea „asociațiilor economice libere în scopuri publice”;
- „participarea democratică” în problemele și politicile întreprinderii;

DGB: „Propuneri pentru reorganizarea economiei germane” (1950)

- În companiile cu peste 300 de lucrători și peste trei milioane de mărci capital financiar, în organele de control trebuie să existe reprezentare paritară;
- Organizarea de camere de industrie, comerț, agricultură și de meseriași, cu reprezentare paritară;
- Comitetele de întreprindere ca organe sindicale;
- Înființarea unui „consiliu economic federal”;
- Socializarea sectoarelor cheie (minerit, fier, siderurgie, energie, infrastructura de transport și bănci).

(cf. Wassermann 2002: 29 urm.)

- trecerea industriilor cheie (de materii prime, utilități) în răspundere publică;
- stimularea cooperativelor în meserii (cf. Agartz 1946: 60–70 și Bispinck/Schulten/Raane 2008: 117–125).

Revendicările lui Agartz au fost preluate și în propunerile DGB de „Reorganizare a economiei germane”, din 1950. Legea Fundamentală nu ține seama decât în foarte mică măsură de ideile SPD și DGB privind democrația economică.

În Hessen, aliații nu au aprobat o reglementare legală care să acorde comitetelor de întreprindere drepturi de codecizie în probleme sociale, de personal și economice. Mai ales SUA au împiedicat reglementări privind codecizia în chestiuni de afaceri.

O excepția a fost codecizia în sectorul de minerit. Britanicii, guvernați după război de laburiști, s-au impus în acest punct în fața americanilor.

În 1952, la presiunea lucrătorilor și sindicatelor, guvernul Adenauer a introdus codecizia în Legea privind organizarea întreprinderilor. Dar reglementările erau un regres față de cele din Legea comitetelor de întreprindere din Republica de la Weimar, dar și față de revendicările sindicatelor și ale SPD.

În perioada postbelică, în special în centrele industriale din zona Ruhr a existat inițiativa – de exemplu a Confederației Sindicatelor Germane (DGB), înființată în 1949 – de a socializa „industrii cheie”. Aceste inițiative erau condamnate să eșueze din mai multe motive: șomajul ridicat și muncitorimea fărâmițată, dar mai ales au împiedicat un asemenea pas.

Aliații au influențat lucrurile

1952: Legea privind organizarea întreprinderilor

Ideea socializării eșuează

SPD: „Politica economică” (1952)

„Prin politica sa economică, Partidul Social-Democrat German urmărește

- egalitatea șanselor economice,
- securizarea locului de muncă,
- depășirea oricărei exploatare,
- creșterea produsului social,
- redistribuirea echitabilă a veniturilor economiei naționale.

Astfel se dorește asigurarea unui nivel de viață ridicat și o degrevare a indivizilor de griji economice. Pentru a atinge acest obiectiv, este nevoie de

- o politică economică activă, orientată spre creșterea productivității și ocupare deplină;
- o reorganizare a procesului economic, prin îmbinarea planificării economiei naționale cu competiția economică individuală;
- o politică a veniturilor adresată celor lipsiți de putere economică;
- trecerea producției de materii prime în proprietate publică;
- dreptul lucrătorilor la codecizie;
- combaterea influenței necontrolate a grupurilor de interese asupra politicii economice.

[...] Politica economică a socialismului liberal este în beneficiul tuturor acelora care trăiesc din munca lor și al tuturor acelora care în societatea actuală sunt cei mai lipsiți de putere." (Programul de acțiune al Partidului Social-Democrat German, adoptat la Congresul de la Dortmund în 1952 și extins la Congresul de la Berlin din 1954, apud Dowe/Klotzbach 2004: 294)

1959: Programul
de la Godesberg

În Programul de la Godesberg al SPD din 1959 – care conținea și alte revendicări –, rolul statului în economie a fost definit printr-o formulă expresivă: „Competiție atât cât se poate – planificare atât cât trebuie!” (Dowe/Klotzbach 2004: 332) Formula se bazează pe constatarea că statul democratic, un actor activ cu rol de îndrumare, poate interveni pe piață și o poate dirija indirect atât prin politica fiscal-bugetară, cât și ca beneficiar de lucrări publice.

Guvernul Brandt:
dezvoltarea
democrației
economice

După preluarea guvernării de către Willy Brandt, au fost puse în practică și alte componente esențiale pentru o democrație economică – de exemplu printr-o politică economică keynesiană și extinderea codeciziei în întreprindere (cf. Manualul 2, *Economie și democrație socială*).

„Actori ai societății civile sunt și partidele, sindicatele, bisericile, comunitățile religioase, asociațiile sociale și de mediu. Ei sunt partenerii noștri în drumul spre o societate umană, capabilă să facă față viitorului.”

(Programul de la Hamburg 2007: 31)

6.3. Democrația economică – o misiune neîncheiată

*Provocări noi
și permanente*

Crize pe piețele financiare, state amenințate de incapacitatea de plată, fonduri de salvare, condiții precare de muncă, împiedicarea activității comitetelor de întreprindere – iată doar câteva titluri din presă pe care le-am văzut în ultimii ani. Toate indică faptul că „democrația economică”, în sensul unei bune interrelaționări dintre statul democratic și economia de piață coordonată, nu a devenit realitate, ci există (noi) provocări cărora trebuie să le facem față.

Criza economică și financiară demonstrează trei aspecte: Pe de-o parte, finanțele statului trebuie rearanjate astfel încât el să se poată achita ferm și responsabil de atribuțiile sale. Trebuie să ne asigurăm că atât statele, cât și comunitățile de state din care face parte sunt capabile să acționeze.

Pe de-altă parte, trebuie restabilit primatul politicii inclusiv asupra piețelor internaționale. În acest scop, va fi nevoie de noi forme de reglementare a piețelor financiare.

În cele din urmă, stimularea unor forme economice și piețe alternative trebuie să joace un rol esențial (de exemplu cooperative, tehnologie de mediu). O **politică economică cu rol de reglementare** și sustenabilă rămâne o condiție și concomitent o componentă a unei democrații economice (cf. Manualul 2, *Economie și democrație socială*).

Democratizarea structurilor economice existente rămâne un element cheie al unei democrații economice, pe care trebuie s-o cucerim. Provocarea în acest sens este că statul nu poate pur și simplu dispune reglementări, ci trebuie să se consulte și să negocieze cu reprezentanții grupurilor de interese. Următorul exemplu din practică ne arată că aceste grupuri sunt dispuse să acorde atenție unei astfel de dezbateri de natură politică.

Exemplu practic: „Democrația economică și stimularea parteneriatului social și din întreprindere”

de Dr. Constantin Olbrisch, Director al Centrului pentru parteneriat social și din întreprindere

Mandatul de membru al comitetului de întreprindere este onorific. La rândul ei, activitatea în sindicate și patronate este o formă de implicare civică voluntară: implicarea în comitetul de întreprindere și consiliul de supraveghere, în patronat și sindicate trebuie să aibă ca scop binele comun și să fie voluntară – ea este o componentă esențială a echilibrării intereselor într-o democrație economică. Pentru aceste funcții, titularii primesc de regulă o compensație sau li se plătește mai departe salariul cuvenit pentru postul pe care au fost angajați / nu se poate vorbi deci de activități remunerate în sensul clasic.

În Germania, forma specială a autonomiei contractelor colective și a codeciziei în întreprinderi și grupuri a dus la dezvoltarea unui sistem specific. Încadrarea sa în lege și atribuțiile încredințate partenerilor sociali și de la nivelul întreprinderii sunt un domeniu de sine stătător al politicii implicării.

În cele ce urmează prezentăm proiectul „Masa Rotundă pentru Parteneriatul social și din întreprindere”. Masa Rotundă este un proiect al Centrului pentru parteneriat social și din întreprindere din cadrul HUMBOLDT-VIADRINA School of Governance.

Masa Rotundă este formată din reprezentanți ai intereselor din politică, economie, sindicate, patronate, comitete de întreprindere și consilii de supraveghere ale unor mari companii germane. Într-un proces coordonat de un moderator, se lucrează în prezent la recomandări pentru dezvoltarea ulterioară a parteneriatului social și din întreprindere. Prin „Masa Rotundă pentru Codecizie” s-a instituționalizat un dialog între actorii parteneriatului social și din întreprindere cu privire la teme importante în materia codeciziei.

În cadrul acestui dialog urmează a fi elaborate standarde potențial consensuale pentru parteneriate de întreprindere constructive și profitabile precum și parteneriate sociale echitabile și stabile.

Într-o primă etapă, „Masa Rotundă pentru Parteneriatul social și din întreprindere” a obținut consensul unui număr de aproximativ 40 de reprezentanți ai lucrătorilor și patronatelor din mari grupuri și întreprinderi mici și mijlocii în problema aprecierii generale a implicării în comitetele de întreprindere și a parteneriatului de întreprindere. Consensul a avut ca rezultat adoptarea Tezelor de la Berlin privind parteneriatul din întreprindere.

Redăm în cele ce urmează „Tezele de la Berlin privind parteneriatul din întreprindere”, așa cum au fost elaborate de negociatori. Fiind un proces în evoluție, rezultatele ulterioare pot fi citite pe pagina de internet <http://www.humboldt-viadrina.org/forschung/aktuelle-forschungsbereiche/zentrum-fuer-betriebs- und-sozialpartnerschaft/>.

Tezele de la Berlin privind parteneriatul din întreprindere Apel pentru un nou parteneriat în întreprindere, în spiritul cooperării

Semnatarii Tezelor de la Berlin sunt grupuri de companii precum și reprezentanți ai angajatorilor și lucrătorilor din aproximativ 30 de companii germane, de la mica întreprindere până la marele grup de companii. Tezele de la Berlin reprezintă rezultatul activității Mesei Rotunde pe tema parteneriatului din întreprindere, de la Centrul pentru parteneriat social și din întreprindere din cadrul HUMBOLDT-VIADRINA School of Governance. În acest cadru, noi, participanții la masa rotundă, am discutat despre cooperarea dintre reprezentanții angajatorilor și ai lucrătorilor în practica cotidiană a companiilor. Prin prezentele Teze de la Berlin, vrem să declanșăm discuția privind un nou tip al cooperării în companie.

Un nou consens. Anul viitor, Legea de organizare a întreprinderilor împlinește 60 de ani. Niciodată ea nu s-a bucurat de mai multă apreciere ca azi. Cel târziu ultima criză ne-a arătat cât de mult succes are modelul german de parteneriat din întreprindere. Practicat corect, parteneriatul din întreprindere poate fi un autentic avantaj competitiv pentru companiile din Germania.

Timpuri noi. Constatăm că Legea de organizare a întreprinderilor este o bază excelentă pentru cooperarea în cadrul companiilor. Dar ea nu mai este suficientă, pentru că schimbările enorme cu care companiile se confruntă în cadrul competiției globale și în urma transformărilor demografice fac necesare forme mai flexibile și mai rapide ale cooperării.

Noi șanse. Parteneriatul constructiv poate deveni un avantaj competitiv real: companiile devin mai flexibile, pot face mai rapid schimbările necesare adaptării la cerințele pieței. În special prin

adaptările structurale, ele devin capabile să facă să facă salturi în inovare, de exemplu în privința unor noi modele de gestionare a timpului de lucru. Dar, deși există câteva exemple pozitive în economia germană, observăm că această formă a parteneriatului constructiv din întreprindere nu se aplică decât de puține companii.

Potențial irosit. Considerăm că această stare de fapt reprezintă o șansă irosită. Când companiile refuză aceste transformări profunde, consecințele sunt pierderile de competitivitate și irosirea de potențial de inovare. Compromisul social din companii trebuie renegociat și reasezat. De aceea am rezumat experiențele și aprecierile noastre privind un parteneriat constructiv în cele șase teze de la Berlin.

Teza nr. 1: Un parteneriat constructiv în întreprindere duce la o soluționare durabilă a conflictelor și astfel la o creștere a eficienței. El este o contribuție la dezvoltarea sustenabilă și aduce valoare economică adăugată unei companii.

Teza nr. 2: Un parteneriat constructiv în întreprindere înseamnă protecție și siguranță pentru lucrători și aduce prin echilibrul social avantaje clare pentru personal.

Teza nr. 3: Un parteneriat constructiv în întreprindere consolidează democrația prin acordarea unor drepturi evidente de participare și stimulează stabilitatea în societate, prin consensul dintre angajator și lucrători.

Teza nr. 4: Un parteneriat constructiv în întreprindere este o misiune a managementului și o strategie pe termen lung a companiei. El influențează astfel credibilitatea standardelor de etică impuse companiei.

Teza nr. 5: Un parteneriat constructiv în întreprindere cere o cultură a conducerii în spirit cooperativ.

Teza nr. 6: Un parteneriat constructiv în întreprindere presupune o atitudine de apreciere, relații de încredere și siguranța juridică a actorilor implicați.

Apelul nostru. Apelăm din acest motiv la reprezentanții angajatorilor și lucrătorilor să țină seama de aceste transformări culturale în companii. Parteneriatul constructiv nu are ca obiectiv să ascundă sub covor contradicțiile de interese, ci să renegocieze conștient compromisurile sociale din cadrul companiei – sub forma unei noi cooperări constructive.

Misiuni concrete. Baza înțelegerii dintre cele două părți ar trebui să fie o asumare a acestei atitudini constructive de ambele părți – cu obiectivul unei soluționări transparente și în comun a problemelor și sarcinilor, în beneficiul companiilor și personalului. Această asumare poate avea de exemplu loc în cadrul unui acord la nivelul întreprinderii.

Este vorba de întrebări fundamentale: cum se raportează conducerea și lucrătorii unii la ceilalți și ce formă are cultura organizațională? Cum percepe managementul responsabilitatea sa față de lucrători? Cum se creează o responsabilitate comună pentru succesul afacerii? Contradicția de interese dintre conducere și comitetul de întreprindere nu dispare astfel, dar ea trebuie moderată printr-un dialog autentic.

Noi misiuni pentru management:

- să recunoască cooperarea cu comitetul de întreprindere ca pe o resursă esențială a companiei
- să recunoască calitatea parteneriatului din întreprindere ca factor de influențare a propriei credibilități
- să comunice transparent deciziile și pregătirea lor și să includă activ comitetul de întreprindere în aceste procese
- să dezvolte principii de conducere, participare și de statut al standardelor sociale și criterii comune ale cooperării constructive cu comitetul de întreprindere
- să formalizeze înțelegerile, de exemplu printr-un acord la nivelul întreprinderii

Noi misiuni pentru reprezentanții lucrătorilor:

- să accepte responsabilitatea unui rol activ în conducerea companiei
- să dobândească cunoștințe despre companie și know-how de management
- să exercite rolul de liant și mediator între lucrători și conducere, precum și între obiectivele sociale și cele economice, fără a intra în capcana credibilității unui management în comun
- să formalizeze înțelegerile, de exemplu printr-un acord la nivelul întreprinderii

7. POZIȚIILE PARTIDELOR PRIVIND RAPORTUL DINTRE STAT ȘI SOCIETATEA CIVILĂ

Asumarea unei „societăți civile active” și a stimulării implicării civice este practic o constantă a oricărui discurs politic. Aceste idei transcend granițele dintre partide și fac parte din instrumentele de „bun simț” ale politicii germane.. Cu atât mai mult trebuie luate în seamă diferențele de înțelegere existente, atunci când se pune întrebarea ce este societatea civilă și care este raportul ideal între stat și societatea civilă.

*Criteriu:
societate civilă
liberală sau solidară*

Am observat încă din Capitolul 4 diferența dintre modelul liberal și cel solidar al societății civile. Aceste două modele influențează și ideile partidelor parlamentare. În acest capitol dorim să analizăm programele politice ale CDU, CSU, FDP, Bündnis 90/Die Grünen, SPD și DIE LINKE, pentru a vedea ce model preferă fiecare.

7.1. Principii pentru Germania – programul CDU

„Într-o lume a transformărilor majore, capacitatea țării noastre de a face față viitorului depinde de cetățeni care își asumă responsabilități pentru alți oameni și înțeleg acest lucru ca pe o expresie a libertății lor individuale și sociale. Ne dorim o relație de parteneriat și încredere între cetățeni și stat. Vrem un stat de partea cetățeanului, unul care garantează, asigură, ajută, împuternicește și face posibile libertatea și responsabilitatea entităților mai mici” (CDU 2007: 83).

*Tendință:
model liberal cu
accente solidar*

Aceste idei din programul politic adoptat în 2007 dovedesc o tendință clară a CDU spre modelul societății civile liberale. Responsabilitatea personală este evidențiată la fel de mult ca libertatea individuală. Noțiuni precum „libertate socială” și „relații de parteneriat [...] între cetățeni și stat” lasă totuși să transpară și accente ale unei societăți civile solidare.

Pentru această idee pledează și formulările dintr-un document de discuție intitulat „Cetățeni puternici – stat puternic. Cu privire la evoluția orânduirii noastre sociale și de stat”, document pregătit de comisia „Spațiu de manevră pentru micile entități” a prezidiului CDU. Acolo se spune: „Activitatea onorifică și implicarea civică nu pot înlocui statul social, familia și munca remunerată. Dar ele nu dau oamenilor doar posibilitatea de a se implica în acțiuni ce conferă un sens rolului lor în societate, ci contribuie și la reforma statului social și la înnoirea democrației printr-o societate civilă activă. O «democrație puternică» (Benjamin Barber) în orașe și comunități nu se exprimă doar prin alegeri și referendumuri, nu doar prin drepturi și revendicări, ci tot mai mult prin participarea socială și la chestiunile de interes public. Cetățenii activi realizează aspirația participativă a democrației [...]. Viitorul activității voluntare este o democrație vie, iar o democrație vie are nevoie de cetățeni activi din punct de vedere social” (CDU 2000: 11).

Pornind de la accentuarea responsabilității proprii și personale, este într-adevăr justificat ca formațiunii CDU să-i fie „atribuit” modelul liberal al societății civile. Totuși, o privire diferențiată asupra documentelor programatice impune și o apreciere a legăturilor cu modelul unei societăți civile solidare.

7.2. Șanse pentru toți! Programul CSU

Mult mai evidentă este preferința CSU pentru modelul societății civile liberale. „Obiectivul politic al CSU este: implicarea statului în binele comun doar cât este nevoie, activitate privată pe cât de mult posibil. Subsidiaritatea înseamnă și că răspunderea statului în serviciul binelui comun nu este echivalentă cu acțiunea statului și finanțarea publică. Pentru CSU, finanțarea privată nu este o soluție de avarie” (CSU 2007: 53).

Aici nu se revendică o alăturare în parteneriat a statului și a societății civile, ci se accentuează un plus de implicare privată. Activitățile statului urmează a fi reduse în schimb la minimul absolut necesar. Această argumentație se încadrează în paradigma răspândită a scepticismului față de acțiunea statului (social) și în pledoaria pentru mai multă inițiativă în sferele pieței și ale societății civile. Acest model mental este caracteristic pentru curentul liberal, respectiv libertarian, ce a influențat masiv dezbaterile politice din Europa ultimilor ani.

Reprezentanții acestei ideologii radical în favoarea pieței susțin cu tărie modelul liberal al societății civile.

*Statul (social)
este privit cu
scepticism*

Ei au în comun cu CSU o atitudine fundamentală profund sceptică față de acțiunea statului, în special a statului social, exprimată cu maximă claritate în următorul pasaj din programul politic al partidului: „șansele precare ale multor oameni din Germania nu sunt în primul rând o consecință a globalizării, ci o urmare a erorilor politice. Una dintre cauze este încrederea greșită în «statul paternalist», care răspunde de tot. Calea politică eronată a statului asistențial slăbește inițiativa individuală, subminează responsabilitatea socială individuală și plasează oamenii într-o falsă dependență. O politică de natură să ridice și mai multe pretenții în fața statului este comodă, șubrezește sfera publică și nu ajută individul pe termen lung” (CSU 2007: 18).

7.3. Principiile de la Wiesbaden ale FDP

*Pldoarie clară:
societate civilă
liberală*

O voce mai clară încă decât cea a CDU în favoarea unei societăți civile liberale este cea a FDP: „Liberalii mizează mai întâi pe implicarea voluntară, izvorâtă din responsabilitatea pentru celălalt, pe renunțarea voluntară, pe împărtășire în loc de redistribuire. [...] Reducerea necesară a implicării statului și a reglementării de către stat trebuie să meargă împreună cu solidaritatea față de cei ce au o nevoie specială de protecție și de ajutor” (FDP 1997: 11).

*Premise:
reducerea rolului
statului și
dereglementare*

Reducerea serviciilor statului și necesitatea dereglementării sunt considerate premise. Renunțarea voluntară la serviciile statului social este supraapreciată moral. Nu se analizează critic și adaptat la realitățile vieții prestațiile care au sens și de care este nevoie. În același timp, FDP pornește de la ideea că există o tendință dorită politic înspre un număr mai mare de servicii ale statului social, tendință pe care FDP o critică vehement: „În Germania, politicienii s-au orientat tot mai mult în funcție de ce le place oamenilor să audă. Au evoluat în sensul unei politici a făcutului pe plac. Politicienii au scutit oamenii de tot mai multe riscuri și au decretat că pentru orice problemă există o soluție. La rândul lor, cetățenii au încredințat politicienilor tot mai mult soluționarea problemelor. Statul a devenit tot mai solicitat, pe măsură ce oamenii au fost scutiți de greu” (FDP 1997: 2).

În centrul programului politic al FDP se află noțiunea de „responsabilitate”. Imaginea călăuzitoare este cea a unei „societăți a responsabilității”: „Principiul «libertate prin responsabilitate» se află la baza unei societăți civice, în care autoorganizarea și spiritul filantropic sunt caracteristice pentru sfera publică republicană. Societatea civilă liberală cere și stimulează asumarea de responsabilitate de către indivizi” (FDP 1997: 5).

*„O societate a
responsabilității”*

7.4. Viitorul este verde – programul Bündnis 90/Die Grünen

Din programul politic adoptat în 2002 de Bündnis 90/Die Grünen reiese clar că partidul, ale cărui rădăcini se află în mare parte în noile mișcări sociale, se simte legat de modelul societății civile solidare.

*Legături evidente:
societate civilă
solidară*

Cetățenii sunt percepuți ca „parteneri cu drepturi egale” ai statului (Bündnis 90/Die Grünen 2002: 66). Se menționează apoi: „Statul social trebuie să înțeleagă că grupurile civice sunt parteneri de cooperare și trebuie să le stimuleze. [...] Voluntariatul neplătit nu poate să înlocuiască asistența profesionistă. Implicarea civică, vie și diversă, este o condiție indispensabilă pentru o societate solidară” (ibid.).

În logica deplină a societății civile solidare, verzi au ca obiectiv o reîmpărțire negociată democratic a responsabilităților între stat și societatea civilă. Acestea îi corespunde și „conceptul de stat al unei [...] republici democratice, în care cetățenii configurează împreună sfera publică” (Bündnis 90/Die Grünen 2002: 119).

*„O reîmpărțire a
responsabilităților”*

Deja opțiunea vocabularului ne arată clar o raportare diferită față de CDU, CSU și FDP. În sensul unei noi acțiuni comune a actorilor statului, pe de-o parte, și inițiative ale societății civile, pe de-altă parte, verzi doresc o revitalizare a democrației și o nouă dinamică a gândirii și acțiunii republicane.

7.5. Programul de la Hamburg – Programul politic al SPD

*Societate civilă
solidară în stare pură*

Modelul de societate civilă schițat de SPD în programul politic adoptat în 2007 poate fi descris, fără a exagera, ca unul de societate civilă solidară în stare pură. Cităm: „O societate civilă vie poate și trebuie să controleze, corecteze, impulsioneze, degreveze și completeze acțiunea statului. Nu o poate însă înlocui. Doar acolo unde statul se achită de îndatoririle sale se poate forma o societatea civilă vitală. Fără o societatea civilă vigilentă, statul democratic este permanent amenințat. Ambele componente au nevoie una de cealaltă.” (SPD 2007: 30).

*O nouă coexistență:
statul și
societatea civilă*

Acest model nu se bazează pe un presupus antagonism al sferelor statului și societății civile, așa cum este cazul în special pentru FDP. Statul și prestațiile sale nu trebuie diminuate în favoarea unei ponderi mai mari a pieței și inițiativei private. Este mai curând vorba de o nouă coexistență a acestor sfere, care poate duce în cele din urmă la întărirea tuturor actorilor.

În plus, „statul democratic” este descris ca „forma de autoorganizare politică a cetățenilor” (ibid.). Pentru SPD, societatea civilă pornește mai mult de la binele comun, de la societate ca întreg, și mai puțin – așa cum se întâmplă la adepții societății civile liberale – de la individ: „Acolo unde oamenii se implică în numele oamenilor, se constată mai multă disponibilitate de a prelua responsabilități, un sentiment mai pronunțat al dreptății, recunoașterea reciprocă, solidaritatea și moderația în exercitarea libertății individuale. Democrația depinde de astfel de virtuți democratice, deprinse și trăite” (SPD 2007: 30 urm.).

*Legătura
cu Aristotel*

În special trimerile la moderație în exercitarea libertății individuale și la virtuțile democratice cu rol de condiție existențială pentru o democrație intactă aduc aminte de Aristotel și conceptul său de polis elen, în care distincția modernă dintre stat și societate (civilă) era încă necunoscută.

7.6. Programul partidului DIE LINKE

În primul program politic adoptat de partidul DIE LINKE nu se poate identifica un tablou clar conturat al societății civile și al raportului acesteia cu acțiunea statului. Există doar câteva idei cu privire la nivelul local: „Viziunea noastră este cea a unor comunități solidare de cetățeni, în care oamenii decid singuri în problemele care îi privesc, asumându-și autonom reconfigurarea socială și ecologică a comunităților lor” (DIE LINKE 2011: 36).

„Autoadministrarea prin societatea civilă” este înțeleasă ca „domeniu important de decizie democratică”; DIE LINKE dorește să stimuleze „actori ai societății civile, care își asumă sarcini în societate”, cerând „transparență și control public, pentru a asigura respectarea standardelor sociale și ecologice”. Ca „premisă”, partidul definește „legitimitatea democratică și o finanțare suficientă a atribuțiilor încredințate” (DIE LINKE 2011: 36–37).

Este drept că în documentele partidului DIE LINKE nu există indicii privind înclinarea spre un model liberal de societate civilă. Dar le lipsesc și dovezi clare privind asumarea modelului solidar de societate civilă, pentru că nici nu se vorbește de o reîmpărțire a responsabilităților între stat și societate civilă, nici nu se formulează măcar voalat vreo speranță într-o nouă dinamică participativă și, pornind de aici, într-o democratizare a societății, pe care ar putea să o inducă o societate civilă activă, puternică.

7.7. Concluzii

În ansamblu, celor mai multe partide li se poate așadar atribui fie modelul liberal, fie cel solidar al societății civile. În timp ce CSU și FDP se evidențiază clar de partea unei societăți civile liberale, iar acest model poate fi atribuit cu anumite rezerve și CDU, de partea modelului de societate civilă solidară se află SPD și Bündnis 90/Die Grünen. DIE LINKE este pe de-altă parte greu de încadrat.

Rămâne de văzut care dintre modele se va impune mai puternic în anii următori. Având în vedere structura federală a Germaniei, în politica implicării a statului

*Lipsește un
profil clar*

*Lipsesc dovezi în
ambele sensuri*

*Este posibilă
atribuirea clară*

*Evoluția
este deschisă*

federal și a landurilor (mai pe larg în Capitolul 5) nu va prevala niciunul dintre cele două modele, ci se vor întâlni ambele. Punând acest lucru între paranteze, vorbim de modele teoretice ideale, arareori transpuse în practică în forma lor pură. Ele pot servi însă ca repere de orientare în complexe raporturi dintre stat și societate civilă și se pot atribui – după cum am observat – destul de clar partidelor consacrate.

Vă invităm să participați la dezbaterile cu privire la democrația socială. Academia pentru Democrație Socială a Friedrich-Ebert-Stiftung oferă un spațiu în acest scop. Opt module de seminar sunt consacrate valorilor fundamentale și domeniilor practice ale democrației sociale:

Fundamentele democrației sociale

Economia și democrația socială

Statul social și democrația socială

Globalizarea și democrația socială

Europa și democrația socială

Integrarea, imigrația și democrația socială

Statul, societatea civilă și democrația socială

Pacea, securitatea și democrația socială

www.fes-soziale-demokratie.de

8. IDEI PENTRU VIITOR

„Statul democratic și societatea civilă nu se pot înlocui reciproc. Cele două elemente au nevoie unul de celălalt. Fără un stat funcțional, care creează siguranță juridică, nicio societate civilă nu poate înflori. Iar fără o societate civilă alertă și vitală, o dictatură ar putea într-adevăr supraviețui, dar o democrație cu siguranță se va veșteji.” (Eppler 2011: 57)

Citatul lui Erhard Eppler poate fi înțeles ca un fel de mesaj cheie și un rezumat cât se poate de concis al manualului. Dar nu este un punct final în discuția despre stat și societate civilă.

Un asemenea punct final nici nu poate fi pus. Relația dintre stat, societate civilă și piață ca sferă suplimentară a societății trebuie permanent rediscutată și renegociată. Uitați-vă din nou la începutul manualului și la definiția dată acolo societății civile: cum s-a modificat modul în care priviți lucrurile? Ce ați completa? Unde apar noi întrebări? În opinia dvs., ce trebuie aprofundat și dezvoltat în discuție? Ce trebuie să se întâmple în viitor?

Faptul că trebuie să existe permanent o discuție și o negociere în societate este demonstrat în acest manual și cu ajutorul parcursului istoric de la Aristotel la Hobbes și Locke până la Rousseau, dar și prin trecerea în revistă a ideilor lui Hermann Heller, Carlo Schmid și Thomas Meyer, analiza conceptelor lui Milton Friedman și Francis Fukuyama și, în cele din urmă, prin analiza programelor politice ale partidelor. Dar și dezbaterile actuale ne arată același lucru.

Statul și societatea civilă: una din problemele societății va fi pe viitor să găsească un nou echilibru între aceste două componente. Dar la fel de important va fi să clarificăm raporturile lor cu piața: ce încredințăm pieței, ce ne putem permite să-i încredințăm?

În esență, este vorba întotdeauna de cum organizăm statul, societatea civilă și piața, astfel încât dreptul fiecărui om la libertatea în demnitate, cuvenită în mod egal tuturor, să poată fi exercitat în solidaritate. Doar așa putem ajunge la o democrație socială și doar așa vom putea să o ținem în viață.

BIBLIOGRAFIE

Reinhard Adler, Horst-Dieter Iske und Günter Scharfenberg (Hg.) (1982), Materialien zur Geschichte und zum gegenwärtigen Stand der innerparteilichen Bildungsarbeit in der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Teil 1: Von den Anfängen bis zum Beginn des Ersten Weltkriegs, Berlin.

Viktor Agartz (1946), Sozialistische Wirtschaftspolitik, Rede gehalten am 9. Mai 1946 auf dem SPD-Parteitag in Hannover, Digitale Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung: <http://library.fes.de/parteitage/pdf/pt-to/pt-1946to2.pdf>

Detlev Albers und Andrea Nahles (2007), Linke Programmbausteine. Denkanstöße zum Hamburger Programm der SPD, Berlin.

Rochus Allert (2010), Stand und Handlungsbedarf der bundesdeutschen Hospizbewegung. Studie zur aktuellen Leistungs-, Kosten- und Finanzierungsentwicklung, Ludwigsburg.

Elmar Altvater (2006), Das Ende des Kapitalismus wie wir ihn kennen. Eine radikale Kapitalismuskritik, 2. Aufl., Münster.

AMB Generali (Hg.) (2009), Engagementatlas 2009. Daten, Hintergründe, Volkswirtschaftlicher Nutzen, Aachen.

Uwe Andersen, Gotthard Breit, Peter Massing und Wichard Woyke (2000), Bürgergesellschaft, Zivilgesellschaft, Dritter Sektor (= Politische Bildung, 4/2000, 33. Jg.), Schwalbach/Ts.

Aristoteles (1994), Politik, hg. von Ursula Wolf, Reinbek bei Hamburg.

Holger Backhaus-Maul, Christiane Biedermann, Stefan Nährlich und Judith Polterauer (2009), Corporate Citizenship in Deutschland. Gesellschaftliches Engagement von Unternehmen. Bilanz und Perspektiven, Wiesbaden.

Holger Backhaus-Maul, Sebastian Braun (2010a), Gesellschaftliches Engagement von Unternehmen in Deutschland. Theoretische Überlegungen, empirische Befunde und engagementpolitische Perspektiven, in: Olk/Klein/Hartnuß (2010), S. 303–326.

Holger Backhaus-Maul, Sebastian Braun (2010b), Gesellschaftliches Engagement von Unternehmen in Deutschland. Eine sozialwissenschaftliche Sekundäranalyse, Wiesbaden.

Kurt Beck und Hubertus Heil (Hg.) (2007), Soziale Demokratie im 21. Jahrhundert. Lesebuch zur Programmdebatte der SPD, Berlin.

Dietrich Benner und Friedhelm Brüggen (1996), Das Konzept der Perfectibility bei Jean-Jacques Rousseau. Ein Versuch, Rousseaus Programm theoretischer und praktischer Urteilsbildung problemgeschichtlich und systematisch zu lesen, in: Otto Hansmann (Hg.), Seminar: Der pädagogische Rousseau, Bd. II: Kommentare, Interpretationen, Wirkungsgeschichte, Weinheim, S. 12–48.

Hans-Jürgen Bieling (2009), „Privat vor Staat“? Zur Entwicklung politischer Leitbilder über die Rolle des Staates, in: WSI-Mitteilungen 5/2009, S. 235–242.

Ariane Bischoff, Klaus Selle und Heidi Sinning (1995), Informieren Beteiligten Kooperieren. Kommunikation in Planungsprozessen. Eine Übersicht zu Formen, Verfahren, Methoden und Techniken, Dortmund.

Reinhard Bispinck, Thorsten Schulten und Peeter Raane (Hg.) (2008), Wirtschaftsdemokratie und expansive Lohnpolitik. Zur Aktualität von Viktor Agartz, Hamburg.

Philip Bobbitt (2002), The Shield of Achilles. War, Peace and the Course of History, New York.

Jörg Bogumil und Lars Holtkamp (2010), Die kommunale Ebene, in: Olk/Klein/Hartnuß (2010), S. 382–403.

Jörg Bogumil und Lars Holtkamp (2002), Bürgerkommune konkret. Vom Leitbild zur Umsetzung. Ein Leitfaden für die kommunale Praxis, Bonn. Digitale Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung: library.fes.de/pdf-files/stabsabteilung/01431.pdf

Sabrina Born (2005), Bürgergesellschaftliches Engagement. Stabi-

lisieren, stärken, steigern. Innovation und Investition in Infrastruktur und Infrastruktureinrichtungen, Bonn. (Quelle: www.fes.de)

Gotthard Breit und Peter Massing (2000), Bürgergesellschaft. Zivilgesellschaft. Dritter Sektor, Ursula Buch zum 70. Geburtstag, Schwalbach/Ts.

Werner Brinkmann (2004), Sozialismus oder Kapitalismus? Die Auseinandersetzung um die Wirtschaftskonzeption der deutschen Sozialdemokratie in den Jahren 1945 bis 1975 unter besonderer Berücksichtigung der Frage des Privateigentums an den Produktionsmitteln sowie der Einstellung zu einer staatlichen Steuerung der volkswirtschaftlichen Entwicklung, Norderstedt.

Brockhaus (1994), Der Brockhaus in 5 Bänden, 7. Auflage, Mannheim.

Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ) (Hg.) (2010), Hauptbericht des Freiwilligensurveys 2009, München.

Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ) (Hg.) (2005), Freiwilliges Engagement in Deutschland 1999–2004, München.

Bündnis 90/Die Grünen (2002), Die Zukunft ist Grün, Grundsatzprogramm von Bündnis 90/Die Grünen, beschlossen auf der Bundesdelegiertenkonferenz am 5.–17. März 2002, Berlin.

Otto Büsch (Hg.) (1992), Handbuch der Preußischen Geschichte, Bd. 2: Das 19. Jahrhundert und Große Themen der Geschichte Preußens, Berlin.

CDU (2007), Freiheit und Sicherheit. Grundsätze für Deutschland, Grundsatzprogramm der CDU, beschlossen am 21. Parteitag vom 3.–4. Dezember 2007, Hannover.

CDU (2000), STARKE BÜRGER – STARKER STAAT. Zur Fortentwicklung unserer gesellschaftlichen und gesamtstaatlichen Ordnung. Diskussionspapier der CDU-Präsidiumskommission „Spielraum für kleine Einheiten“, Berlin.

CSU (2007), Chancen für alle! In Freiheit und Verantwortung gemeinsam Zukunft gestalten, Grundsatzprogramm der CSU, beschlossen am CSU-Parteitag vom 28. September 2007, München.

Creifelds (2011), Rechtswörterbuch, 20. Aufl., Leinen.

Das Politiklexikon, Martina Klein und Klaus Schubert (2006), 4., aktualisierte Aufl., Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Bonn.

Ulrich Dauscher (2006), Moderationsmethode und Zukunftswerkstatt. 3., überarbeitete und erweiterte Auflage, Augsburg 2006.

Frank Decker und Markus Höreth (2009), Die Verfassung Europas. Perspektiven des Integrationsprojekts, Wiesbaden.

Alex Demirovic (1997), Demokratie und Herrschaft. Aspekte kritischer Gesellschaftstheorie, Münster.

Deutscher Bundestag (Hg.) (2002), Bericht der Enquete-Kommission „Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements“ – Bürgerschaftliches Engagement: auf dem Weg in eine zukunftsfähige Bürgergesellschaft, BT-Drs. 14/8900.

Deutscher Bundestag (Hg.) (2002a), Enquete-Kommission „Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements“, Bürgerschaftliches Engagement und Zivilgesellschaft, Opladen.

DIE LINKE (2011), Programm der Partei DIE LINKE, beschlossen auf dem Parteitag der Partei DIE LINKE vom 21.–23. Oktober 2011, Erfurt.

Peter C. Dienel (2009), Demokratisch – Praktisch – Gut. Merkmale, Wirkungen und Perspektiven von Planungszellen und Bürgergutachten, Bonn.

Peter C. Dienel (2002), Die Planungszelle – zur Praxis der Bürgerbeteiligung. Demokratie funkelt wieder, Bonn. (Quelle: www.fes.de)

Dieter Dowe und Kurt Klotzbach (Hg.) (2004), Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie, 4., überarbeitete und aktualisierte Aufl., Verlag J.H.W.Dietz Nachf., Bonn.

Serge Embacher und Susanne Lang (2008), Bürgergesellschaft. Eine Einführung in zentrale bürgerschaftliche Gegenwarts-

- und Zukunftsfragen, Lern- und Arbeitsbuch, Verlag J.H.W.Dietz Nachf., Bonn.
- Erhard Eppler (2011), Eine solidarische Leistungsgesellschaft. Epochenwechsel nach der Blamage der Marktradikalen, Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Bonn.
- Erhard Eppler (2009), Der Politik aufs Maul geschaut, Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Bonn.
- Erhard Eppler (2005), Auslaufmodell Staat, Frankfurt am Main.
- Walter Euchner, Helga Grebing u. a. (2005), Geschichte der sozialen Ideen in Deutschland. Sozialismus – Katholische Soziallehre – Protestantische Sozialethik. Ein Handbuch. Wiesbaden.
- Europäische Union (2010), Heute handeln für das Europa von morgen. Programm „Europa für Bürgerinnen und Bürger“ 2007–2013, Luxemburg (verfügbar über <http://europa.eu>; abgerufen am 7. September 2011).
- FDP (1997), Wiesbadener Grundsätze – Für die liberale Bürgergesellschaft, Teil III, beschlossen auf dem Bundesparteitag der FDP am 24. Mai 1997, Wiesbaden.
- FES (2010) (Hg.), Lernen für Soziale Demokratie, Politische Bildung in der Friedrich-Ebert-Stiftung, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn.
- Milton Friedman (2008), Kapitalismus und Freiheit, 5. Aufl., München.
- Francis Fukuyama (2006), Staaten bauen. Die neue Herausforderung internationaler Politik, 1. Aufl., Berlin.
- Sigmar Gabriel (2008), Links neu denken. Politik für die Mehrheit, München.
- Thomas Gensicke, Sibylle Picot und Sabine Geiss (2006), Freiwilliges Engagement in Deutschland 1999–2004. Ergebnisse der repräsentativen Trenderhebung zu Ehrenamt, Freiwilligenarbeit und bürgerschaftlichem Engagement, Wiesbaden.
- Dieter Grimm (1999), Zwei Jahrhunderte Verfassungsentwicklung in Deutschland, in: Limbach/Herzog/Grimm (1999), S. 44–86.
- Jürgen Habermas (1997), Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie, 2. Aufl., Frankfurt am Main.
- Fritjof Haft und Katharina Gräfin von Schlieffen (Hg.) (2009), Handbuch Mediation, 2. Aufl., München.
- Gret Haller (2003), Die Grenzen der Solidarität. Europa und die USA im Umgang mit Staat, Nation und Religion, 1. Aufl., Berlin.
- Hamburger Programm (2007), Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Hamburger Bundesparteitag der SPD am 28. Oktober 2007, Hamburg.
- Markus Held (2010), Engagementpolitik der EU – Flickwerk oder Strategie?, in: Olk/Klein/Hartnuß (2010), S. 407–436.
- Hermann Heller (1963), Staatslehre, hg. von Gerhart Niemeyer, 3., unveränderte Aufl., Leiden.
- Otfried Höffe (1996), Aristoteles, München.
- Otfried Höffe (Hg.) (2001), Aristoteles. Politik (= Klassiker auslegen, Bd. 23), Berlin.
- Jürgen Hoffmann (2000), Politisches Handeln und gesellschaftliche Struktur. Grundzüge deutscher Gesellschaftsgeschichte, 2., durchgesehene Aufl., Münster.
- Gisela Jakob (2010), Infrastrukturen und Anlaufstellen zur Engagementförderung in den Kommunen, in: Olk/Klein/Hartnuß (2010), S. 233–259.
- John F. Jungclaussen (2011), Penny zählen – so wie Poormum es tut. Die britische Regierung streicht und kürzt wie seit Jahrzehnten nicht mehr. Machen die Bürger das mit?, in: Die Zeit, Nr. 25 vom 16. Juni 2011, S. 32.
- Helmut Klages (2007), Beteiligungsverfahren und Beteiligungserfahrungen, Bonn. (Quelle: www.fes.de)
- Anskar Klein, Thomas Olk, Birger Hartnuß (2010), Engagementpolitik als Politikfeld: Entwicklungserfordernisse und Perspektiven, in: Olk/Klein/Hartnuß (2010), S. 24–59.
- Jürgen Kocka (Hg.) (1995), Bürgertum im 19. Jahrhundert, Bd. 1: Einheit und Vielfalt Europas, Göttingen.
- Reinhard Köbler und Henning Melber (1993), Chancen internationaler Zivilgesellschaft, 1. Aufl., Frankfurt am Main.
- Christian Krell und Martin Timpe (2011), Staat, Bürgergesellschaft und Soziale Demokratie. Einblick, Rückblick und Ausblick auf ein Seminar der Akademie für Soziale Demokratie der Friedrich-Ebert-Stiftung, in: Außerschulische Bildung. Materialien zur politischen Jugend- und Erwachsenenbildung 2–2011, S. 196–199.
- LAG Soziale Brennpunkte Niedersachsen e.V. (2004), Die Soziale Stadt. Chancen für die Gemeinwesenentwicklung, Bonn.
- Wolfram Lamping, Henning Schridde, Stefan Plaß und Bernhard Blanke (2002), Der aktivierende Staat. Positionen, Begriffe, Strategien, Bonn. (Quelle: www.fes.de)
- Susanne Lang (2010), Und sie bewegt sich doch ... Eine Dekade der Engagementpolitik auf Bundesebene, in: Olk/Klein/Hartnuß (2010), S. 329–351.
- Lesebuch 1: Grundlagen der Sozialen Demokratie, Tobias Gombert u. a. (2009), 3. Aufl., Lesebücher der Sozialen Demokratie, Band 1, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn.
- Lesebuch 2: Wirtschaft und Soziale Demokratie, Simon Vaut u. a. (2009), 3. Aufl., Lesebücher der Sozialen Demokratie, Band 2, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn.
- Lesebuch 3: Sozialstaat und Soziale Demokratie, Alexander Petring u. a. (2009), Lesebücher der Sozialen Demokratie, Band 3, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn.
- Lesebuch 4: Europa und Soziale Demokratie, Cäcilie Schildberg u. a. (2010), Lesebücher der Sozialen Demokratie, Band 4, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn.
- Lesebuch 5: Integration, Zuwanderung und Soziale Demokratie, Christin Henkes u. a. (2011), Lesebücher der Sozialen Demokratie, Band 5, Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn.
- Karin Lenhart (2010), Engagement und Erwerbslosigkeit. Einblick in ein Dunkelfeld, Bonn. (Quelle: www.fes.de)
- Anja Lieb (2009), Demokratie: Ein politisches und soziales Projekt? Zum Stellenwert von Arbeit in zeitgenössischen Demokratiekonzepten, Münster.
- Jutta Limbach/Roman Herzog/Dieter Grimm (Hg.) (1999), Die deutschen Verfassungen. Reproduktion der Verfassungsoriginale von 1849, 1871, 1919 sowie des Grundgesetzes von 1949, München.
- Jutta Limbach (1999), Verfassung und politische Kultur, in: Limbach/Herzog/Grimm (1999), S. 9–29.
- John Locke (1977), Zwei Abhandlungen über die Regierung, hg. von Walter Euchner, Frankfurt am Main.
- Stephan Lorenz (2012), Tafeln im flexiblen Überfluss, Ambivalenzen sozialen und ökologischen Engagements, Bielefeld.
- Hartmut Meine und Uwe Stoffregen (2011), Wirtschaftsdemokratie als gewerkschaftliche Alternative zum Finanzmarktkapitalismus, in: Meine/Schumann/Urban (2011), S. 16–39.
- Michael Meine, Michael Schumann und Hans-Jürgen Urban (Hg.) (2011), Mehr Wirtschaftsdemokratie wagen, Hamburg.
- Wolfgang Merkel (2011), Volksabstimmungen: Illusion und Realität, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, 61. Jg., 44–45/2011, 31. Oktober 2011, S. 47–55.
- Thomas Mann (1975), Buddenbrooks – Verfall einer Familie, Fischer-Taschenbuchausgabe, Frankfurt am Main.
- Thomas Meyer und Reinhard Weil (2002), Die Bürgergesellschaft in der Diskussion, Bonn.
- Thomas Meyer (2009), Soziale Demokratie. Eine Einführung, Wiesbaden.
- Thomas Meyer (2006), Praxis der Sozialen Demokratie, Wiesbaden.
- Thomas Meyer (2005), Theorie der Sozialen Demokratie, Wiesbaden.
- Herfried Münkler (2002), Bürgerschaftliches Engagement in der Zivilgesellschaft, in: Deutscher Bundestag (2002a), S. 29–36.

- Martha C. Nussbaum (1999), *Gerechtigkeit oder Das gute Leben*, hg. von Herlinde Pauer-Studer, übersetzt von Ilse Utz, Frankfurt am Main.
- Oskar Negt (2011), *Keine Zukunft der Demokratie ohne Wirtschaftsdemokratie*, in: *Meine/Schumann/Urban* (2011), S. 7–13.
- Thomas Olk, Anskar Klein und Birger Hartnuß (Hg.) (2010), *Engagementpolitik. Die Entwicklung der Zivilgesellschaft als politische Aufgabe*, Wiesbaden.
- Sven Papcke (2003), „Staatsgewalt“, in: Uwe Andersen/Wichard Woyke (Hg.), *Handwörterbuch des politischen Systems*, Bonn.
- Heribert Prantl (2009), *Doch, es gibt das Positive*, in: *Süddeutsche Zeitung*, Nr. 99, 30. April/1. Mai 2009, S. 4.
- Preußische Städteordnung (1808), zitiert nach <http://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/que/norma/que1028.pdf>, Stand 23.02.2012.
- Herbert Riehl-Heyse (2001), *Süddeutsche Zeitung* vom 24./25. Februar 2001, München.
- Rainer Rotermundt (2008), *Staat und Politik (= Einstiege 4 – Grundbegriffe der Sozialphilosophie und Gesellschaftstheorie)*, 2., korrigierte und erweiterte Aufl., Münster.
- Roland Roth (2010), *Engagementförderung als Demokratiepolitik: Besichtigung einer Reformbaustelle*, in: *Olk/Klein/Hartnuß* (2010), S. 611–636.
- Jean-Jacques Rousseau (1997), *Diskurs über die Ungleichheit*, hg. von Heinrich Meyer, 4. Aufl., Paderborn.
- Jean-Jacques Rousseau (1995), *Vom Gesellschaftsvertrag oder Prinzipien des Staatsrechts*, in: J.-J. R., *Politische Schriften Band 1*, hg. von Ludwig Schmidts, 2. Aufl., Paderborn u.a. 1995, S. 59–208.
- Martin Rüttgers (2008), *Bürgerhaushalt. Information, Partizipation, Rechenschaftslegung*, Bonn. (Quelle: www.fes.de)
- Carlo Schmid (1979), *Rede des SPD-Abgeordneten Dr. Carlo Schmid in der 2. Sitzung des Parlamentarischen Rates am 8. September 1948*, in: *Neue Gesellschaft*, 26. Jg., 5/1979, S. 368–382. (Quelle: www.fes.de)
- Josef Schmid und Christine Brickenstein (2010), *Engagementpolitik auf Landesebene – Genese und Strukturierung eines Politikfeldes*, in: *Olk/Klein/Hartnuß* (2010), S. 352–381.
- Michael Schneider (1989), *Kleine Geschichte der Gewerkschaften. Ihre Entwicklung in Deutschland von den Anfängen bis heute*, Bonn.
- Gesine Schwan (2010), *Wege in eine gemeinsame Zukunft*, Reden, Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Bonn.
- SPD (2007), *Hamburger Programm. Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*, beschlossen auf dem Hamburger Bundesparteitag der SPD am 28. Oktober 2007, Hamburg.
- Michael Stahl (2003), *Gesellschaft und Staat bei den Griechen: Klassische Zeit*, Paderborn.
- Stiftung Mitarbeit (Hg.) (2011), *Die Zukunft der Bürgerbeteiligung. Herausforderungen – Trends – Projekte*, Bonn.
- Stiftung Mitarbeit (Hg.) (2007), *E-Partizipation. Beteiligungsprojekte im Internet*, Bonn.
- Adolf Süsterhenn (1996), *Rede vor dem Parlamentarischen Rat am 8. September 1948*, in: *Deutscher Bundestag und Bundesarchiv (Hg.)*, *Der Parlamentarische Rat: 1948–1949. Akten und Protokolle*, Bd. 9, S. 46–69.
- Alexis de Tocqueville (1836), *Ueber die Demokratie in Nordamerika. Zweiter Theil*, aus dem Französischen übersetzt von F. A. Rüder, Leipzig.
- Achim Trube (2004), *Bürgerschaftliches Engagement gegen die Folgen der Arbeitslosigkeit. Chancen und Handlungsmöglichkeiten*, Bonn. (Quelle: www.fes.de)
- Hans-Jürgen Urban (2011), *Wirtschaftsdemokratie des 21. Jahrhunderts. Konturen und Realisierungsbedingungen eines gesellschaftlichen Transformationsprojektes*, in: *Meine/Schumann/Urban* (2011), S. 42–67.
- Norbert Walter (2011), *Entbehrliche der Bürgergesellschaft? Sozial Benachteiligte und Engagement*, Bielefeld.
- Wolfram Wassermann (2002), *Betriebsräte. Akteure für Demokratie in der Arbeitswelt*, Münster.
- Annette Zimmer (2000), *Bürgerengagement, Zivilgesellschaft und Dritter Sektor vor Ort. Standortbestimmung und Entwicklungsperspektiven*, in: *Breit/Massing* (2000), S. 39–59.
- Annette Zimmer und Eckhard Priller (2007), *Gemeinnützige Organisationen im gesellschaftlichen Wandel. Ergebnisse der Dritte-Sektor-Forschung*, 2. Aufl., Wiesbaden.

20 de noțiuni cheie:

1. Aristotel
(pag. 28 și urm.)	8. Francis Fukuyama
(pag. 73 și urm.)	15. Dezgust față de politică
(pag. 85 și urm.)
2. Implicare civică
(pag. 89, pag. 100 și urm., pag. 146)	9. Governance
(pag. 81 și urm.)	16. Democrație republicană
(pag. 74 și urm.)
3. Democrație deliberativă
(pag. 77 și urm.)	10. Valori / drepturi fundamentale
(pag. 11 și urm.)	17. Jean-Jacques Rousseau
(pag. 43 și urm.)
4. Democrație directă
(pag. 81 și urm.)	11. Hermann Heller
(pag. 51, pag. 55 și urm.)	18. Carlo Schmid
(pag. 58 și urm.)
5. Al treilea sector
(pag. 90 și urm.)	12. Thomas Hobbes
(pag. 35 și urm.)	19. Societate civilă solidară
(pag. 92 și urm., pag. 97 și urm.)
6. Erhard Eppler
(pag. 37, pag. 54, pag. 65, pag. 71 urm.)	13. John Locke
(pag. 38 și urm.)	20. Democrație economică
(pag. 134 și urm.)
7. Milton Friedman
(pag. 65 și urm.)	14. Statul - piață
(pag. 71 urm.)	

AUTORII

Jochen Dahm (*1981) este referent de specialitate al Academiei pentru Democrație Socială a Fundației „Friedrich Ebert”. A studiat politologie, științele comunicării și drept public la Münster și Málaga.

Tobias Gombert (*1975) activează ca referent de specialitate pentru educație politică în cadrul filialei SPD din circumscripția electorală Hanovra/landul Saxonia Inferioară și totodată în calitate de formator, consultant și mediator. A studiat științe pedagogice, filologie și filosofie germană, absolvind și cursuri de formare, inclusiv în domeniile consultanță sistemică și mediere. Între 2003 și 2007 a fost membru în conducerea federală a organizației de tineret a SPD, fiind implicat în această perioadă în dezvoltarea școlii organizației.

Dr. Christian Krell (*1977) este colaborator al Fundației „Friedrich Ebert” și răspunde aici de Academia Democrației Sociale. A studiat științe politice, istorie, științe economice și sociologie la Universitatea din Siegen și la University of New York. În 2007, și-a obținut doctoratul în politologie cu o lucrare despre politica europeană a partidelor SPD, Labour Party și Parti Socialiste.

Dr. Constantin Olbrisch conduce Centrul pentru parteneriat social și din întreprindere din cadrul HUMBOLDT-VIADRINA School of Governance, Berlin. În plus, activează ca avocat, trainer și mediator în domeniul gestionării conflictelor din întreprindere și dreptul colectiv al muncii. În 2001 a obținut doctoratul la Institutul de drept internațional al Universității Rostock pe tema conceptelor de guvernare nonstatală.

Martin Timpe (*1978) este expert pentru politici de formare și cercetare în conducerea SPD, iar din 2007 conduce seminariile la Academia Democrației Sociale. A studiat științe politice la Institutul Otto-Suhr din cadrul Freie Universität Berlin.

